

2020

HEFTET RINGERIKE

RIVE

Heftet Ringerike 2020

Redaksjonelle adresser:

Ragnvald Lien

Redaktør

E-post: ragnvald.lien@gmail.com

Tlf: 905 68 694

Kristoffer J. Kristiansen

Redaksjonssekretær

E-post: krisjokri19@gmail.com

Tlf: 915 82 052

Frøydis Marie Ruud

E-post: f.m.ruud@gmail.com

Tlf: 915 80 677

Hanne Sommerstad

E-post: sommerstadhane@gmail.com

Tlf.: 918 95 571

Marit Stubbraaten

E-post: audmarit.stubbraaten@hotmail.com

Tlf: 472 65 609

Anne Sofie Hval

Forretningsfører

E-post: anneshval@online.no

Tlf: 911 93 519

Redaksjonens postadresse:

Ragnvald Lien

Almemoen 39

3516 Hønefoss

Epost: heftetringerike@gmail.com

Nettadresse: www.heftet-ringerike.com

Facebook: facebook.com/heftetringerike

Forsidebildet:

Sjefen for Vestoppland infanteriregiment nr. 6 (IR6) oberst Carl Mork har fått lite heder etter felttoget i 1940. Kompanisjefen kaptein Mork er her avbildet sammen med en av sine troppssjefer H.K.H. Kronprins Olav i 1929. Kronprins Olav var løytnant i Hæren etter at han hadde fullført Krigsskolen i 1924.

Foto: Aftenposten / kolorering: Bjørn Heimsjø

Heftet Ringerike 2020

Hefte nr. 92

Utgitt av
Foreningen Heftet Ringerike

Redaktør: Ragnvald Lien

ISSN 0801-4353

Grafisk utforming og produksjon: Idéverkstedet AS
Opplag: 3 200 eksemplarer

Det faglige innholdet i innsendte artikler og bilder er forfatterens ansvar. Redaksjonen forbeholder seg retten til å forkorte artikler i samarbeid med forfatterne og til å forkaste innlegg. Kopiering eller publisering kan kun skje etter avtale med heftets redaksjon. Publiseringsvilkårene innebærer at Heftet Ringerike har rett til å arkivere og utgi stoff i elektronisk form.

Årets hefte

I år har mange kvinner bidratt med stoff til *Heftet Ringerike*. Hele 13 av 33 artikler er skrevet av kvinner, og det er flere kvinnesaker som er omtalt. Det er ikke noe mål alene at vi har mange kvinnelige forfattere, men det er viktig at kvinner bidrar, da heftet sannsynligvis får en mer variert vinkling.

I 2020 er det 80 år siden den andre verdenskrigen startet, og flere artikler har stoff fra krigen på Ringerike.

Mennenes krigsinnsats er ofte mest vektlagt, men visste du at det også var arbeidstjeneste for kvinner under krigen? Bjørg Eltvik var blant dem som ble innkalt og nektet å gjennomføre tjeneste som var styrt av nazistene. Feltoget og motstanden i Haugsbygd er kjent, men at mange kvinner var involvert som sivile bør også vektlegges. I Steinar Hybertsens film «Da verdenskrigen kom til Ringerike» ble blant annet Johanne Bergsund intervjuet, og dette intervjuet finnes som en egen artikkel i årets hefte.

Kvinneforeninger har kanskje en egen klang? *Vågård kvinneforening* gjennomførte et viktig arbeid i lokalsamfunnet på samme måten som bygdekvinnelagene gjør. Begge organisasjoner er behandlet i årets hefte. *Norderhov Bygdekvinnelag* var 80 i år i 2019, og en slik begivenhet gir grunnlag for å se bakover og dveler ved hva som er oppnådd gjennom årene. *Ringerike Soroptimistklubb* er blant mange viktige foreninger som engasjerer kvinner. I årets hefte er det mulig å lære mer om hva som skjuler seg bak foreningsnavnet.

Kvinner med lav sosial status har hatt liten plass i historiebøkene, men i årets hefte har kvinner fra Ringerike som livnærte seg som *ammer* og *prostituerte*, fått hver sin artikkel.

Ellers inneholder årets *Heftet Ringerike* som vanlig mange andre interessante artikler. I år har vi hele 33 artikler fordelt på 128 sider. Det fortjener prisen 150 kroner!

God lesing!

Redaktøren

Innholdsfortegnelse – 2020

Bjørn Heimsjø: Regimentssjefens omdømme	3
Anne Sofie Hval: Gokka flykta med 17 kulehull i kåpa	11
Hanne Sommerstad: Mannen bak krigsfilmene	15
Anne Sofie Hval: Filmanmeldelse: Krigen på Ringerike	16
Gudmund Bakke: Pensjonater i Haugsbygd i krig og fred	18
Bjørg Eltvik: Innkalling til arbeidstjeneste sommeren jeg var 18	26
Margit Harsson: Jørgen Moes forsvar for eventyr og lesebok	30
Hans Smith: Dikt til Norderhov kirke	35
Preben L. Johannessen: Moltke Moe – Jørgen Moes sønn og arvtaker	36
Frank Tverran: Prostituerte fra Ringerike i politilegens protokoller	44
Sten Høyendahl: Da ringeriksjentene ammet på Kongsberg	46
Bodil Helene Bach og Torild Foss Aspevoll: Ringerike Soroptimistklubb	51
Lisbeth Wenersberg: Ringerike kirkeakademi – kultur, kirke og samfunn	56
Geir Bråten: «Voggevisen i skogen» av Elling M Solheim	62
Knut Grande: Krokkeleiva – fra utskjelt kongevei til attraktiv turvei	64
Arvid Næss: Fjellplanter på Krokskogen	70
Ragnvald Lien: Bokanmeldelse: Opplevelser på Krokskogen	74
Rolf Aslaksrud Kristiansen: Da SLHK kom til Hønefoss	76
Ole Klanderud: Historier fra gamle dager	79
Anne Sofie Hval: Gudrun Marie Haughovd – dama med håndkleposene	80
Jens E. Fjeld: Frisørhistorien i Hønefoss	82
Lisbeth Jensen Korgerud: Leirfall og sandtanger i Randselva	87
Bjørn Geirr Harsson: Norsk Kartmuseum: En gjenstand fra samlingen	90
Inger Lindstad: Norderhov Bygdekvinnelag gjennom 80 år	92
Nils Elsrud: Utvandrerhistorier fra Ringerike: O.S. Johnsons livsverk	95
Olav Norheim: Pass deg på Krokskogen!	102
Arne Hove: 100-årsjubileum for Hønefoss kraftstasjon	105
Per H. Stubbraaten og Svein Jørgensen: Hønefoss byvåpen får sin minneplass	108
Anne Sofie Hval: Hønefoss anno 1918–20 – ny datering av gammelt bilde	112
Per M. Haakenstad: Haakenstad-saga ved Helgelandsmoen	115
Anne Sofie Hval: Vågård kvinneforening	120
Anne Strand: Ringerikes Malerklubb – landets eldste amatør-malerklubb	123
Preben L. Johannessen: Ringerikes museum: Ambar	128

Rettelse til 2019-utgaven: Bildet øverst på side 6 viser ikke Randi Gjersøe, som bildeteksten sier, men hennes datter Marit. Marit ble seinere gift med Truls Grinde. Se også årets hefte side 25.

Rettelse til 2019-utgaven: Side 43: Svarstads gjennombrudd var i 1910, ikke i 1911.

Kompanisjefen kaptein Carl Mork med en av sine troppssjefer H.K.H. Kronprins Olav 20. august 1929.

Regimentssjefens *omdømme*

Sjefen for Vestoppland infanteriregiment nr. 6 (IR6) oberst Carl Martin Gerhard Mork har fått lite heder og et dårlig omdømme etter felttoget i 1940.

På grunn av dette kan kampene på Ringerike ha fått liten oppmerksomhet.

Med fokus på hans viktige beslutninger og bakgrunnen for disse ønsker jeg å vise at regimentssjefen fortjener bedre.

Bjørn Heimsjø

Under innsamling av bakgrunnsmateriale til dokumentarfilmen «Da verdenskrigen kom til Ringerike» leste jeg mye som er skrevet om kampene. Det slo meg hvor lite jeg gjennom min tidligere offisersutdanning og -karriere har hørt om dem og hvordan de ble ledet. Med dette ønsker jeg å dele noe av kunnskapen jeg har tilegnet meg om oberst Carl Mork som bar ansvaret og førte kommandoen. Jeg har ikke hatt som mål å løfte obersten opp på noen piddestall. Hans omdømme er forårsaket av begivenheter og handlinger i fortiden, og det er umulig å få full

innsikt i alle faktorer 80 år etter. Imidlertid ønsker jeg å gi obersten den rettferdighet han fortjener, men ikke har fått.

Hvem var Carl Mork?

Carl Martin Gerhard Mork ble født i Trondheim i 1880. Han var høyt rangert i sitt kull på Krigsskolen (KS). Siden fulgte raske opprykk og tjeneste i distriktene og Generalstabten.

I tiden 1926–1929 var han forsvarsattaché i Helsingfors. Han var kronprins Olavs kompanisjef da kronprinsen gjorde kompanitjeneste etter KS i 1924.

Før han ble utnevnt til oberst i 1932 og beordret til sjef for IR14 i Mosjøen, var han avdelingssjef i Generalstabten samtidig med majorene Otto Ruge og Carl Gustav Fleischer.

Lojalitet og streng taushetsplikt fratok offiserene muligheten til å ytre seg i det offentlige rom om forsvarsberedskapens sørgelige tilstand før krigen. Mange offiserer engasjerte seg derfor i forsvarsvennlige partier, nasjonalistiske grupperinger og den frivillige militær-opplæringen. Mork var blant annet aktiv i det forsvarsvennlige Bondepartiet.

Da Bondepartiet skulle danne regjering i 1931, ble han og major Ruge av *Aftenposten* ansett for å være de mest aktuelle kandidatene til stillingen som forsvarsminister. Statsminister Kolstad valgte imidlertid Vidkun Quisling.

Mork stod for opprykk til general i 1935. Han ble imidlertid forbigått av oberst Liljedahl. Politikernes begrunnelse var at de ikke ønsket at flere enn to fra samme krigsskolekull skulle være divisjonssjefer samtidig.

I perioden 1934–1945 var Mork sjef for IR6 på Hønefoss. Da han i 1938 ble president i Forsvarsforeningen, advarte han mot den kommende krigsfaren og agiterte sterkt for skyttersaken og et styrket forsvar.

Foto: Forsvarsmuseet

Sjef 2. divisjon general Hvinden Haug med stabssjef kaptein Helset (bak til venstre) inspiserer IR6, oberst Mork med stab, i 1936.

Mobiliseringen ved IR6

Etter ordre fra sjefen for 2. divisjon, generalmajor Hvinden Haug, iverksatte oberst Mork tiltak for mobilisering i henhold til planverket morgenen 9. april. Han styrket staben ved ekstra innkallinger, kontaktet ordførere og lensmenn med tanke på rekvisisjon av forsyninger, kjøretøy med mer. Videre kontaktet han veikontoret i fylket og fikk iverksatt boring av sprenghull

i Skaret ved Sollihøgda og utbedring av veiene ut fra Helgelandsmoen for å kunne flytte magasinbeholdningene til et sikrere sted.

Etter mobiliseringsordren, som lød på delvis mobilisering, skulle først bare regimentets to feltbataljoner innkalles. Senere på dagen ble også landvernsbataljonen, med de eldste årsklassene, innkalt. Det møtte såpass mange tidlig

på Helgelandsmoen at det kunne settes opp tre små sperregrupper og i tillegg kunne flere luftvernmitraljøser bemannes. Allerede på formiddagen var det stor tysk flyaktivitet over moen. De skulle kun skytes på hvis de angrep. Mork har i ettertid avvist anklager om personlig å ha sendt hjem soldater som møtte direkte ved regimentsgården 9. april. En soldat, Harald Aaker fra Hol, tjenestegjorde der og forteller:

Då soldatane kom for å melde seg til teneste, la eg merke til ein kaptein som hadde ein påfallande tendens til å sende folk heim. Løytnanten frå Valdres prøvde å vise dei til ein stad der dei kunne få våpen og anna utstyr (Kåset 1995:19).

Hadde han lagt merke til at oberst Mork hadde avvist folk, tror jeg neppe at soldaten hadde latt være å fortelle det.

Foto: Riksarkivets billesamling

Kamp i Hakadal 14. april.

Foto: Øyvind Leonsens samling

Tyske stridsvogner ved Sollihøgda grytidlig 16. april, direkte fra Oslo havn.

Foto: Øyvind Leonsens samling

Tyske soldater i Skaret 13. april 1940.

Krigsforberedelser og usikkerhet

Til tross for Quislings «statskupp» på kvelden 9. april og kampene på Midtskogen, var regjeringen 10. april villige til å forhandle med tyskerne. Den tyske minister Curt Bräuer insisterte på å komme til Elverum for et møte kun med Kongen. Dette medførte at tyskerne stort sett holdt seg i ro. Situasjonen var uklar, men muligheten for en overenskomst lå i luften. Divisjonssjef Hvinden Haug holdt Mork informert om utviklingen. På grunn av stor trafikk ut av Oslo og de rådende forhold ble de enige om at veien over Sollihøgda skulle holdes åpen. Mork sørget imidlertid for at veien gjennom Hakadal ble sperret. Rykket tyskerne fram denne veien, kunne de true Jevnaker, Brandbu og Raufoss. Natten til 10. april satte Mork i gang en storstilt evakuering av depo-

tene fra Helgelandsmoen til Brandbu. Planer forelå for flytting til nærliggende Norderhov og Hole, men obersten så hvor utsatt også disse stedene ville være for et tysk angrep fra Oslo. Denne dristige operasjonen gjorde at IR6 kunne gjennomføre en nærmest fullstendig mobilisering.

Utpå dagen 10. april utplasserte Mork veiposter for å sikre Helgelandsmoen og Hvalsmoen. De ble utstyrt med en skriftlig advarsel på tysk som skulle overleveres om fienden kom: «Videre framrykning vil bli møtt med alle midler.» De skulle ikke være de første som åpnet ild. For å få satt opp avdelinger raskt ga Mork ordre om at de skulle settes opp fortløpende, uten hensyn til oppsetningslistene. På kvelden 10. april var det satt opp et geværkompani og en

Foto: Fotograf ukjent / Kilde: Mork 1953:298

Oberst Carl Mork.

mitraljøsetropp. Gjennom natten stod disse klar til å rykke ut hvis noen i den etablerte sivile varslingskjeden opp mot Sollihøgda slo alarm. På Hvalsmoen stod Befalsskolen for Ingeniørvåpenet tilsvarende klar for å forsterke stillingene i Hakadal.

Major Helsets inntreden

Etter å ha ledet kampene ved Midtskogen tok major Olaf Helset på formiddagen 10. april kontakt med Hærens overkommando (HOK) og foreslo at han kunne dra til Hønefoss for å hjelpe IR6. Da den tilbeordrede stabssjef major Just var i Harstad og ikke kom seg sydover, ble dette godkjent. Helset varslet Mork og hev seg inn i en drosje. Med kampene natten før i blodet og trolig lite orientert om mulige forhandlinger med fienden, ankom Helset Hønefoss på kvelden. Der traff han redaksjonssekretær i *Ringerikes Blad* Oscar Hasselknippe, en god bekjent fra hans tjenestetid i Hønefoss. Hasselknippe, nå i marine-løytnants uniform, disponerte avisens bil og ble engasjert av Helset som sjåfør. Etter en rask tur til Sollihøgda, hvor Helset vantro konstaterte at veien var helt åpen, bar det ned til regimentsgården. Staben hadde gått hjem, men Mork var til stede på sitt kontor bak en låst dør. Han ropte til Helset at han var opptatt med noe privat og ba majoren melde seg for ham neste morgen (fortalt av Olaf Helsets sønn Gunnar Helset, juni 2019).

I et lydopptak fra 1992 forteller Hasselknippe om en rasende Helset som hevdet at Mork ikke hadde gjort noen verdens ting. Trolig fortalte ikke den frustrettede majoren at regimentssjefen ikke ville snakke med ham. Hasselknippe, senere sjef for motstandsbevegelsen på Ringerike og etter krigen redaksjonssekretær og senere redaktør i *Verdens Gang*, merket seg Helsets harde kritikk av regimentssjefen.

Defaitisme?

Hvorfor åpnet ikke Mork døren for den kampvillige og dyktige major Helset? Etter krigen skrev Mork at han 9. og 10. april på sitt kontor hadde besøk av en kollega fra Forsvarsdepartementet. Forsvarsminister Ljungberg hadde gitt ordre om at departementet inntil videre skulle forbli i Oslo (Borgersrud 1999:168).

Følgelig skulle departementets tjenestegjørende offiserer ikke mobiliseres, men forbli på sine kontorer. Enkelte av dem var medlemmer av NS. Quisling hadde gitt ordre om at mobiliseringen skulle stanses. Om det var en av Quislings menn som Mork hadde på sitt kontor, kunne han ikke se bort fra at det kunne bli ubehagelig med Helset til stede.

Selv om mobiliseringen var i full gang, er det nærliggende å tro at Mork ikke trodde det ble krig. Han hadde dimittert staben for dagen og hadde ikke hast med å orientere Helset. Dette kan styrkes ved at Mork 10. april, i en telefonsamtale med sjefen for IR3, kun diskuterte mobiliseringsordren. Først da krigen var et faktum, ringte han forgjeves flere ganger IR3 for å få hjelp til sikring i Hokksundområdet. Da var telefonen død. IR3 overga seg 13. april. Utover nøytralitetsinstruksen, som tilsa at man 9. april kunne avvise en inntrenger ved å åpne ild, var det kun Regjeringen som videre skulle bestemme krig eller fred.

Det ble klarlagt at det ennå – snart to døgn etter at invasjonen begynte – ikke var gitt noen «tillatelse» til at Hærens avdelinger kunne slåss. Dette fordi det fremdeles ble forhandlet med tyskerne (Reid og Rolstad 1980:30).

Da regjeringen hadde bestemt seg, var oberst Mork under de rådende forhold så klar som han kunne være.

Foto: Øyvind Leonsens samling / koloreing: Bjørn Heimstø

Tysk framrykning fra Norderhov 16. april 1940.

Foto: Øyvind Leonsens samling / koloreing: Bjørn Heimstø

Ingen våpen virket på stridsvognene der de trengte seg inn i stillingene og rev opp kaptein Slettens bataljon.

Avklaring – Krig

Kl. 06:15 torsdag 11. april kom avklaringen. Den nyutnevnte kommanderende general Otto Ruge ga ordre om at alle midler skulle tas i bruk for å stoppe tyskernes fremrykning så nær Oslo som mulig.

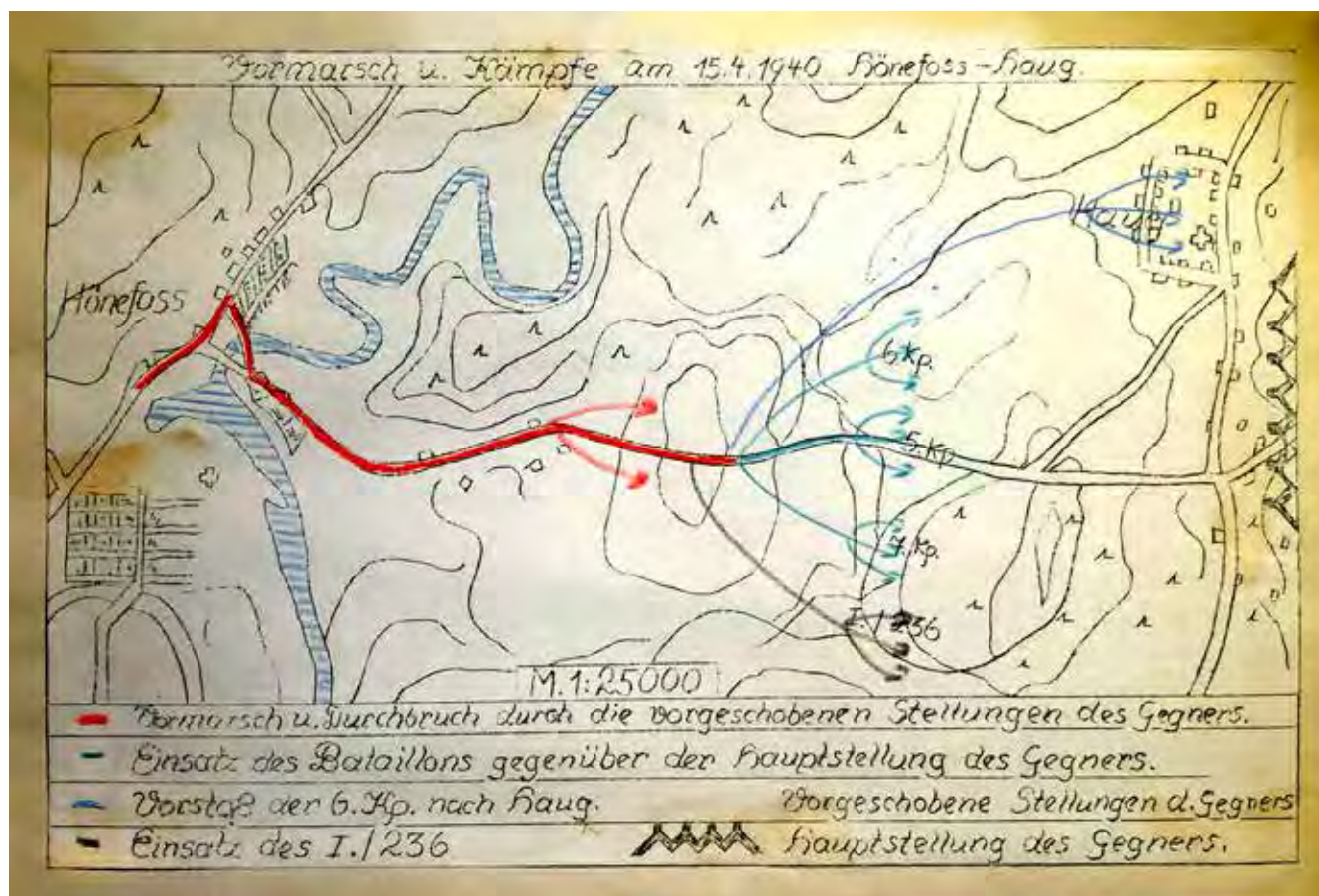
Forsvarssjefen i Vestoppland, oberst Mork, ble direkte underlagt HOK. Mork hadde kommando over alle militære avdelinger i Vestoppland og kunne disponere alle ressurser i området til militære formål. Innledningsvis var det viktig å mobilisere avdelingene, stanse den tyske framrykningen og forsvare Hønefoss.

Tidlig på morgenen ble styrkene i beredskap beordret til Sollihøgda og Hakadal. Et ingeniørkompani ble videre

beordret ned til Vikersund for å sprengne broene mot Hokksund. Til sikring var det ennå ikke nok styrker på Helgelandsmoen for å støtte disse.

Fra morgenen 11. april begynte tyske tropper å rykke ut fra Oslo i alle retninger. Oppdraget var å stanse den norske mobiliseringen og ta kontroll over viktige kommunikasjonssentra. En bataljon (ca. 800 mann) rykket via Drammen mot Vikersund, mens to andre gikk via Sandvika mot Sollihøgda. Mot oberst Mork stod etter hvert hovedstyrken av den tyske 163. divisjon (rundt 10 000 soldater).

Den tyske hær, ansett for å være verdens mest moderne, skulle nå i kamp med soldater i Europas dårligst utrustede og minst øvede hær. Halvparten

Tysk skisse over det feilslåtte tyske angrepet 15. april 1940.

av de norske soldatene var frivillige. Noen av dem hadde aldri tatt i et gevær. Kl. 18 var kampene i gang ved Skui. Ved midnatt ble et geværkompani, ennå ikke fullt utstyrt eller oppsatt, sendt ned til Vikersund. Morgenen etter var også de i kamp.

Morks operasjonsplan

Etter samtale med 2. divisjon 12. april bestemte Mork seg for en operasjonsplan. Faren var at en av stillingene ved Vikersund, Sollihøgda eller Hakadal kunne bli overrent (se kart). Røk en av dem, kunne fienden falle de andre i ryggen, og kampen ville være tapt. Mork vurderte at én sterk stilling ved Randsfjordens sydende, på Mosmoen ved Jevnaker, kunne holde. Samtidig kunne det herfra være mulig hurtig å forsterke styrken i Hakadal. For å oppnå dette måtte de mindre styrkene på Sollihøgda og i Vikersund unngå avgjørende strid og trekkes sammen til en større styrke i område Haugsbygd. Her måtte tyskerne oppholdes så lenge som mulig for å vinne tid til fortsatt mobilisering og utbygging av en sterk forsvarsstilling på Mosmoen. Samtidig

var det viktig å hindre tyskerne i å rykke fram i Ådalen og videre mot Valdres. Han måtte be HOK om hjelp til å forsvare Hallingdal.

Tidligere hadde Ruge overfor Mork krevd at Hønefoss måtte holdes. Da Mork framla sin endelige plan, ba han om selv å få vurdere hvorvidt det var nødvendig. Ruge bifalt dette. Dermed ble Hønefoss spart for krigshandlinger. Byen var imidlertid allerede evakuert.

På kvelden 12. april trakk Mork, i henhold til sin plan, styrkene tilbake fra Sollihøgda og Vikersund. Til tross for flere veisprengninger, en brosprengning og mindre motstand stod tyskerne allerede på kvelden 13. april ved Norderhov. Her kom de i kamp med et norsk kompani som hindret dem i å rykke opp mot Klekken. På morgenen 14. april stod imidlertid fire tyske bataljoner i Hønefoss. I Ådalen var landvern bataljonen ferdig oppsatt 14. april og hadde, som styrkene i Hakadal, sine første sammenstøt med fienden. Samme kveld gikk mobiliseringen mot slutten på Brandbu, og de siste

kompaniene ble fordelt på aksene Hakedal og Norderhov-Jevnaker. På den siste ble de organisert i to bataljoner.

På morgenen 15. april angrep tyskerne den norske forpostbataljonen i Haugsbygd. For første gang under deres felttog i Norge møtte de en norsk bataljon som ga dem kraftig og organisert motstand. Etter betydelige tap måtte tyskerne trekke seg tilbake. Neste formiddag angrep tyskerne på ny, nå støttet av stridsvogner. Uten våpen som virket på disse, ble kaptein Slettens bataljon revet opp. Mosmostillingen stod nå for tur.

Stridsvognene med følgeinfanteri prøvde gjentatte ganger å forsere forhugningene. Til tross for at de kom tett opp mot stillingene, ble de drevet tilbake med store tap. Mork vurderte imidlertid faren for et tysk gjennombrudd som overhengende. Uten Slettens bataljon som dekningsstyrke, ville det bli svært vanskelig å løsrive styrken i Mosmostillingen i tilfelle et tysk gjennombrudd. Under sterke protester fra soldater og befal ga han på kvelden ordre om tilbaketrekning.

Styrkene i Hakadal lå i sterke stillinger og hadde også lyktes i å drive tyskerne tilbake. Ved et tysk gjennombrudd på Mosmoen stod disse i fare for å bli angrepet i ryggen. Mork beordret derfor også retrett her.

Et hemmelig direktiv fra HOK (nr. 22 av 15. april) instruerte Mork og Hvin-den Haug om å unngå avgjørende strid for å spare styrkene til en senere of-fensiv. På grunn av graderingen og at direktivet kom sent fram, var det trolig få som kjente til innholdet og dermed den videre plan for striden. Opprivingen av Slettens bataljon i Haugsbygd og den «uforståelige» retretten fra Mosmoen og Hakadal svekket troppenens moral og preget påfølgende kamper. Offiserene ble anklaget for sabotasje.

I løpet av natten sluttet en artilleri-avdeling seg til de tyske styrkene, og i grålysningen ble de tomme stillin-gene ved Mosmoen lagt under kraftig artilleriild. HOK beordret nå Morks styrker fra Jevnaker og Hakadal i flere sprang tilbake mot området fra Rands-fjordens nordende til Vardal vest for Mjøsa. «Denne tilbaketrekningen fore-gikk overalt i god orden uten å bli sje-nert av fienden.» (Ruge 1989:62).

Exit Mork

Til tross for retretten var Ruge fornøyd med operasjonene så langt. Oberst Østbys 4. brigade på vei fra Voss til Valdres og engelske styrker på vei ned Gudbrandsdalen gjorde at han nå be-gynte å se muligheter for en motoffensiv på Toten. For å forenkle ledelse og ko-ordinering måtte kommandoforholdene imidlertid omordnes. Da Morks tropper var splittet, besluttet Ruge 18. april at styrken fra Jevnaker skulle legges under oberst Dahl, som stod på Østre Toten. De øvrige skulle til 4. brigade.

Oberst Mork ble overflødig, men gene-ral Ruge hadde viktige oppgaver i ven-te for ham. Han fikk ordre om å møte ved HOK i Øyer i Gudbrandsdalen. Her ble han utnevnt til stedfortreden-de distriktskommandosjef for Møre. Ruge trengte en høyere offiser som kunne fremskaffe forsyninger for hæ-ren og sette opp nye avdelinger. I til-legg hadde han behov for et bindeledd med de engelske styrkene som ankom Mørekynten. I følge Morks rapport roste Ruge ham for hans innsats på Ringerike og Hadeland (Riksarkivet). Mork arbeidet med sine nye oppgaver på Møre fram til kampene opphørte i Sør-Norge 2. mai.

Han satt som krigsfange på Grini og ble løslatt 15. juni 1940. Formelt var han fortsatt sjef for Infanteriregiment nr. 6 og dro hjem til Hønefoss. Der ble han overrasket over alle de negative ryktene som florerte om ham fra felttoget. Videre under krigen bodde Mork og hans kone i regimentssjefsboligen i Hønefoss.

Mye tid under krigsårene gikk med til å utarbeide rapporter fra felttoget samt lese og kommentere andre sine. Lite tyder på at han var engasjert i motstands-arbeidet. Fra mai 1945 var han igjen regimentssjef fram til han fikk avskjed i nåde oktober samme år. 5. desember 1945 var han i audiens på slottet.

I tillegg til fortsatt å være president i Forsvarsforeningen ble han engasjert i arbeidet med å reise minnesmerker etter felttoget på Ringerike og i planlegging av arrangementer knyttet til avdukinger av disse. Han ble, etter avdukingen av minnestøtten på Borger i Haugsbygd i juni, derfor boende i Hønefoss fram til august 1948. På Borger ble han av sjef for Forsvarsstaben, generalløytnant Ole Berg, tildelt deltakermedaljen.

*Tysk framrykning i Åsbygd
16. april 1940.*

Foto: Gyvind Leonsens samling / Kolering: Børn Heinsjø

Colt M1929, de norske avdelingenes hovedvåpen, påførte tyskerne betydelige tap.

Morks omdømme

17. desember 1947 preget følgende overskrift førstesiden i regjeringsorganet *Arbeiderbladet*:

«Forsvarsforeningens president var i tysk tjeneste under krigen.»

Dette var pinlig for den da pensjonerte oberst Mork. Uavhengig av skyld blir du med en slik overskrift sterkt stigmatisert, og saken vakte stor oppsikt. Bakgrunnen var at i mai 1941 ble Mork beordret av Sivilforvaltningen for hær og marine til å ivareta norske interesser ved å forberede og gjennomføre evakuering av befolkningen i deler av Vestfold.

Evakueringen skulle gjennomføres i forbindelse med tyske dekkoperasjoner knyttet til angrepet på Sovjetunionen. Oppdragsgiveren påsto at hovedmålet var å ivareta befolkningens ve og vel. Som flere andre forespurte offiserer nektet han først, da dette åpenbart var en indirekte assistanse til *Wehrmacht*.

Men etter å ha fått forklart at dette var en nødssituasjon og hjelp til egne landsmenn, lot han seg overtale. Jobben ble gjort, og Mork fikk ros fra ordførere og lokal presse. Dette bidro trolig til at Mork ikke ble sendt til Tyskland i 1943, og at Forsvarsforeningen fikk beholde sine midler. Som del av landssvikoppgjøret åpnet politiet i 1948 sak mot ham. Den ble imidlertid henlagt uten tiltale i

1949. Etter å ha sett dokumentene i saken, tror jeg det hadde vært en fordel for ham om tiltale hadde blitt reist.

Nå var det «gata som dømte», og ryktene om Mork fra felttoget fikk unngåelig ny aktualitet. Etter at saken ble kjent, nektet Mork gjenvalg som president i Forsvarsforeningen, men fortsatte likevel her med stort engasjement. I selskap med pensjonerte generalstabsoffiserer var han der blant gode venner. Oppstyret rundt avisoppslagene dempet seg raskt. Rettsoppgjørets andre saker krevde større oppmerksomhet. Morks bakgrunn som regimentssjef og hans mangeårige engasjement i Forsvarsforeningen ga ham en viss status. Ved alle senere krigsminnemarkeringer på Ringerike var Mork med, og han fikk hver gang hederlig omtale i *Ringerikes Blad*.

I årene etter krigen ga Forsvarets krigshistoriske avdeling ut krigsberetninger fra alle felttogets kampavsnitt. Sentrale offiserer fikk tildelt oppgaven å skrive om andres operasjoner. Uten å få et slikt oppdrag ble Mork i 1949 anmodet om å skrive om sine egne operasjoner i Hadeland bygdebok. I tillegg inviterte han både til foredrag og ekskursjoner i kampområdene. For krigshistorisk avdeling skrev major Niels Hertzberg om operasjonene på Ringerike og Hadeland i 1960, og her kommer Mork godt fra det.

I generalmajor Olaf Helsets forord til Andreas Hauges bok *1940 – fra kampene i Norge* kommer det fram at Mork og han hadde sammenfallende vurderinger bak beslutninger som ble sterkt kritisert av andre. Nils Kåre Dahl er særlig hard i sin kritikk av Mork (Dahl 1948).

Historikeren Lars Borgersrud er også sterkt kritisk til Morks disposisjoner. Uten belegg i for meg kjente fakta anklager han Mork for å ha forårsaket kaos under tilbaketrekning på Brandbu og blir sendt til Møre av Ruge og i praksis degradert (Borgersrud 1981:106).

I *Rapport fra den militære undersøkelseskommisjonen av 1946* (NOU 1979: 47) fikk oberst Mork derimot ingen kritikk.

Hasselknippe var Helsets sjåfør kun til ut på dagen 13. april. Sannsynligvis hørte han bare den ene spontane negative ytringen om Mork fra Helset. Hasselknippes syn på Mork i intervjuet fra 1992 er merkelig lite nyansert gitt at han og generalmajor Olaf Helset etter krigen satt sammen i *Verdens Gangs* råd. Viktigere saker var i fokus enn felttoget og Mork.

Jan Helge Østlund beskriver kampene på en utmerket måte, og Morks ledelse kommer godt fram. Forfatteren har imidlertid lagt for stor vekt på utsagnet fra Hasselknippe om at Helset opprettet en parallell stab (Østlund 1995:105). Som stabssjef hadde major Helset vide fullmakter, men han var lojal og spilte på lag med regimentssjefen.

Avslutning

En nålevende pensjonert general ble spurt om han visste hvor Haugsbygd er. «Er ikke det et sted i traktene ved Hamar?» var svaret. Dette kan bekrefte hvor liten oppmerksomhet kampene på Ringerike har fått gjennom hans og andre offiserers militære utdanning og karriere. Det var krig på Ringerike i 1940 med temaer som bør være relevante både for krigsskolekadetter og stabsoffiserer.

I *Norge i krig* (Grimnes 1984) er det kun bildet på forsiden og flere andre bilder inne i boka som viser at det var noe som skjedde her. Tom Kristiansens nye Ruge-biografi har kun med at oberst Mork under felttoget ledet en gruppe nord for Gjøvik, og om Ringerike står det at tyskerne kom fram dit 20. april! (Kristiansen 2019:57,67).

15. april hadde Mork ca. 6 000 mann under sin kommando. Det var nesten halvparten av hva general Ruge hadde av disponible styrker på Østlandet. Mobiliseringen, krigsforberedelsene, logistikkutfordringene og operasjonene ble, under de rådende forhold, ledet av oberst Mork på en utmerket måte.

Major Helsets horn i siden til oberst Mork fra kvelden 10. april fikk ikke noen konsekvenser for deres videre samarbeid. Som Helset sa til sin sønn Gunnar flere ganger etter krigen: «Hadde det ikke vært for de fordømte stridsvognene, gjorde vi det ganske bra!» Sjefen for IR6 oberst Just sa ved avduking av minnestøtten på Borger: ... *Det er sagt at kampene på sett og vis var improviserte. Det er noe enhver militær vet, at de ikke lar seg improvisere. Jeg har hatt anledning til å gjen-*

Foto: Fotograf ukjent / Buskønd flykefotoarkiv

Avduking av minnestøtten på Borger gård i juni 1948 med oberst Mork i midten, iført sin gamle uniform og deltakermedaljen.

nomgå planene som før krigen ble utført av oberst Mork. Jeg er full av beundring for disse planer... (Ringerikes Blad 21. juni 1948).

Til tross for denne fine omtalen av oberst Mork har dårlige rykter farget hans ettermæle. Det kan ha bidratt til at kampene på Ringerike er underkommunisert. Oberst Morks rolle under felttoget på Østlandet er knapt kjent.

Liten kunnskap om regimentssjefens planer og bakgrunnen for hans beslutninger har gjort at Sollihøgda, Mosmoen og Haugsbygd 1940 har vært assosiert med dårlig militært håndverk og nederlag.

Det er urettferdig overfor de som kjempet og de som falt. Både de og oberst Carl Martin Gerhard Mork fortjener bedre.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Borgersrud, Lars 1981: «Unngå å irritere fienden»: krigen i Norge 1940 : eventyr og virkelighet. Oktober, Oslo.
- Borgersrud, Lars 1999: Militære veivalg 1940–45 : en undersøkelse av de øverste militære sjefers valg mellom motstand og samarbeid under okkupasjonen. I: Stein Ugelvik Larsen (red.): I krigens kjølvann : nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid. Universitetsforlaget, Oslo: 149–226.
- Dahl, N. K. [Nils Kåre] 1948: Stormaktenes kamp om Norge og Skandinavia 1939–40. 1: Det tyske angrepet på Norden : en militærpolitisk studie. Utgitt av forfatteren.
- Grimnes, Ole Kristian 1984: Overfall. Aschehoug, Oslo (B.1 i serien Norge i krig).
- Hauge, Andreas 1960: 1940 – fra kampene i Norge. Tekstene utarbeidet etter rapportene fra Forsvarets krigshistoriske avdeling. Tegninger av Andreas Hauge. Forord av general Olaf Helset. Mortensens forlag, Oslo.
- Hertzberg, Niels 1960: Operasjonene på Ringerike og på Hadeland. Utgitt av Forsvarets krigshistoriske avdeling. Gyldendal, Oslo (B. 7 i serien Krigen i Norge 1940).
- Kristiansen, Tom 2019: Otto Ruge : hærføreren. Aschehoug, Oslo.
- Kåset, Øystein 1995: Krigsåra 1940–45 i Hol : folk som opplevde krigsåra fortel. Utgjeve av Hol kommune
- Landssvikarkivet (S-3138), boks L0103 – henlagt straffesak mot Carl Martin Gerhard Mork.
- Mork, Carl 1953: Krigen på Hadeland og i de nærmeste distrikter i april 1940. I: Helmen Aksel (red.): Hadeland : bygdenes historie B. 4. Utgitt av Hadelands bygdebokkomité. Nasjonaltrykkeriet, Oslo: 298–390.
- Norges offentlige utredninger (NOU) 1979: 47: Rapport fra den militære undersøkelseskomisjon av 1946 avgitt mai 1950. Med introduksjon av Olav Riste. Universitetsforlaget, Oslo.
- Rapporter av deltakere i felttoget v/IR6 1940 på Riksarkivet, ref II-C-11-231/233/234 og 234,5 (eske 79 og 80).
- Reid, Margaret og Leif C. Rolstad 1980: April 1949 : en krigsdagbok. Margaret Reids dagbok utgitt av Leif C. Rolstad i samarbeid med Blanche Larsgaard og Arvid S. Kapelrud. Gyldendal, Oslo.
- Ruge, Otto 1989: Felttoget : general Otto Ruges erindringer fra kampene april–juni 1940. Redigert og med innledning av Olav Riste. Aschehoug, Oslo.
- Steenstrup, HJ 1934: Hvem er Hvem? Aschehoug, Oslo.
- Østlund, Jan Helge 1995: Krigen på Ringerike : beretningen om felttoget i 1940. Utgitt av Kolltopp Forlag, Hønefoss.
- Pensjonert generalmajor Gunnar Helset juni 2019/mai 2020 (Muntlig).
- Jan Helge Østlunds opptak av intervju med Oscar Hasselknippe fra 1992 (Muntlig).

FORFATTEROMTALE

Bjørn Heimsjø (1953) er født i Tønsberg og bor i Oslo. Han er tidligere offiser i Hæren og har vært en sentral bidragsyter i Steinar Hybertsens filmdokumentar «Da verdenskrigen kom til Ringerike» som ble vist på NRK1 9. april 2020. Heimsjø er seniorrådgiver i Forsvarsstaben.

Tysk mitraljøre på tunet hos Rasmus Sætrang, på en nabogård til Borger i Haug.

Gokka flykta *med 17 kulehull i kåpa*

– Jeg ropte te a mamma: Har dom treft deg?

Nei, sa a mamma; har dom treft deg, a? Ja, sa jeg, men bare i armen!

Ja, da kan du flyge allikavæl! sa hu. Jada! sa jeg.

Anne Sofie Hval

Dette er den dramatiske historien til Johanne (kalt Gokka) Bergsund fra Borger gård i Haugsbygd. Hun var 17 år da tyskerne inntok landet i april 1940. Mens mitraljøsene smatra og husa brant, flykta familien på skauen, Johanne med et skudd i armen og 17 kulehull i kåpa. Og hun redda livet til faren sin!

Intervjuet vi har gleden av å bringe, blei gjort i 2004 av Britt Bergsund, dattera til Bjarne, og av sønnesønnen til Bjarne, Hans Bugge Bergsund. Johanne er født i 1923, blei gift med Jens Liæker og bodd på Lunner på Hadeland. Vi velger å bringe intervjuet ganske ordrett og har bare utelatt detaljer som ikke har direkte med saken å gjøre.

Roald (f. 1917), Bjarne (f. 1921) og Johanne (f. 1923) var barna til Gudrun og Johan Rasmus Bergsund på Borger gård i Haug. Tantene som de snakker om i intervjuet, er søstrene til Johannes far. Marthe, Olga og Kristine var født henholdsvis i 1884, 1882 og 1874, så det stemmer at de ikke kan ha vært så gamle og skrøpelige som Johanne husket dem.

Bjarnes sønn Johan (f. 1956) overtok Borger i 1987, og nå nylig er gården overdratt til Johans sønn Hans Bugge Bergsund (f. 1988). Det er Hans som gjorde intervjuet med Johanne, sammen med Johans søster Britt (f. 1952).

Da krigen kom, hva gjorde dere?

– Da krigen kom, da rømte vi i kjeller'n. Det var en svær kjeller, ja ikke så stor som nå, men en stor kjeller. Det var vel en åtte-ti støkker av oss som lå nedi kjeller'n. Og da hørte vi jo så bråk.

– Og så sku'n pappa gå opp og se hva det var for no oppi trappa, så flaug jeg forbi'n også føre'n, og så traff jeg en tysker. Heraus, heraus! sa han. Ut!

– Og da jeg så ut da, så brant alle bygninga. Og det var helt mett av tyskere foran, for oppå gården og lenger opp hadde dom mitraljører, så vi var akkurat i skuddlinja, veit du. Og så jagde dom faren min rundt gårdsplassen. Jeg skjønner ikke at ikke han blei skutt.

– Så rømte’n nerover, og så flaug vi andre etter i alleen. Og så flaug vi over der som maskinhuset er, over den bekken, og så oppover til Borgerhagan, for der gikk det sti. Ja, det er ikke no beinvei opp til Borgerhagan nå. Men der opp flaug vi, for da var vi i sikkerhet.

Så det var ikke noen tyskere oppå der?
– Nei.

Hvem var det da, som flaug oppover der?

– Det var et ektepar som hette Berton Brack, som var en dokter, og fru en hass. Hu blei skutt gjennom låret. Og så var det en Kirkeberg, en gjest som kom for å bo i sikkerhet fra Oslo.

Var det han som hadde mista kalosjen sin? Og som fløy for å hente kalosjen og som så blei skutt?

– Nei, det trur jeg ikke. En kom ikke innatt i huset hos oss etter vi flaug.

Så var det deg og brødrene dine da?

– Nei. Han Roald og ‘n Bjarne, dom hadde rest oppover te setra med mat, med hest. Så dom trur jeg ikke var kommen neratt enda.

Ja, han Roald studerte i byen, han. Han Bjarne, han var jo russ det året, så han hadde ikke vært i det militære, men det var ikke militæreffekter å få heller, ikke no sånt som klær og sånt. Det var ikke orden på no, skjønner du.

Hvor gammel var du da detta skjedde?

– Jeg var 17 år. Og det eneste jeg gjorde forut for detta herre, det var at vi kokte villing til de norske, og flaug nedpå jordet bak ved Sætrang, der som han Engebret (Sætrang) bodde, flaug der med villing med melk i, varm villing. For det var på våren, veit du. Dom hadde jo ikke mat.

Men var du redd når detta skjedde?

– Nei... Jeg var redd akkurat oppå garden.

Du fløy jo etter’n farfar; du var modig du!

– Nei! Vakke no...

Du blei skutt på!

– Jeg fikk 17 kuler gjennom kåpa jeg hadde på meg, – et så langt rift (peker under armen på høyre side), og enda ett i skuldra.

17 kuler!

– Ja, det var mitraljøre, skjønner du. Og så var det bittesmå høl etter kuler (peker oppover armen).

Men farmor da, sto hu og så på?

– Nei, hu flaug, hu da, nerover alleen.

Hu må jo ha vært livredd! Hvilken retning kom tyskerne fra da?

– Dom kom mest i fra jordet ved villaen. Fra Hønefoss, kan du si.

Der Sætrang er nå?

– Ja. Dom tente på oppover, ettersom dom kom. Da dreiv dom på tre dager før dom kom forbi Klekken og oppover.

Rakk dere å ta med dere noe, a?

– Nei. Jeg hadde noen papirer som a farmor sa jeg sku bære på, men så lå jeg så vondt, he he, og sov om natta, så dom fikk jeg ikke med meg.

Kan tenke deg det spetakkelet når alle de husa brenner, og så sendte dom jo sånne brannbomber, også skaut dom. Det var mange som falt. Dom kjørte jo med biler nedover på jordet der og tok opp lik, veit du. Det gikk med masse tyskere, og nordmenn og.

Men dere hadde gjømt dere i kjelleren?

– Ja, det gjorde de fleste. Men vi måtte jo opp, veit du, ellers så hadde vi brent inne.

Dere kom opp til a tante Marthe da, i Borgerhagan?

– Nei, da drog vi lenger oppover, til Ringkollsetra. For det var så opptatt med hytter oppover skjønner du, det kom jo folk fra Hønefoss. Så det var a tante Marthe og ‘n pappa, og mora mi og meg. Og så ‘n Johan og a Eva (Eva var Marthes datter, og gift med Johan Norstrøm), dom var ikke så langt unna, men jeg veit ikke hvem hytte dom var på. Men dom kom over til oss, da.

Men han pappa og ‘n onkel, dom var oppå der allerede, dom da?

– Dom var innpå Vambu dom.

Så dom bare blei oppå skauen, dom da?

– Ja, jeg huser ikke så godt om ‘n Roald var kommen att, men det var no tull med noen uniformer og no, så jeg er ikke så sikker.

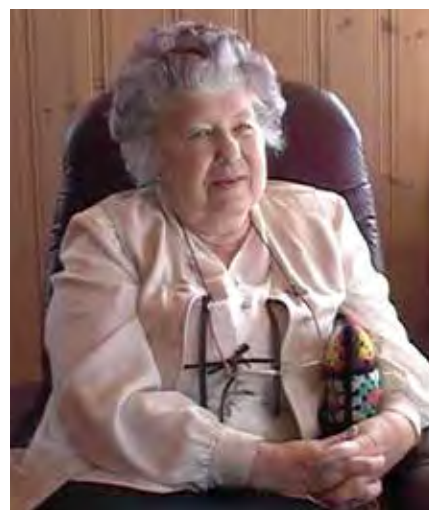

Foto: Hans Bugge Bergsund.

Johanne da hun blei intervjuet i 2004.

Roald var i Oslo?

– Nei, enten var han i byen, så det var ‘n Bjarne som reste oppover, eller så var det begge to, det veit jeg ikke. Nei, jeg trur ikke han var i byen, jeg trur dom reste begge to oppå hytta, jeg altså. Men jeg var jo i byen da krigen brøt ut.

Du var i Oslo? Hvor var du hen da? Hvorfor var du der?

– Jeg hadde huspost. Jeg skulle inn i barnepleien, jeg. Og så sku jeg være i huspost noen måneder for det var to unger der som sku stelles. Så ‘n pappa kom te Oslo og henta meg. Og henta tante Olga, hu lå på sykehuset. Tok med henne. Dom fikk a med ut.

Han var snill, da, kom og henta og sku bringe dere i trygghet til Borger, he he! Det var det jo farligere å være der.

– Ja, det var det.

Her i boka står det:

«Når Johan Rasmus Bergsund dukket opp fra kjelleren ble han håndtert bort til låven der han skulle skytes. Etter et hjerteskjærende rop fra Johanne reagerte tyskerne såpass at Johan Rasmus kom seg unna. Da suste formelig kulene rundt ørene på dem. En av gjestene ble truffet og drept, og Johanne ble truffet i skulderen.» (Sivertsen 1999).

– Ja, og ei dame fikk ei kule gjennom låret. Det var hu Berton Brack.

«En som imidlertid ikke rømte fra Borger gård var fjøsmester Karl Johan Iversen. Han holdt seg trofast til dyrene i fjøset, og selv ikke når tyskerne tok livet av dyrene i fjøset gikk han fra plassen.» (Sivertsen 1999).

Johanne Bergsund med sin førstefødte.

Johanne og brødrene Bjarne (til venstre) og Roald rundt 1930.

– Å ja! Han gjorde det med vilje, han veit du. Det nytta ikke å si no te han.

Hvor lenge blei dere på skauen a?

– Du, han morfar var neratt dagen etter, han sku se te dyra. Så han gikk aleine først. Vi var ikke mange dagene, så fløtta vi ner te Borgerhagan, og blei der, tenker jeg.

Du og farfar og farmor og gjestene...

– Det er no jeg har lurt så på! Jeg skjønner ikke å vi gjorde av a tante Olga og a tante Kristine, ha ha!

Men var dom med oppå skauen da?

– Nei! Dom kunne jo ikke gå, veit du. Så dom måtte vel ligge att der nere.

Kunne dom ikke gå?

– Neida, neida. Dom var gamle veit du.

Søstrene hass farfar, var dom så gamle a?

– Ja.

Kan'ke ha vært mer enn i femtiårsalderen?

– Det var gammalt det da.

Jammen jeg husker da tante Olga. Hu var sprek som ei rotte da jeg var lita.

– Jammen hu måtte jo væra att i Borgerhagan da.

Du husker ikke hvor dom blei av?

– Nei! Men det var jo ikke så farlig om dom var att der nere. I Borgerhagan var det ganske trygt, veit du.

Trur du dom blei igjen i Borgerhagan? Ikke på Borger?

– Nei, he he! Da var dom brent opp da!

Du har lurt på hvor det blei av dom?

– Vi tenkte som så at vi sku ha lagd mat te dom.

Lagde dom ikke mat sjøl?

– Nei.

Dom var på besøk, liksom?

– Ja!

Og så fløy vertskapet oppå skauen!

– Ja, he he!

Men det er ikke så rart kanskje, at du ikke husker, for ifølge det som står her, så redda du på en måte livet hass farfar, du!

– Nei...

Etter det som står her så gjorde du det...

– Ja...

Hvis ikke du skreik så...

– Å det var sånn leven der atte!

Men det var tøft gjort av deg da!

– Nei, jeg vakke redd, skjønner du!

Var du ikke redd?

– Nei, jeg var ikke noe større redd da jeg rømte nerover alleen. Hu mamma flaug føre meg, og da flaug a fort!

Så ropte jeg te a: Har dom treft deg?

Nei, sa a mamma; har dom treft deg a? Ja, sa jeg, men bare i armen!

Ja da kan du flyge allikavæl! sa hu.

Jada! sa jeg, he he!

Så du fløy bakerst, du da?

– Ja, Jeg måtte vente, for 'n pappa og dom flaug føre.

Du ville liksom ha dom foran deg, da?

– Ja, da.

Du var mer redd for dom enn deg sjøl, da?

– Ja, en er jo bestandig redd for...

... ja, men det er jo de som stikker av sjøl først...

– Ja, men du veit, jeg var nå litt lett-vinnere enn dom.

Hvor lenge bodde dere i Borgerhagan?

– Ett år, tenker jeg.

Ett helt år?

– Ja, det sku bygges opp nere veit du. Dom begynte først med låven, for der sto bare fjøset igjen. Høy var det vanskelig å få tak i. En måtte ha det om høsten, og når høyet skulle inn, så måtte det være plass til det. Og så hovedbygningen.

Jeg har alltid lurt på: Hvorfor har dom satt opp låven på den fineste utsikten?

– Ja, det sa jeg te ‘n far, jeg; der ska hovedbygningen ligge! sa jeg. Neimen du veit, det vart for dyrt, veit du. Det var ikke planert til haga på den sida. Så det måtte jo gjøres ganske my. Og ikke visst ‘n om ‘n fikk igjen penger, heller. Jeg så det aldri, men han måtte vel få no beta-ling for at tyskerne tok det. Jeg veit ikke. Dom prata aldri om penger, veit du.

Dere må jo ha hatt det ganske tøft.

– Ja.

Når dere kom ned igjen, når huset sto ferdig, da inntok tyskerne huset, gjorde dom ikke det?

– Jo, etter ei lita stønn. Jeg huser ikke om det gikk så vidt et år... Jeg begynte på husmorskolen oppi Hallingdal så jeg var borte my’ av tida.

Jeg var i Hønefoss på Ringerikes Meieri ett år. Og da var det noen bondefester der og no sånt no. Men tyskerne kom. Jeg lurte på å det var for no med den kjeller’n. Om det var ammunisjon i hele kjeller’n?

I kjelleren på Borger?

– Ja. Der gikk det jo tyske vakter hele døgnet.

Men var det mange tyskere som bodde der? Hadde dom tatt hele huset?

– Vi hadde att de to romma til venstre, der en kjører nerover alleen.

Foto: Normann

Johanne i enga på Nerjordet på Borger tidlig på 1930-tallet.

Her slutter intervjuet med «Gokka». Denne dramatiske krigsdagen er ellers beskrevet slik:

«På Borger kom tyskerne under full ildgivning litt ut på dagen. På formiddagen hadde Borger sørget for mat og bespisning av de norske troppene, men nå var det på tide å tenke på andre ting. Borger var ikke lenger noe blivende sted.

En som imidlertid ikke rømte fra Borger, var fjøsmester Karl Johan Iversen. Han holdt seg trofast ved dyrene i fjøset, og selv ikke når tysker-

kulene tok livet av 2 okser og 2 kuer inne i fjøset vek han plass.

Låven ble satt i brann, men Karl Johan fortsatte rolig å fore dyra. Det heter seg at når han hentet høy, så brant det i høylasset han slepte med seg.

Videre stod han med slangen og spylte vann over dyra mens låven brant ned rundt ham. Hans uselviske opptreden berget nok en stor del av besetningen på Borger, og senere mottok Karl Johan en utmerkelse fra dyrebeskyttelsen.» (Sivertsen 1999).

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bergsund, Hans Bugge og Britt Bergsund 2004: Filmet intervju av Johanne Bergsund. Talen i intervjuet er transkribert av Anne Sofie Hval.
- Sivertsen, Øivind Dreier 1999: 125 års historie på Borger i Haug. Stensilert hefte. Hønefoss.
- Østlund, Jan Helge 1995: Krigen på Ringerike : beretningen om felttoget i 1940. Utgitt av Kolltopp Forlag, Hønefoss.

FORFATTEROMTALE

Anne Sofie Hval, født 1957, er skribent, oppvokst på Vågård og bosatt i Haug. Hun er redaksjonsmedlem og forretningsfører for *Heftet Ringerike*, leder for Stiftelsen Ringerikes Museum og for Venneforeningen Ringerikes Museum. Anne Sofie har sammen med faren sin Thorleif Solberg utgitt boka *Vågård og Marigårds historie* (2014) og alene slektskrøniken *Kjærlighetens vidunderlige strøm*. Hun har skrevet artikler for *Heftet Ringerike* og *Slekt og Data*.

Steinar Hybertsen på ski i Wyoming i 1974.

Mannen bak krigsfilmene

Steinar Hybertsen er født og oppvokst på Ringerike og siden utdannet og bosatt i USA. Slik forener filmskaperen vår lokalhistorie med profesjonalitet.

Hanne Sommerstad

Langrennsløperen Steinar Hybertsen (født i 1950) fra Tolpinrud I.L. vokste opp med tre brødre og en søster i Askveien i Hønefoss. Det er sikkert mange som husker kiosken som foreldrene drev der. Interessen for historie ble vekket da han med stor iver leste og levde seg inn i Davy Crocketts verden og Jack Londons bøker. Også gode historielærere på Eikli skole og Ringerike gymnas får sin del av æren for at han utviklet en nysgjerrighet og et vitebegjær som i kombinasjon med reiseglede har resultert i mange interessante filmer.

Lovende skiløper

Den lovende juniorskiløperen oppnådde gode plasseringer på landslagsnivå samtidig med stjerner som Oddvar Brå og Ivar Formo. Skistipend fra *University of Wyoming* i 1973 ble starten på Steinar Hybertsens spennende yrkeskarriere. Her var det et miljø med flere norske idrettsutøvere. «Alle» studerte *business*, og det tenkte også Steinar kunne være

et anvendelig studium. Han sluttførte sin utdannelse med master i internasjonal business i Phoenix i 1978. Snart ble han tilbudt jobb i Ford Europa samtidig med en annen kjent ringerikskar, Jan Brentebrauten.

Etter fire år i Ford-systemet opprettet Norges Skiforbund en stilling som var som skreddersydd for Steinar. Med ansvar for finans og marked i starten på jappetiden, og med TV som ny og spennende kommersiell aktør, fikk han til fulle bruk for utdannelse og erfaring, så vel som nettverk. I årene 1982–1986 vokste Skiforbundets budsjett fra 350 000 til 17 000 000, forteller han.

Filmkarrieren

Jobben som prosjektleder for Sebra Film, som produserte Thor Heyerdahl-film på 1990-tallet, ble skjellsettende. Steinar bestemte seg nå for å lære faget og være sin egen herre. Med drahjelp fra blant annet «Det norske Amerika» og

«Sons of Norway» ble dokumentarfilmen om H.K.H. kronprinsesse Märtha og hennes tid og innsats i Amerika under den andre verdenskrigen produsert. Filmen ble vist på TV2 nyttårsaften i 2005. Deretter fulgte flere filmer om den andre verdenskrigen og Marshallhjelpen til Europa. Senere kom skiprogramserien «Skispor fra fortiden» som NRK nå har fornyet femårskontrakten med for tredje gang. Over 30 timer dokumentarfilm er vist på NRK, noen også på SVT i Sverige og PBS i USA.

Den lokale historieformidlingen skjøt fart da Hønefoss Rotaryklubb med Arne Sund og Alf Erevik i spissen tok kontakt med Steinar. Tor Wien hadde gjort et forarbeid, og tanken var å presentere lokale personer som kunne fortelle historier fra krigen. Filmene med arkitekt Arnfinn Sæther og gullsmed Fridthjof Jørgensen vakte stor interesse på Ringerike.

I år har hele Norge gledet seg over Steinar Hybertsens filmer fra krigen, vist på NRK. Budsjettene og kvaliteten er hevet, og historien får ny mening når vi forstår at krigshandlingene i Haugsbygda i 1940 var et av de viktigste slagene, men betydelig underkommunisert i krigshistorien vår. Personlige beretninger som viser Leiv Vidars kamp for fedrelandet og Anne Marie Breiens spennende dobbeltrolle, er mesterlig formidlet.

Hva kommer?

Steinar Hybertsen hviler imidlertid ikke på sine laurbær. Vi venter spent på resultatene av tanker om industriutviklingen på Ringerike etter krigen, nasjonalromantikken på Ringerike og vikingtiden i distriktet. Han er godt i gang med et prosjekt for skoleverket med å samle inn personlige beretninger som ellers vil gå tapt for ettertiden. Mange ringerikinger besitter verdifull informasjon og noen skal intervjues. Slik kan skoleelever oppleve muntlig fortellerglede i kombinasjon med viktig lokalhistorie. Steinar Hybertsen vil vekke nysgjerrighet og interesse for vår fortid og bidra til at også kommende generasjoner blir i stand til å ta vare på historien.

FORFATTEROMTALE

Hanne Sommerstad, født Bentzen i 1961, vokste opp i og er fortsatt bosatt i Haug. Hun er utdannet økonom og har arbeidet både som rådgiver og banksjef i banker lokalt, i Drammen og i Oslo. Sommerstad har vært styremedlem i Ringerike Historielag og er redaksjonsmedlem i *Hefte Ringerike* fra 2019.

Foto: Fra filmen.

Statister med tidsriktige uniformer og våpen gjør filmen svært levende.

Da krigen på Ringerike blei kjent i hele Norge

Det blei en sterk opplevelse for en haugsbygding å se Steinar Hybertsens film
«Da Verdenskrigen kom til Ringerike», som blei vist på NRK 9. april i år.

Anne Sofie Hval

HEFTET RINGERIKE ANMELDER

I april 2020 suste jeg lydløst med el-motor, sommerdekk og automatgir på asfaltbehagelige veier mellom Hønen og Jevnaker. I filmen får vi det rett i fleisen hvordan det var her i bygda 9. april for 80 år siden: skudd og skrik, rødt blod i råtten snø, amfetamin-dopede tyskere med tanks mot amatør-utstyrte norske gutter på ski, gjørmete og svingete bygdeveier og flammene som la bygda i ruiner.

Påske 2020 lå veiene her stille i koronakrise etter en vinter så snøfattig at bøndene allerede var i gang med å så.

Filmen skulle opprinnelig ha premiere på Hønefoss kultursenter 15. april 2020, men da landet blei snudd på hodet av koronavirus, blei den i stedet vist på NRK 1 i beste sendetid 9. april. Og det var flaks, for dermed nådde den ut til hele landet, og det fortjener den. Det er mange som ikke er klar over motstanden den tyske hæren møtte på Ringerike, og hvilket stort slag som blei utkjempe her. Dette er historie som fortjener å bli løfta fram.

Det er et solid håndverk som er lagt ned i filmen. Vi blir umiddelbart presentert for 17-åringen Ruth med en stor R

på forkleet, samtidig som dagens Ruth Felberg (97) tar ordet. Den veksler fint mellom originale fotografier, gamle lyd- og filmopptak av tidsvitner og intervjuer med vitner som lever i dag. Lokalhistoriker Gudmund Bakke har så vidt jeg forstår hatt en viktig rolle i arbeidet med filmen. Fortellerstemmen til Christian Borch er som alltid pålitelig og behagelig. Både skuespilleren Dennis Storhøi og vår lokale ordkunstner Ole Johnny Haugerud gjør en hederlig jobb. Det er også en fantastisk musikk som stemningslegger filmen, skrevet av nok en lokal kunstner, Knut Ragnar Hem.

Spesielt er jeg imponert over den realistiske filmatiske gjenskapningen med statistene. I tidsriktige uniformer og med ditto våpen byr de på skikkelig action

Foto: Anne Gro Christensen / Ringerikes Blad

Filmskaper Steinar Hybertsen (til høyre) fikk låne den behagelige kommentarstemmen til Christian Borch i NRK.

og skyting, der kulene smeller i buskeleggene så flisene fyker og greinene deiser i bakken. Vi får et godt stemningsbilde av hvor slitsomt og fryktinnfyttende det må ha vært, når en av gutta forteller at de hadde det som grever da de sov i halmen i et uthus.

Steinar Hybertsen setter alle de forskjellige komponentene sammen i sømløse overganger og med en regi som gjør filmen severdig og spennende. Når rulleteksten går over dronofilmer av 17. maitoget på bybrua i Hønefoss, er det en klump i halsen-avslutning på den dramatiske historien.

Da jeg leste Jan Helge Østlunds bøker om krigen på Ringerike for 25 år siden, så jeg for meg krigshandlingene hver gang jeg kjørte gjennom bygda. Nå er historien blitt enda mer nær og levende. Østlund sier i filmen at dette er kanskje det viktigste slaget etter Narvik, og desto mer fortjener det å bli kjent i resten av landet.

Foto: Fra filmen.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Hybertsen, Steinar (regi) 2020: Da verdenskrigen kom til Ringerike. Shybert Productions. Bildene fra filmen er gjengitt med tillatelse fra Steinar Hybertsen.

FORFATTEROMTALE

Anne Sofie Hval, født 1957, er skribent, oppvokst på Vågård og bosatt i Haug. Hun er redaksjonsmedlem og forretningsfører for *Heftet Ringerike*, leder for Stiftelsen Ringerikes Museum og for Venneforeningen Ringerikes Museum. Anne Sofie har sammen med faren sin Thorleif Solberg utgitt boka *Vågård og Marigårds historie* (2014) og alene slektskrøniken *Kjærlighetens vidunderlige strøm*. Hun har skrevet artikler for *Heftet Ringerike* og *Slekt og Data*.

Foto: Widenes Flyveselskap AS / Buskønd Flykefotografi

Klækken Hotell i 1939. I tillegg til de mange bygningene var det stor park og tennisbane. I kjelleren fantes peisestue og «ungarsk bar»!

Pensjonater i Haugsbygd i krig og fred

I fjorårets *Heftet Ringerike* skrev jeg om pensjonater i Åsbygda og øvre del av Haug. I år er turen kommet til nedre del av Haugsbygd hvor det også har vært gjestgiverier med godt renommé.

Gudmund Bakke

Foruten de kjente Klækken Hotell og Borger gård var Borgerhagen og Bjørkhaugen samt gårds-pensjonater på Sætrang og Løken med på å sette Haug på kartet.

Borgerhagen pensjonat

Øverst i Borgergrenda, langs veien fra Borger mot Bånnstjern og Eriksrud, ligger småbruket Borgerhagen. Her drev Marthe Elise Rotrud et lite pensjonat i mer enn en mannsalder, fra 1925 og fram til tidlig i 1960-årene. I 1937 reklamerte hun (Brænden 1937:48): *Borgerhagen pensjonat har en herlig beliggenhet med utsikt over Ringerike, Tyriffjorden og Norefjell. Stedet tar imot gjester hele året og er kjent for sitt gode stell og sine rimelige priser.*

Marthe Elise var av Bergsund-slekt på Borger. Etter at ektemannen Hans døde i 1930, satset hun for fullt på gjester på den lille gården sin.

... og likør til kaffen

Datteren Eva Norstrøm fortalte i 1998 at det jevnt over kunne være 10–12 gjester om sommeren: *Blant annet husker jeg noen Bergensfruer som kom igjen flere år på rad, med sine barn. Så kom ektemannen den siste helga og hentet dem hjem igjen. I påsken var det helt fullt. Da kunne det være 15–20 gjester, og vi tok i bruk en sidebygning for å få plass til alle. Det var ikke så mye snakk om skipåske den gangen. De fleste tilbrakte dagen i solveggen for å få brunfarge.*

Marthe Elise var over 80 da hun ga seg.

De siste årene var det bare noen eldre damer som bodde der fast. Mor likte folk og trivdes med jobben sin. Men det ble lange dager, mintes Eva.

En gammel gjest fortalte at døgnprisen var fire og ei halv krone, og da var det full pensjon med tre retters middag og det hele. (Og likør til kaffen!)

Marthe Elise Rotrud døde i 1979. I 1972 hadde datteren Eva overtatt Borgerhagen, og i 1974 ble hennes sønn Johan Fredrik Norstrøm ny eier. Han bodde der med sin familie fra 1976 til 2012. I dag er det sønnen Håvard Norstrøm som eier Borgerhagen.

Foto: Utlånt av Johan Fredrik Norström

Marthe Elise Rotrud og datteren
Eva Norström.

Borgerhagen i påsken 1925 da Marthe Elise Rotrud
startet pensjonatdrift på gården.

Foto: Utlånt av Johan Fredrik Norström

Bjørkhaugen (Solhaug) pensjonat
Bjørkhaugen pensjonat lå ved Freitag, 200 meter nedenfor Nedre Klekken.

«En høy og rar bygning, riktig et kråkeslott», fortalte Håkon Eidahl i 1998. Et blikk på bildet bekrefter hans karakteristik. Det var eieren av Klækken Hotell, Anton Bakke, som førte opp tømmerbygningen. Det ble sagt at det var en tidligere prestegård, men hvor den kom fra, er ukjent. Bakke bygde veranda på toppen av bygningen, som dermed fikk sitt særegne utseende.

Naboen Bjarne Chr. Myhre fortalte i 1998 at Bjørkhaugen pensjonat kun var åpent en kort periode.

Driften ble ivarettatt av en kar nordfra som het Clausen. Han var ungkar, gikk alltid pent antrukket og svingte sin spaserstokk med sølvhåndtak ganske høyt, fortalte Myhre. Hans søster Anna Westheim forteller at pensjonatet i 1940 ble kalt Solhaug, etter navnet på eiendommen. Hun husker at gjestene for det meste var eldre folk fra byen som gikk spaserturner i omegnen.

Ifølge turistbrosjyren hadde Bjørkhaugen pensjonat «høy og fri beliggenhet» og kunne ta inntil 30 gjester, men så mange var det neppe som bodde der. I april dagene i 1940 var det imidlertid mange evakuerte fra hovedstaden. Med den norske hovedstillingen like ved søkte gjestene tilflukt på nabo gården Østre Sætrang da kampene startet 15. april. Pensjonatet brant ned til grunnen samme dag og ble ikke bygd opp igjen. Etter krigen kjøpte herredskasserer Olav Næs branntomta og bygde enebolig på stedet. I dag er det hans datter Randi og hennes mann, tidligere ordfører Kolbjørn Kværum, som bor på eiendommen.

Søndre Sætrang

På Sætrang drev Berna og Peder Brandsæter gårdspensjonat fra 1934 og fram til rundt 1950:

Sætrang gård og pensjonat ligger i den vakre Haugsbygd 3 km fra Hønefoss. Praktfull utsikt til Noreffjell, Gaustafjellet og Valdres og Hadelandsbygdene. Kort vei til Nord- og Vestmarka. Godt stell. Plass for 15 à 20 gjester. Åpent hele året. Hvile og rekreasjon. Godt klima (Brænden 1937:44).

Bjørkhaugen pensjonat ved Freitag var i drift en kort periode før det brant 15. april 1940.

Foto: Fra turistbrosjyre utgitt av Hønefoss og Opplands Turistforening (ukjent årstall)

Det var mor som sto for pensjonatet, far hadde mer enn nok med gårdsdriften, fortalte datteren Borgny Busterud i 1998. Borgny og hennes fem søsken måtte hjelpe til:

Det fantes ingen oppvaskmaskiner den gangen og heller ikke frysebokser. Far hentet is i store blokker i Hønefoss, og så brukte vi et rom i kjelleren til å oppbevare mat og isblokker i.

Blant gjestene på Sætrang var det mange eldre lærerinner og folk som var ansatt ved Christiania Spigerverk. Seterturer gikk til Bølgensetra ved Ringkollen. Gjestene ble kjørt opp med hest og vogn. Så måtte de gå de siste par hundre meterne fram til setervollen hvor de fikk oppleve gammeldags seterliv, fortalte Borgny Busterud.

Berna og Peder Brandsæther ble i 1955 etterfulgt på gården av datteren Aslaug og hennes mann Herbrand Torkelsen (fra Torpo i Hallingdal). I 1974 overtok deres sønn Trond Torkelsen og hans kone Vigdis-Merete Rønning. Fra 2020 er det deres sønn Håkon som er eier av denne Sætrang-gården.

Østre Sætrang

Det var i samme periode også pensjonat på en annen av Sætrang-gårdene, «Hygen-Sætrang». Det var Hilleborg Omholt-Jensen, mor til *Ringerikes Blad*-journalist og seinere krigsflyver Edvard Omholt-Jensen, som leide en del av hovedbygningen av gårdens eier Syver Hurum. Hilleborg bodde i

1930-årene på Fredenshavn i Norderhov, og begynte der å ta imot «noen pensjonerte geistlige og gamle damer for å styrke finansene» (Omholt-Jensen 1989:222).

Seinere flyttet Hilleborg sin virksomhet til Sætrang. Hennes søster Lise var gift med Oscar Heyerdahl, som var kemner i Hønefoss. Han ble drept av tyske kuler i Sætrangsgata om formiddagen 15. april 1940 da han forsøkte å ta seg over de åpne jordene og ned til kemnerkontoret i Hønefoss:

Oscar Heyerdahl var meget urolig for hva som måtte hende med kemnerkontoret nede i byen etter at tyskerne var kommet. Han gikk over til de andre Sætrang-gårdene for å fortsette derfra ned til byen, og beveget seg i en sektor hvor han var dekket mot skudd fra begge sider under ildgivningen. Men på siste etappen til den borteste gården, måtte han over en utsatt strekning. Det gikk bra, og han skulle til å forsvinne ned kjelleroppgangen da han ble truffet av en kule og drept (Omholt-Jensen 1989:278 f.).

Syver Hurum har også skrevet om hendelsene denne mandagen i april 1940 (Hurum 1988). Østre Sætrang ble seinere overdratt fra Othilie og Syver Hurum til adoptivsonnen Torgeir. I 1980 kjøpte Vera Steingrimsen og Halvor Hoveid gården av Torgeir Hurums dødsbo (Vera eneeier fra 1987). I dag eies gården av deres datter Bjørnhild Hoveid Steingrimsen.

Løken gård

Lun beliggenhet like ved Haug kirke. Stedet har prektige, rummelige selskapslokaler og en spisesal for cirka 60 gjester. Tennisbane, øl og vin, reklamerte Marie Gjorud som drev pensjonat på Løken gård ved Haug kirke. Marie hadde lang fartstid i bransjen. Foreldrene Olava og Engebret Gjorud drev gårdspensjonat på Gjorud gård lengst nord i Åsbygda i 1890-årene, og i 1904 kjøpte de nabogården Alm hvor de fortsatte med pensjonatdrift fram til 1918.

Begge steder var Marie med. Det synes som hun leide hovedbygningen på Løken og startet pensjonatvirksomhet der en gang midt på 1920-tallet og drev fram til krigen.

Borger gård og pensjonat

I 1873 kjøpte Rasmus Bergsund, fra Søndre Aslaksrud i Åsbygda, Borger gård. Hans mormor var fra Vestre Bergsund i Ådal, og han tok Bergsund som slektsnavn. Rasmus Bergsund var gift med Johanne Madsdatter Øderaa fra Øderå i Steinsfjeringen.

Helt fra deres første tid på Borger drev de pensjonat på gården, og mange landskjente menn og kvinner har bodd her i årenes løp, skrev Jon Guldal i Ringerikes Blad 20. mai 1933, og nevner skuespillerinnen Lucie Wolff, fru Reimers, den rike plantasjeier Paulsen fra Calcutta, og «selveste store Bjørnstjerne Bjørnson». Sommeren 1936 var også den russiske revolusjonshelten Leo Trotskij på besøk med sin kone mens de bodde på Ringerike.

Borgers reklame i Brænden (1937:42):

Etablert 1873. Mottar faste gjester og gjennomreisende samt sluttete selskaper hele året. Stedet har 12 værelser med plass til 30 gjester. Centralvarme. Koldt og varmt rinnende vann på de fleste værelser. To prektige spisesaler med plass til henholdsvis 100 og 24 gjester. 2 salonger med hall. Øl- og vinrett. Fiskevann. Jakthytte på Krok-skogen med jaktrett til bl.a. 4 elger. K.N.A. leirplass. – Bensinstasjon. – Bil.

«Hvile og rekreasjon, godt klima», annonserte Berna og Peder Brandsæther for sitt gårdspensjonat på Søndre Sætrang.

«... i sin frodige Ynde»

I 1933 foretok en gruppe danske ungdomslagsfolk en rundreise i Norge. I en reisebeskrivelse i avisen *Fyns Tidende* i august samme år heter det:

Endelig naar vi paa Rundturen til Ringerike, Egnen nord for Oslo. Naturen her minder i sin frodige Ynde om Als. Tæt ved Byen Hønefoss ligger Gaarden Borger, der som flere andre store Gaarde driver Sommerpensionat. Her bliver vi modtaget med Dannebrog paa Stang, med Velkomsttaler af Ejeren, Gaardbruger Bergsund, og Turistforeningens Formand. Efter Middagen (hvor Bordpynten, ja selv Maden er dannebrogfarvet) fortæller Folkemindesamleren, Forfatteren Jon Guldal, livfuldt og poetisk om det skønne Ringerike og dets berømte Søn Jørgen Moe.

Borger gård var i mellomkrigstida en betydelig arbeidsgiver. For å holde både gårdsdrift og pensjonat gående, var det behov for mange ansatte:

Fjøsmeister, drenger og gårdsgutter ute, og innepiker, kjøkkenhjelp og koldjomfru inne. Borger var et lite miniatyr-samfunn med flere fastboende familier på gården. I tillegg begynte reisende å fatte interesse for Borgers kulinariske tilbud. Busser med turister stoppet etter avtale for å innta et velsmakende måltid, og både på kjøkkenet og i serveringen ble stadig flere fra nabolaget engasjert (Sivertsen 1999).

Foto: Asker Flyfoto

Borger gård etter utbygging av den nye sør-fløyen i 1992.

Vanlig besetning på Borger i mellomkrigsårene var 12–14 melkekyr, 6–8 ungdyr og kalver, noen høner, griser og sauer. I tillegg var det 3–4 hester i stallen, og av og til en hingst. Traktor eller annet maskinelt utstyr fantes ikke, det var hest og menneskekraft som stod for arbeidet.

I skuddlinjen i 1940

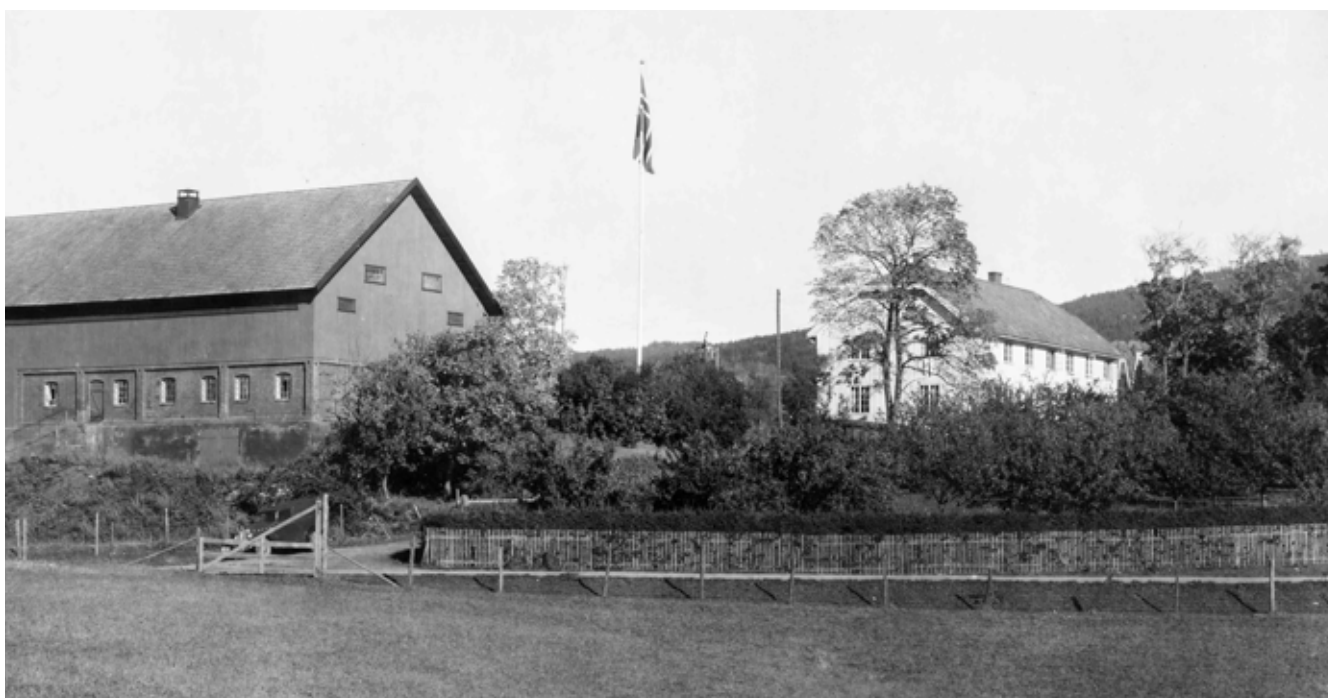
Under krigen var det harde kamper mellom tyske og norske styrker ved Borger. Mandag 15. april 1940 var gårdens folk opptatt med å koke havrevelling og smøre mat til norske soldater, som dels ble bispist på gården og dels fikk brakt mat ut til stillinger i nærheten. Utpå dagen ble det imidlertid utrygt på grunn

av skytingen, og forpleiningen måtte innstilles. Gårdens folk søkte ned i kjelleren da tyskerne angrep.

En tysk patrulje på seks–sju mann dukket opp i skogkanten sør for Borgergata og ble meid ned av et norsk maskingevær som lå på låvebrua. Seinere på kvelden ble Borger satt i brann av tyskerne.

Gårdens folk evakuerte mot Båntjern og tilbrakte natta der, men fjøsrøkten Karl Johan Iversen ble på post. Han var hele tida hos krøttera i fjøset, og murtaket mellom fjøset og låven reddet dem. Låven brant, men både røkter og besetning var i god behold etterpå.

Foto: Normann Kunstforlag

Borger gård på 1970-tallet. Ny låve ble bygd etter brannen 15. april 1940.

Etter krigen konsentrerte sønnen Johan Bergsund og hans kone Gudrun født Wager seg om lukkede selskaper og faste gjester i sommerhalvåret. I 1961 overdro de Borger til sin sønn Bjarne og hans kone Guri født Gjeldokk, som foretok omfattende bygningsmessige utbedringer.

Fra 1967 begynte de å ta imot revmatikere og pasienter med behov for opptrening etter operasjoner og bruddskader. I 1971 ble det bygd svømmebasseng, og siden har stedet vært best kjent som Borger Bad. Guri Bergsund var sykepleier og overdro i 1976 driften til sønnen Johan og hans kone Anne Ba.

Tidlig i 1990-årene ble det oppført et tilbygg, og kapasiteten ble økt til 39 gjester/pasienter. Anne Ba og Johan Bergsund drev kurbadet til 2007. I dag leies lokalene av Hermann Bay som gjennom selskapet Borger A/S driver botilbud for mennesker med psykiske lidelser og rusproblemer.

Klækken Hotell

Klækken Hotell er selve juvelen blant pensjonatene i Haugsbygd. Her har det vært gjestgivervirksomhet i hvert fall siden 1833, og før det var det skystasjon eller skysskifte på gården. Den bergenske kongevei ble ferdig fram til Sundvollen i 1805, og i årene som fulgte ble den bygd videre nordover. Rundt 1810 ble den ferdigstilt gjennom Haug, og Klækken gård fikk hovedveien like forbi inngangsdøra.

I 1821 omtales Klækken som gjestgivergård i en bok av en svensk-finsk offiser, Carpelan, så da Thor Færden fikk gjestgiverbevilling i 1833, hadde gården allerede vært skystasjon i mange år. Fra gammelt var det bøndernes

Foto: Utlånt av barnebanet Gudrun Bergsund

Gudrun Bergsund født Wager var husmor og vertinne på Borger fra hun giftet seg med Johan R. Bergsund i 1916 og fram til 1960-årene.

plikt å besørge fri skyss for kongens ombudsmenn og adelen, en plikt som kom til å hvile på bondesamfunnet til langt ut på 1800-tallet. Skyssen ble organisert ved tilsigelse. Som bindeledd mellom de reisende og den skysspliktige allmue ble det etter en kongelig forordning i 1648 oppnevnt en skysskaffer som skulle tilsi skyss fra en fast krets av gårder. Bøndene måtte da etter tur stille med hest på tilsigelsesstasjonen på kort varsel.

I 1837 er Klækken nevnt som ett av fire skysskifter i Norderhov. De øvrige var Egge på Ask, Bråten i Heradsbygda og Veme i Soknedalen. Av skyssregulativet framgikk at det «til Stationen Klækken paa Ringerige er daglig henlagt 25 Heste», og så nevnes omkringliggende gårder hvor hestene befant seg. Ordningen stod ved lag til 1872 da Klækken ved kongelig resolusjon ble nedlagt som «tilsiings-stasjon».

Foto: Utlånt av datteren Gudrun Bergsund

Guri Bergsund født Gjeldokk 1924 som nyutdannet sykepleier. Hun ble sentral i utviklingen av Borger Bad som rekonvalesenshjem og kurbad.

«Hva mer kan man ønske seg?»

Tyskeren August Moritz gav i 1853 ut en reisehåndbok, *Tagebuch der Reisen in Norwegen in den Jahren 1847 und 1851*, der han gir en detaljert skildring av «Schuss-Station Klækken» og Thor Færden og hans familie.

I boka beskriver han gjestestuens inventar i 1847, og forteller i detalj om måltidet som serveres (det fikk topp karakter!):

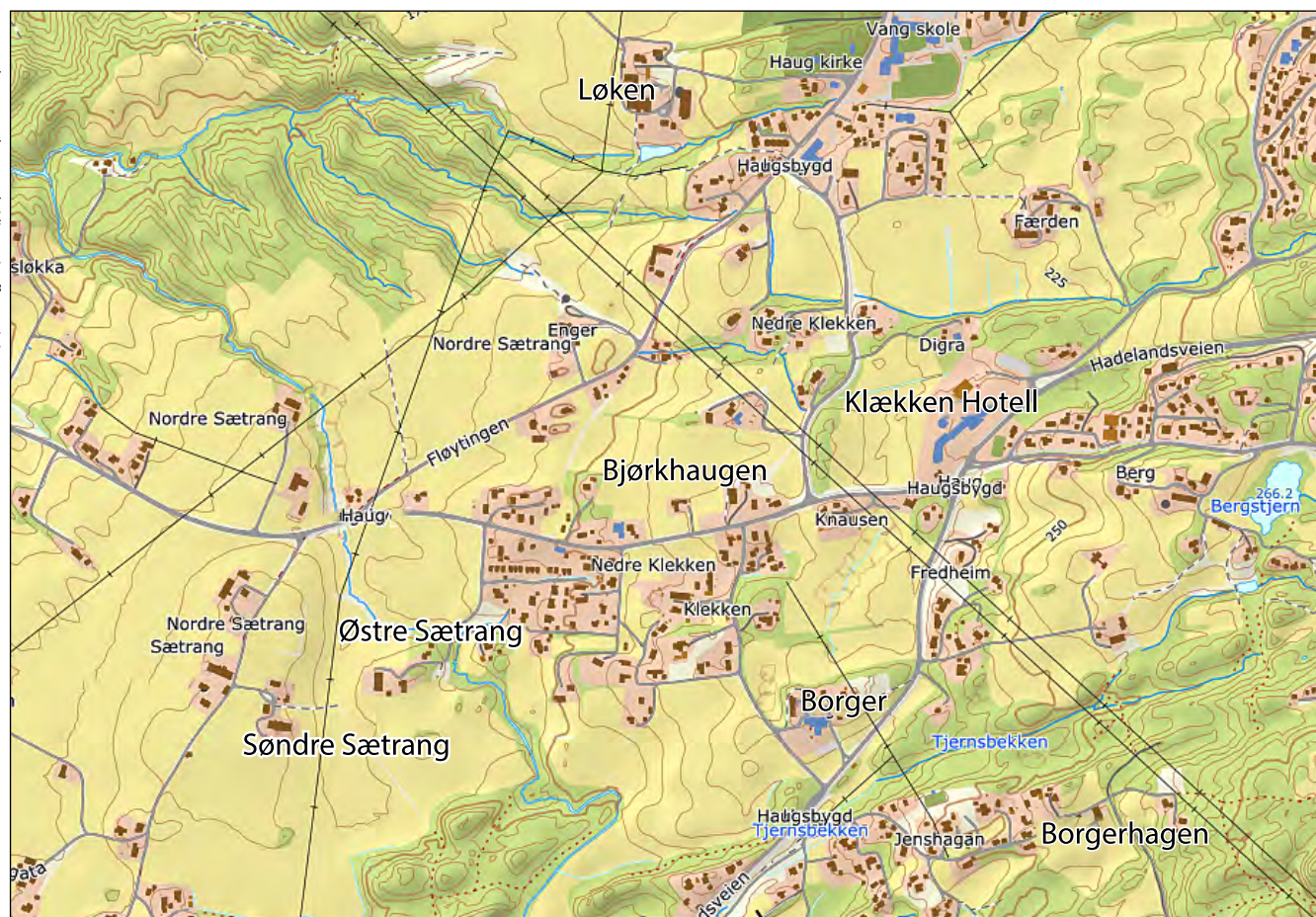
Samtidig som klokken i gårdens tårn kalte folket til arbeidet, serverte man oss suppen fra og på nydelig porselen, og stilte en krystallskål med strøsuksker, og en karaffel i samme utførelse med det deiligste, klareste vann ved siden av, meget godt rugbrød og to lokkefat med tiur-ragout og meget gode poteter med skallet på.

Vi spør: Hva mer kan man ønske seg? Hvor i Skottland, England, Tyskland eller Italia får man en slik mottakelse hos en bonde på landet? (...)

Klækken gård cirka 1920. Over taket på stabburet og bygningen til høyre er Haug gård, Haug kirke, Holmestua, og nye Vang skole (bygd 1917).

Foto: Buskerud fylkesforbær

Foruten de kjente Klækken Hotell og Borger gård var Borgerhagen og Bjørkhaugen samt gårdspensjonater på Sætrang og Løken med på å sette Haug på kartet.

Utenfor huset ligger haven med springvann, solur, (...) en huske, en fin kjeglebane med et nydelig kjeglehus og en høy flaggstang med det norske flagg. Foruten hovedhuset, låvene, stallene og det høyt svevende forrådshuset (stabburet), merker vi oss nok et vakkert sovehus.

Det hele gir kort sagt et høyst vennlig bilde av orden, arbeidsom gemyttlighet og en velstand basert på flid, men ikke likegyldig overfor ytre glans.

Og hvilken beliggenhet har ikke dette gjestgiveri! 800 fot over dalen med utsikt over det vakre Ringerike, og med snedekkete fjell i bakgrunnen.

Lite visste den samme Moritz at hans landsmenn 93 år seinere, i april 1940, skulle rasere deler av Haugsbygd og sette gjestgiveriet i brann.

Mange prominente gjester har vært innom Klækken. Skyssboka for årene 1855–72 er bevart og inneholder navn som prins Oscar (i 1860) og komponisten Ludvig M. Lindemann.

De første eierne

I 1813 ble «Gardsgiver-Klækken» (Øvre Klækken) kjøpt av Anders Olsen Færden. Han var egentlig fra Bure i Norderhov og kom til Færden gård ved å inngå ekteskap med odelsjenta Marie. I 1828 overdro han Klækken til sin sønn Thor fra sitt andre ekteskap med Marie Breien. Thor Andersen Færden og hans kone Else Marie Wager fra Vaker i Norderhov, kusine med dikterpresten og eventyrsamleren Jørgen Moe, fikk sju barn. De to mest kjente er Michael Johan, som ble sogneprest i Norderhov og prost i Ringerike/Hallingdal, og Engebret, cand.theol. og amtsskolebestyrer.

Det var med den driftige Thor Andersen Færden og hans kone at Klækken vokste fram til å bli et gjestgiveri av klasse. Fra 1853 til 1878 holdt Ringerikes Sparebank til på gården. Thor Færden var da kasserer og drivende kraft i banken. Etter hans død i 1879 fortsatte enka å drive gården og gjestgiveriet, inntil hun ved skifte mellom barna overdro det hele til sønnen Engebret, best kjent som «kandidaten».

Kandidaten

Engebret Moe Færden var ugift og drev gården med hjelp av sin hjemmenværende søster Gunda Marie (Malla). Det virker som gjestgivervirksomheten på Klækken da ble liggende nede i noen år. Engebret var utdannet teologisk kandidat, men ble aldri prest. I stedet viet han sitt liv til ungdommen og folkeopplysningen. Ved hotellet, ute i hagen mot riksveien, står en minnestein. I hele 46 år var kandidaten bestyrer av Amtsskolen i Nedre Buskerud, seinere kalt fylkesskolen og i dag best kjent under navnet folkehøgskole. I begynnelsen var den såkalt flyttbar, seinere ble den mer bufast og holdt til på Klækken i periodene 1890–93, 1906–09 og 1915–20.

Kandidaten satt som eier til sin død i 1920 da søsteren Gunda Marie overtok. Hun døde allerede året etter og testamenterte eiendommen til fire niseser, døtrene til yngste søster Thora og hennes mann, fengselsprest A. Hval i Trondheim. I 1928 ble gården solgt til Anton Bakke som siden 1923 hadde eid Alm gård og pensjonat i Åsbygd.

Dermed gikk «Gardsgiver-Klækken» ut av Færden-slekta som hadde sittet som eiere siden 1813. I 1928 hadde Klækken 170 mål dyrket jord, 60 mål havn, tre husmannsplasser og hjemmeskog på 300 mål i Dragonhagen og Randihaugen samt 1900 mål åsskog innenfor Øyangen, mellom Flaga og Spålsberget.

Klækken blir hotell

Anton Bakke fikk hotellbevilling og satte i gang utbygging. I 1932 ble en ny fløy innviet. Den inneholdt hall, salonger og spisesal for 200 gjester og var bygd i vinkel nordover fra den gamle bygningen. For å finansiere bygget og driften delte Bakke opp eiendommen og solgte parseller, blant annet gårdpartene Digra og Knausen samt en tomt til dikteren Arne Paasche Aasen som fikk navnet Påskehaugen. I 1938 solgte han så hotellet til søstrene Kronborg for 140 000 kroner.

Søstrene Marie og Tora Kronborg fikk en god start på Klækken. Eiendommen de overtok var på 40 mål med hotellbygning, hovedbygning, drengestue, havestue, stabbur og gartnerbolig. Men gleden ble kortvarig. Under annen dag av slaget i Haugsbygd, 16. april 1940, ble Klækken Hotell skutt i brann av tyske panservogner og brant ned til grunnen. Gjenoppbyggingen kom fort i gang, som ellers i det brannherjede Haugsbygd. Kronborg-søstrene gikk på med friskt mot og fikk i første omgang satt opp en enkel hytte. Her bodde de det første året, mens de selv sydde gardiner og sengetøy. I november 1941 var hotellet gjenreist, men gleden ble kortvarig.

Foto: Privat

*Siden 1969 har familien Carlsen vært eiere av Klækken Hotell.
Fra venstre Finn Ove, Ruth, Finn og Unni.*

Lebensborn

Fra 1. mai 1942 ble hotellet tatt i bruk av okkupasjonsmakten i det såkalte Lebensborn-prosjektet, som fødehem for norske jenter som fikk barn med tyske soldater. Man regner med at det i krigsårene ble født mer enn 10 000 «krigsbarn» i Norge. I mai 1945 hadde tyske myndigheter registrert cirka 8 000 slike barn her i landet, og i tillegg kommer barn født etter freden.

I alt ble det opprettet ti Lebensborn-hjem i Norge, de fleste var tidligere hoteller som Klækken, Hurdal og Godthaab i Bærum. På Klækken var det plass til 35 mødre og det samme antallet «rase-rene» barn. På folke- og munne ble hotellet i denne perioden kalt «Klekkeriet». Eldre folk i Haugs-

bygd forteller at bygdas innbyggere tok seg god tid når de gikk forbi hotellet og kunne betrakte de unge mødrene som trillet barnevogn rundt i hotell-parken.

Sønnen til en ung Oslo-jente som fikk barn med en tysk soldat, forteller at mora bodde i en trang toroms leilighet i hovedstaden med faren sin, fem søsken og en svoger. Da fødselen nærmet seg, ble hun anbefalt å flytte inn på Klækken:

Her fikk hun pleie og stell, og da jeg ble født, fikk hun svangerskapsenger i tre måneder. Da flyttet hun inn til byen igjen, hun hadde fått hybel i sentrum og jobb i lønnsavdelingen til det tyske marinekontoret. Hun og far var fortsatt veldig forelsket og ville gifte seg, men de tyske myndighetene hadde strenge regler for hvem som fikk gifte seg og ikke. På denne tiden var jeg fremdeles på Klækken, men mor og far besøkte meg flere ganger ...

Gutten bodde på Klækken til han var rundt ett år gammel. Da fikk foreldrene brev fra myndighetene om mulig adopsjon. Faren tok da grep og fikk sendt ham til Tyskland hvor han vokste opp hos farens familie i Sudetenland.

Tyske soldater rykker fram forbi Klækken Hotell om formiddagen 16. april 1940, etter at hotellet er skutt i brann.

Foto: Fotografi: P.K. Lenzinger / Bundesarkiv

Kurs- og konferansehotell

Etter «en grundig utluftning og restaurering» ble Klækken Hotell gjenåpnet i 1945, og på kort tid klarte søstrene Kronborg å gjenreise hotellets gamle posisjon.

Da bedriften i 1969 ble solgt til Ruth og Finn Carlsen fra Bergen, kunne de nye eierne overta et velrenommert hotell i god drift. Familien Carlsen satte etter hvert i gang store utvidelses- og moderniseringsarbeider og utviklet Klækken til et moderne kurs- og konferansehotell. I 1974 overdro Ruth og Finn Carlsen hotellet til sine to barn, Unni Elisabeth og Finn Ove.

Siden 2004 har Finn Ove Carlsen vært eneeier og driver i dag hotellet sammen med sin kone Else Karine Pjåka Carlsen. De siste årene har Klækken Hotell blitt utvidet og modernisert flere ganger, blant annet med et imponerende bade- og svømmeanlegg.

Hotellet kan i dag ta imot 300 overnattingsgjester og har kapasitet til konferanser med inntil 500 deltagere. I 2017 ble Digra gård «kjøpt tilbake». Her er bygningene siden modernisert til å ta imot mindre konferanser og selskaper i et gammelt ringerisk gårdsmiljø.

I dag er alle gårdspensjonatene i Haugsbygd og Åsbygda for lengst historie, og Klækken Hotell er alene om å sette Haug på reiselivskartet.

Foto: Fjellanger Midtveit / repro Bjørn Johnsen / Buskerud Fylkesarkiv

*Flyfoto av Klækken-området i 1966.
Vi ser hotellet i forgrunnen, i nord ser vi Haug kirke og Vang skole.*

RANDI GJERSØE

Retting i Heftet Ringerike 2019:

Bildet øverst på side 6 viser ikke Randi Gjersøe, som bildeteksten sier, men hennes datter Marit.

Marit ble seinere gift med Truls Grinde på Grand Hotell i Hønefoss.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Bakke, Gudmund 2019: Da Åsbygda var turistenes Mekka. I: Heftet Ringerike 91: 3–8.
- Blatt, Thorleif 2018: Tyskerjentene – hva kan vi finne ut om dem. Notat via Ellen G. Simensen.
- Brænden, Ola 1937: Kjenn ditt lands turistbrosjyrer : Nr. 6 : Ringerike. Møller & Scheens boktrykkeri A/S, Oslo.
- «Da Haugsbygda var turistenes Mekka». I: Ringerikes Blad 10. januar 1998.
- Hurum, Syver 1988: Fra krigshandlingene i Haugsbygd 1940. I: Ringerike nr. 60: 27 og 33.
- Hønefoss og Oplands Turistforening, u.å.: Ringerike. E.J. Kristoffersens Trykkeri, Kr. elven.
- Omholt-Jensen, Edvard 1989: En rar tid. Nye Atheneum forlag, Oslo.
- Sivertsen, Øivind Dreier 1999: 125 års historie på Borger i Haug. Stensilert hefte. Hønefoss.
- Thon, Sverre 1978: Klækken : skyss-stasjon : gjestgiveri : hotell. Ny utgave 1992. Hønefoss Industritrykk A.S., Hønefoss.
- Østlund, Jan Helge 1995: Krigen på Ringerike : beretningen om felttoget i 1940. Kolltopp forlag, Hønefoss.
- Muntlige kilder: Borgny Busterud (1998), Håkon Eidahl (1998), Bjarne Chr. Myhre (1998), Eva Norstrøm (1998), Johan Bergsund, Gudrun Bergsund, Finn Ove Carlsen, Bjørn Nilsen, Johan Fredrik Norstrøm, Trond Torkelsen og Anna Westheim.

FORFATTEROMTALE

Gudmund Bakke (f. 1948) er cand.philol. med historie hovedfag. I perioden 1996–2013 skrev han Holes nye bygdebøker i seks bind. Han har forfattet en rekke artikler i *Heftet Ringerike* (redaktør 1992–95), og har i tillegg skrevet *Vang skole 75 år – skolehistorie fra Haugsbygda 1742–1992* (1992), *Åsbygda skoles historie* (1993), *Osvald-gruppas historie på Ringerike* (2000), og *Steinssletta kulturlandskap – en rapport om virksomheten 2009–2014* samt flere gårds- og slektshistorier.

Foto: Riksarkivet / NTB krigsarkiv / Digitalarkivet

Arbeidstjeneste for jenter på Blakstad gård i Asker.

Innkalling til arbeidstjeneste *sommeren jeg var 18*

Under den andre verdenskrigen ble det satt i gang frivillig og senere pliktig arbeidstjeneste (AT) for ungdom. Først gjaldt det for gutter, og de skulle gjøre tjeneste tre måneder om sommeren i jordbruket. De var underlagt militær disiplin, ble iført uniform og ble plassert i leirer.

I 1943 kom det også en lov om arbeidstjeneste for jenter.

Björg Eltvik

Min bror Einar, født 1922, og en nabogutt ble innkalt og gjorde tjeneste sommeren 1942. Leiren de kom til, var på en skole oppe i Haugsbygd (Vang skole, se faktaboks), og de gjorde tjeneste som menige på bondegårder i nærheten.

Ikke helt uskyldig

Dette så i begynnelsen ganske uskyldig ut, og de som fikk innkalling, møtte opp og gjorde sin tjeneste. Det var ingen

som reagerte særlig på det. Men så viste det seg at det nok ikke var så uskyldig likevel.

I 1943 la ministerpresident Vidkun Quisling fram en lov om nasjonal arbeidstjeneste, og den skulle også gjelde for jenter. Myndighetene i London fikk nyss om at Quisling hadde lovet å ha gutter i årsklassene 1922–23–24 og jenter i årsklassene 1925–26 klare til å delta på tysk side under krigen. Det

forandret saken, og melding gikk ut fra London om at all ungdom som fikk innkalling til tjeneste, skulle la være å møte opp. Det skapte vanskeligheter for mange unge da innkallingen kom.

Noen rømte til skogs og oppholdt seg der, andre rømte til Sverige. Det ble foretatt arrestasjoner av dem som ikke møtte opp, dersom de ble funnet. De som hjalp de unge, risikerte også å bli arrestert.

Nummer: 2300/44
 ved sesjon for
 sted: Oslo 25.3.1944
 kjent: Tjenstedyktig
 Kvinnelig Arbeidstjeneste
 Fylkingkontor Hamar
 LÆGESKJØNN
 Kjennelse: [initialer]
 Anmerking: [initialer]
 Har deltatt i arbeidslær
 19 _____ dager.
 19 _____
 Det attesteres at all ordinær arbeidstjeneste
 er utført.

Arbeidstjenestebok med kjennelse
«Tjenstedyktig».

Norges Arbeidstjeneste
 Skjema 802

Innbeordring til Kvinnelig Arbeidstjeneste.

Navn: Bjørn Brekke Nr. 2300/44 Født: 3/4 16
 Adresse: Bygdøyveien 7 a. Bygdø Kommune: Akershus
 Fylke: Akershus er innbeordret til arbeidstjeneste
 i: 3. Hedmark lvs. Igness leir, Hønefoss lvs. Igness
 i tiden fra: 30 mai 1944
 Avreise fra: Oslo kl. 22 mai kl. 8.00
 Samlingssted: Hallen, Oslo kl. 7.00
 Vedlagt følger arbeidstjenestebok og utstyrliste.
 Reiseleder ordner med billett.

Innkalling til kvinnelig arbeidstjeneste i 1944 for artikkelforfatteren
Bjørn Brekke, født i 1926.

Kvinnelig arbeidstjeneste

I februar 1944 kom et brev i posten med melding om at jeg var innrullert og ville bli innkalt til kvinnelig arbeidstjeneste. Foreløpig gjaldt det å møte til sesjon. Jeg arbeidet som hushjelp hos en familie på Bygdøy den gang. I samråd med min arbeidsgiver fant jeg ut at det var for tidlig å nekte, så jeg møtte til sesjon den 25. mars 1944. Det var bare en legeundersøkelse, og siden jeg var frisk, ble jeg kjent tjenstedyktig.

Det ble gjort en henvendelse til ledelsen om det var mulig å slippe arbeidstjenesten da arbeidsgiverens kone var syk og trengte hjelp med barna. «Nei, det var ikke mulig.» En lege var villig til å skrive falsk erklæring om at jeg

hadde epilepsi. Den måtte underskrives av lege nummer to for å bli godtatt. På spørsmål hos ham, det var dr. Norbye sr. i Hønefoss, var svaret blankt nei. Han sa jeg ble skuffet og sa:

– Du skjønner at de mennesker som har makten i landet vårt nå, de vil ikke at mennesker med en slik sykdom skal formere seg. Sender vi inn en slik erklæring til myndighetene nå, så kan du risikere at de en dag kommer og henter deg for å sterilisere deg så du ikke kan få barn i fremtiden. Det er en altfor stor risiko å ta.

Hva visste man vel da om sortering av mennesker og arbeidet med å oppnå «en ren, frisk germansk rase»?

Min tur

Så kom innkallingen, og jeg ble beordret til å gjøre tjeneste ved 3. Hedmark leir på Tynset med avreise fra Oslo Ø den 22. mai 1944 kl. 8.00 etter samling i hallen Oslo Ø kl. 7.00 for navneopprop. Jeg forstod vel ikke helt hva jeg gav meg inn på den gang, men jeg valgte å ikke møte opp.

De to første ukene i juni hadde jeg sommerferie og oppholdt meg utenfor byen. Det var kommet et rekommandert brev fra arbeidstjenesten, men det ble ikke hentet. Deretter reiste jeg med familien til et sted i Østfold, hvor vi skulle være hele sommeren.

Det gikk bra en tid, men tidlig en morgen dundret det på døra. Det var frontkjempere, norske NS-gutter, som hadde meldt seg til krigstjeneste på tysk side. Inn på mitt rom kommer en av dem og ber om legitimasjon. Han får det vanlige gule kortet som alle måtte gå rundt med.

– Har du ikke annet?
 – Nei.
 – Er du medlem av Nasjonal Samling?
 – Nei.
 – Ta på deg klær og følg med meg, da.

Vi ble ført rundt i området og ventet mens de undersøkte flere hus. Gruppen økte, en annen gruppe kom til, og sammen gikk vi til hovedveien hvor to busser stod og ventet. Turen gikk til et pensjonat i nærheten, og vi fikk beskjed om at vi kunne gå inn og kjøpe mat.

ARBEIDSTJENESTEN (AT)

Arbeidstjenesten ble satt i gang av Administrasjonsrådet sommeren 1940. Det var en frivillig arbeidstjeneste for å hjelpe til i jord- og skogbruket. Både i bygd og by var folk sterkt opptatt av å øke forsyninger av mat og brensel, og det ble regnet som rosverdig at ungdommen hjalp til i Arbeidstjenesten.

Mange hleværingene meldte seg og fikk tilhold på Løken gård i Haug (de sov på Vang skole). Her hjalp de bønder med våronn og innhøsting, drev mye med vedhogst, og en avde-

ling var med og bygde Ringkollveien. Etter 25. september 1940 ble AT gradvis nazifisert, blant annet måtte befalet fra da av bruke nazihilsen. Etter hvert gikk mange ut, men seinere ble tjenesten gjort pliktig.

Våren 1944 kom motstandsledelsens parole om å unndra seg registrering og tjeneste, og ATs kontor i Hønefoss ble satt i brann. Hjemmefronten fryktet at de som gikk inn i AT, kunne bli utskrevet til krigstjeneste på tysk side. Mange ungdommer dro derfor til skogs og ble med i Milorg.

Kilde: Bakke 2013:821.

Penger hadde jeg ikke tenkt på. Kanskje ville jeg få litt mat hvis jeg gikk inn og spurte? Nei, det var så flaut! Så bar det videre til en stor skole som ble brukt til tysk forlegning. Der kom vi inn i en stor sal og ble bedt om å sette oss. Vi måtte sitte med ledige plasser rundt oss og måtte ikke snakke sammen. Vakter med gevær gikk rundt. Én etter én ble ført ut og kom ikke tilbake. Hva foregikk, egentlig?

Langt utpå ettermiddagen ble det min tur. Jeg kom inn i et annet rom hvor det var to politibetjenter som skulle forhøre meg. Alt gikk bra inntil de spurte etter grenseboerbeviset mitt. Jeg sa som sant var, at jeg ikke hadde grenseboerbevis, at jeg ikke hadde kjennskap til at det var påbudt, at jeg var i Oslo for å arbeide, at arbeidsgiveren min betalte for reisen og oppholdet og at jeg hadde regnet med at alt var i orden.

Grenseboerbevis var et dokument man skulle være utstyrt med for å vise at man hadde lov til å bo i Grensesone øst. De godkjente forklaringen min, og jeg ble ilagt en bot på 20 kroner.

De jeg arbeidet hos hadde sitt grenseboerbevis i orden. På grunn av problemet med arbeidstjenesten hadde de ikke søkt for meg, og ikke sagt noe heller da de mente det var best at jeg ikke visste noe. Det gikk greit å betale boten; politiet hadde tydeligvis ikke hørt noe fra arbeidstjenesten ennå.

GUNNAR EILIFSEN BLE SKUTT 16. AUGUST 1943

Gunnar Eilifsen var den første nordmannen som fikk dødsdom av en «norsk» domstol. Det var et velregistrert justismord med en summarisk rettssak etter en lov som fikk tilbakevirkende kraft.

Eilifsen meldte seg inn i Nasjonal Samling i 1940 og ble konstituert som politimester i Halden. Han så den negative utviklingen og meldte seg ut av partiet i 1941. Da ble han degradert og ble beordret til stilling som hjelpepolitifullmektig i Hønefoss sommeren 1941 og deretter som politifullmektig ved Oslo politikammer.

Den 9. august 1943 får Eilifsen ordre fra «politipresident» Bernhard Askvig, opprinnelig fra Søndre Land, om å løse et oppdrag. Eilifsen oppnevner fem konstabler, men får først senere på dagen beskjed om hva oppdraget

går ut på. Tre jenter skulle arresteres fordi de ikke hadde møtt til beordret tjeneste i Norsk Arbeidstjeneste. Da politikonstablene nektet å følge pålegget, støttet Eilifsen sine underordnede og tilbakekalte ordren.

Dette var i utgangspunktet en liten sak, men snøballen begynte å rulle. Reichskommissar Josef Terboven kom inn i bildet og krevde at Eilifsen skulle idømmes dødsstraff av en «norsk» særdomstol. Det var ikke hjemmel i lovverket, og Vidkun Quisling signerte en ny lov 14. august 1943.

I rettssaken 15. august forklarer Eilifsen at dette er den eneste gangen han ikke har fulgt en ordre. Han ville ikke være med på å sende unge jenter til jobb på tyske ammunisjonsfabrikker (Veum 2012:265).

Kilde: Jørgensen (2009), Veum (2012:260 ff).

Tilbake på arbeidsstedet

Sjefen og jeg var alene i huset da jeg tidlig en morgen våknet av at det ringte på dørklokken. Jeg nevner at jeg kjente til at sjefen min arbeidet med noe hysj-hysj, men visste ikke hva.

Jeg merket også at det den siste vinteren var flere merkelige overnattinger der menn kom om kvelden, sov på

sofaen i stua og gikk igjen om morgenen. Det var ting det ikke ble snakket om, det var best å ikke vite for mye. Han springer ned for å åpne, og en mannsstemme spør etter meg.

Gjennom det åpne vinduet på rommet mitt hører jeg en samtale utenfor:

- *Nei, hun er ikke her.*
- *Arbeider hun ikke hos Dem?*
- *Jo, men min kone og barna er på landet, og jeg trenger ikke hjelp. Hun har permisjon for tiden.*
- *Kjenner De til hvor hun oppholder seg?*
- *Nei, dessverre.*
- *Hvis De får kontakt med henne, vil De da gi henne beskjed om å melde seg for politiet.*
- *Ja, det skal jeg gjøre.*

Det ble noe usikkert fremover. Jeg ble værende der jeg var, men sjefen sa at jeg måtte la mitt rom se så ubebodd ut som mulig, og jeg måtte ikke foreta meg noe som henledet oppmerksomheten på meg. Det var ikke morsomt, for nå var jeg ettersøkt av politiet.

*Arbeidstjeneste under krigen.
Jente i høykjerre henter lo (utresket korn) på Østre Leine, Ringsaker.*

UTSTYRSLISTE

Utstyr som blir utlånt til deltakere i Kvinnelige Arbeidstjenestes leirer:

- Arbeidsbluser
- Arbeidsforklær
- Arbeidskjole
- Arbeidssko
- Arbeidstøvler
- Genser
- Overalls
- Skaut
- Sokker
- Sommersko
- Strømper
- Uniform (skjørt/jakke/lue/bluse)
- Vindjakke
- Håndklær
- Senger med ulltepper, teppetrek og laken

Ta med nødvendige ting som undertøy, varm jakke (genser), toalettsaker samt sy- og stoppesaker. Ta med sykkel hvis mulig. (Godtgjørelse for slitasje).

RASJONERINGSKORT

Før avreise innleveres alle rasjoneringskort for matvarer og såpe, herunder også kjøttkort, grønnsakskort og melkebok samt eventuelle tilleggskort (ungdomskort), på det rasjoneringskontor De hører til. Kvittering for innleverte rasjoneringskort tas med til leiren.

Kilde: Norges Arbeidstjeneste Skjema 803

Foto: Fotograf ukjent. Riksarkivet / NTIS krigsarkiv / Digitalarkivet

Avreise til Tyskland fra Oslo Ø for jenter i AT. Jentenes arbeid når de kom dit, kunne blant annet være på ammunisjonsfabrikker.

Foto: Fotograf ukjent. Riksarkivet / NTIS krigsarkiv / Digitalarkivet

Kvinnelig arbeidstjeneste hjalp til i jordbruket. Fra 1943 ble også arbeidstjeneste for kvinner obligatorisk.

Så en formiddag i midten av august ringte sjefen hjem:

Nå kan du ta det med ro, Bjørg. I natt har sabotører sprengt arbeidskontoret og ødelagt arbeidstjenestens kartotek. Det er ikke tid til å utarbeide et nytt i år, og til neste år er krigen slutt.

Det var en lettelse å høre, selv om usikkerheten ikke forsvant over natten. Da jeg ikke hørte noe mer fra politiet, forsto jeg etter hvert at den vonde tiden snart var over. Flere steder grep sabotører inn og ødela arbeidstjenestens lokale kartotek.

Mest kjent er vel aksjonen i Oslo, hvor Max Manus og andre sprengte arbeidskontoret der. Dette er det seinere laget film om. I ettertid er det fokusert mye på guttene og deres problemer. Jentenes problemer i samme situasjon er kommet mer i bakgrunnen.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bakke, Gudmund 2013: Historien om Hole: Hole bygdebok B. 6. Hole kommune.
- Veum, Eirik 2012: Nådeløse nordmenn : Statspolitiet 1941–1945. Kagge Forlag, Oslo.
- Nettadresse: Jørgensen, Jørn-Kr. 2009: Gunnar Eilifsen. I: Norsk biografisk leksikon. Hentet 23. desember 2019 fra: https://nbl.snl.no/Gunnar_Eilifsen

FORFATTEROMTALE

Bjørg Eltvik, født Brekke i 1926, vokste opp på Begna og var elev ved Follum skole. Opplæringen ellers ble et halvt år husstell, ett år handelskole og tre år sykepleie. Bjørg Eltvik har drevet med hjemmeproduksjon av Telemarks-bunader for salg og undervisning i kunsthåndverket knipling. Hun bor i Porsgrunn.

Biskop Jørgen Moe malt i 1881 med ridderkorset rundt halsen og kommandørkorset på venstre side av brystet. Moe ble utnevnt til ridder av St. Olavs Orden i 1873 og til kommandør i 1881. Maleriet av ukjent kunstner tilhører Rønnaug og Viggo Moe Haugen.

«Hrr. Lector Munch» er historiker Peter Andreas Munch (1810–1863) som hadde stor respekt for Asbjørnsen og Moes arbeid med folkeminner og var til god hjelp for dem. Asbjørnsen og Moe lot seg ikke knekke. De hadde lest de tyske brødrene Jacob og Wilhelm Grimms eventyr, *Kinder- und Hausmärchen*, fra 1812–14 og blitt inspirert.

Særlig var de begeistret for måten Grimm-brødrene gjenfortalte eventyrene på. De hadde lært at det var stor forskjell på kunstdikting og folkedikting, og det som ble spesielt viktig for Asbjørnsen og Moe, var å gjengi eventyrene slik som de levde på folke-
munne, uten omdiktning, utsmykning eller dikterisk behandling. Uttrykket «Fortæl som Folket» ble nesten som et hellig mantra for dem (Hodne 1998:35).

De første eventyrheftene

I løpet av 1841–42 kom det ut tre små hefter med Asbjørnsen og Moes *Norske Folkeeventyr*. Første hefte kom ut 29. desember 1841, men var etterdatert til 1842, noe som var vanlig den gang. Andre hefte kom ut i september 1842 og tredje hefte i oktober 1842.

Eventyrheftene ble «stort sett motatt med bifall og begeistring» (Hodne 1998:40). Men utgiverne måtte også tåle mye kritikk, ikke bare for å utgi slikt «barnslig tøv», men også for språket som var folkelig og hadde mange ord og uttrykk fra «allmuens daglige mål», noe som «for det finere øre» kunne virke støtende.

Blant norske ord som erstattet danske var *grind* for dansk *lee* og *stabbur* for dansk *stolpebod*, ord som for de fleste nordmenn var helt naturlige i tale-
målet den gang som nå. Men noen forsto hvor verdifullt det var å hindre at den gamle folkediktingen gikk i glemmeboka, og at den var en kulturskatt og en viktig kilde til å forstå tidligere tiders liv og tenkemåte.

Jørgen Moes forsvar for eventyr og lesebok

Det var nok mange som undret seg da de to ungdomsvennene Peter Christen Asbjørnsen og Jørgen Moe bestemte seg for å samle og utgi norske folkeeventyr. Hvem av dem som først kom på ideen, er omdiskutert, men det vi vet med sikkerhet, er at de våren 1837 inngikk en muntlig avtale om å samarbeide om innsamling av eventyr.

Margit Harsson

I dag kan vi også undre oss over hva det var som inspirerte to unge menn, 24 og 25 år gamle, til å bruke tid og krefter på å reise rundt i Norge og skrive opp eventyr. På den tiden mente de fleste at eventyr ikke var annet enn «barnslig tøv og rester av gammel overtro» (Steen 1947:182). Andre ord som ble brukt om eventyrene var amnestuesnakk og kjerringsnakk, så vi skjønner at her var det ikke mye respekt og ære å

hente. I januar 1838 skriver Jørgen Moe til Asbjørnsen og klager over at det å samle eventyr blir sett på som en barnaktig dårskap:

Mobben heroppe [på Ringerike] troer at jeg er dollhuusgal [dollhus = sinnssykeasyl]; men naar jeg nævner Hrr. Lector Munch som den der interesserer sig for, ja vil deeltage i Udgivelsen, maaber han [mobben] i taus Bestyrtelse (Krogvig 1915:148).

Peter Andreas Munch roste arbeidet til Asbjørnsen og Moe (Hodne 2003:318) og Ørnulf Hodne skrev selv:

Norske Folkeeventyr ble tidlig utropt til et litterært mesterverk. Jakob Grimm mente samlingen var den beste av alle. Det skyldtes både innholdet og den stil-sikre, kvalitetsbevisste og poetiske måten eventyrene var gjenfortalt på.

Nye kritikere

Vi har hørt at folk flest ikke hadde forståelse for at eventyr var en nasjonal kulturskatt, og etter hvert kom det også nye kritikere på banen. I 1847 er Jørgen Moe på innsamlingsreise i Setesdal. Han er kommet til Bygland og bor på prestegården da han 5. august skriver brev til faren og beklager det fotfestet haugianismen har fått blant bygdefolket:

Mange ansee Viser og Eventyr som Satans Gjerninger og mig som en yderst mistænkelig Person. Dog var det i saa Maade værre i Valle end her nede. Men Alle synes mit Haandværk er yderst besynderligt, og det er naturligviis umuligt for mig at faae gjort dem begribeligt, til hvad Ende jeg skriver op deres 'Lapperi', som de kalde det (Krogvig 1915:266).

Dette var en alvorlig kritikk som skulle ramme Moe flere ganger, og særlig sterk var kritikken fra frimenigheter og pietister.

Bitter kirkestrid

Jørgen Moe arbeidet som prest i Den norske kirke i 29 år, fra 1853–1882 (kapellan i Krødsherad, sogneprest og prost i Drammen og Vestre Aker og biskop i Kristiansand). I denne perioden, særlig i 1850-årene, stod statskirken overfor store utfordringer.

Enkelt fortalt kan vi si det var to motsetningsfylte livssyn som dominerte perioden: pietismen, representert ved lærer og professor Gisle Johnson (1822–1894), og grundtvigianismen, representert ved lærer og prest Wilhelm Andreas Wexels (1797–1866). Johnson og Wexels sto altså på hver sin side i kirkestriden.

For bedre å forstå denne kampen, må vi vite litt om hvilke teologiske grunn-syn som var rådende på 1850- og 1860-tallet, og som i Norge førte til 1800-tallets bitreste kirkestrid.

Wilhelm Andreas Wexels (1797–1866) var Jørgen Moes teologiske inspirator. Litografi av Johan Gørbitz.

Wexels er omtalt som Norges mest kjente grundtvigianer. Han var født i Danmark, men kom som ung til Norge og ble Norges første professor i praktisk teologi. Wexels underviste ved praktisk teologisk seminar, og en av hans elever der var Jørgen Moe. Det heter om Wexels at det var han som hjalp Jørgen Moe til åndelig klarhet, og Moe kaller han senere sin «teologiske inspirator».

Wexels var en stor forkynner, og i tråd med grundtvigianismen hadde han et optimistisk menneskesyn. Han la vekt på det objektive i frelsen, og på denne verdens skjønnhet og kultur. Men blant lekfolket var det stor misnøye med de grundtvigianske prestene, og i 1851 sto Gisle Johnson fram som den fremste kritiker av grundtvigianismen. Særlig angrep han Grundtvigs optimistiske menneskesyn som han mente var ufor-enlig med den lutherske lære.

Grunntanken i pietismen var at menneskenes handlinger er viktigere enn en bestemt kirkelære. Hvilke handlinger som skulle være forbudt, ble et sentralt tema i bevegelsen, og pietistene levde nøkternt og måteholdent. De fulgte reglene for rett livsførsel veldig strengt og kunne være fordømmende mot dem som de mente levde syndig.

Moes teologiske grunn-syn

I ettertid har det vært mange sprikende karakteristikk av Moe som teolog. Han blir av flere kalt pietist og tilhenger av en streng og hard kristendom.

Ørnulf Andreas Hodne, født 1935, ble dr.philos. i 1978 på en avhandling om Jørgen Moe og folkeeventyrene.

I løpet av 1841–42 kom det ut tre små hefter med Asbjørnsen og Moes Norske Folkeeventyr. Dette er forsiden av andre hefte som Moe ga til Jacob Aall med dedikasjonsvers 13. juli 1842: *Vil De tage - Disse Blade - Lad Dem kalde Barnets glade - Eventyrlig rige Dage - Dem tilbage!*

Men Moe var kritisk til flere sider ved pietismen. I 1863, like før familien flyttet til Drammen, skriver Sophie til mannen sin og er redd for at hun har gått uverdigg til nattverden, for hun har ikke merket de rette følelser.

Moe svarer henne med å gå til angrep på den religiøse subjektivismen som *see og see paa sig selv om de har disse og hine Mærker, og glemme at see paa Gud, hans Ord og Gjerning med dem.*

Denne subjektivismen er «Pietismens ormstukne Kjærne ...», avslutter Moe (Aarnes 1965:189).

Foto: Therese Husby / Nasjonalmuseet

Foto: Universitet i Oslo

Foto: Bjørn Geir Hasson

Et annet eksempel på Moes syn på pietismen kom fram da Gisle Johnson prøvde å få Moe som medarbeider i sitt nye *Theologisk Tidsskrift*. Men det ville ikke Moe, for han delte ikke deres syn på «denne mørke og døde Verden», slik Johnson uttrykker det i et brev. For Moe var naturen vakker og ga uendelig glede og inspirasjon i livet på jorden. Den var Guds gave til oss. Mange av Moes dikt er en hyllest til naturen, jf. *Ungbirken* og *Den gamle mester*, der bjørk og eik er symboler på rett kristenliv, og blomster og fugler minner om Gud. Moe var også svært glad i folkekulturen og kunne ikke akseptere pietistenes kultursyn.

Moes tro var en sikker og soleklar overbevisning; han sier igjen og igjen at hans forhold til Gud er like så enkelt og lettfattelig som forholdet mellom far og sønn. Troen var for Moe en forsmak på saligheten, som gjorde han glad og fri alt her på jorden. Kristendom var frihet og glede, ikke tvang og svartsyn. Det naturlig menneskelige hadde for Moe stor betydning. I en tid da prekenen helst skulle være pågående og ensidig, ble Moe ikke sjelden beskyldt for å være altfor tolerant og verdslig (fritt gjengitt etter Grimnes 1929:91 ff.).

Allmueskolen og ny lesebok

Kampen for eventyrene og etter hvert P.A. Jensens lesebok var en kulturkamp mellom ulike livssyn. Fram til 1860 var allmueskolen en forberedelse til konfirmasjon. Man lærte å lese for å kunne lese Guds ord. Det nye testamentet ble brukt i leseopplæringen, der de minste barna forsto bare enkelte ord og ikke meningen. Dette syntes mange var uheldig. Nytestamentet skal ikke brukes som lesebok og «nedværdiges til Staveøvelser», skriver Jørgen Moe i en visitasberetning. En ny skolelov var derfor under arbeid, og den ble vedtatt av Stortinget i 1860. Loven betegnes som epokegjørende: Faste skoler skulle heretter være hovedregelen, og fagkretsen skulle utvides med fagene geografi, historie og naturfag.

I 1858 fikk stiftsprost i Kristiania Peter Andreas Jensen (1812–1867) i oppdrag å lage en lesebok som skulle erstatte nytestamentet i leseopplæringen i den nye fastskolen. Leseboka skulle ha et «passende utvalg» som skulle føre til

Foto: Fotograf ukjent / Oslo Museum

*Wilhelm Andreas Wexels (1797–1866) fotografert på sine eldre dager.
Han var Norges mest kjente grundtvigianer.*

«Hjertets foredling» og hjelpe elevene til å takle livets mange prøvelser, heter det. I 1863 forelå Jensens lesebok i tre bind og med tittelen *Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet*. Da var den like før blitt godkjent av en offentlig oppnevnt komite, der Jørgen Moe for øvrig var ett av medlemmene. Alle allmueskoler ble nå pålagt å erstatte Nytestamentet med Jensens lesebok i leseopplæringen.

Jensens lesebok inneholdt noen verdslige tekster som fabler, dikt og to eventyr *Spurningen* (en variant av *Prinsessa som ingen kunne målbinde*) og *Dukken i gresset*. Askeladden er helten i begge eventyrene. Han er den snille og forstandige som vinner prinsessa til slutt.

Videre inneholdt Jensens lesebok kapitler fra *En glad gutt* av Bjørnson og fablene *Dyre Vå* og *Nøkken*. Disse verdslige tekstene og det at alle allmueskoler fra 1863 var pålagt å bruke Jensens lesebok, førte til en storm av protester som varte i 30–40 år. Det som vakte særlig forargelse, var de to eventyrene, samlet og gjenfortalt av Asbjørnsen og Moe.

Protestene kom fra det meste av landet, og særlig fra kirkelig hold. Det ble brukt sterke ord. Noen foreslo å lage bål til å kaste leseboka på, andre kalte den gudsbespottelig, kristendomsfiendtlig, løgnaktig og denne satans verste pest!

I Kvinesdal blir det fortalt at da leseboka ble innført, ble menigheten oppbrakt.

Et kors omgitt av vakre og frodige eføyranke var Jørgen Moes brevlogo de årene (1876–1882) han var biskop i Kristiansand.

Det var, som man vilde indføre en vrang og gal Lærdom i Skolen, og formedelst de faa Eventyr og Digte, som den indeholdt, kaldte Mange Læsebogen 'Ljugarboga' (Daae 1894).

I Egersund ble det startet en «Anti-læsebogskole», andre steder meldte de seg ut av statskirken og dannet fri-menigheter.

Jensen forsvarer leseboka

Lesebok-utgiveren P.A. Jensen ble også angrepet. Han ble kalt frimurer og en av de falske profeter. Det heter at i årene 1865–66 var det lesebokstriden som tok mest spalteplass i dagspressen. P.A. Jensen følte at han måtte forsvare seg, og det gjorde han i forordet til 2. utgave av leseboka som utkom i 1865.

Han bruker sterke ord og skriver at han ikke kan gi etter for ensidig oppfatning, vankunne og fordommer. Særlig synes Jensen det er bedrøvelig med protester mot eventyrene, for våre åndrikeste menn ofrer tid og flid på å redde disse «levninger av folkeåndens frembringelse».

Eventyrene i leseboka er valgt ...*av den mann i kommisjonen som har den største fortjeneste av eventyrsamlingen i Norge; hans anseelse innen kirken skulle være tilstrekkelig borgen for at eventyrene ikke er fordervelig lesning* ... (sitert etter Boyesen 1950:130, 131).

Jensen roser så Jørgen Moes forsvar for barneeventyret, et stykke som også ble trykt i 2. utgave av leseboka. Og Jensen håper at Moes jevne og lærerike betraktning vil åpne øynene på de «Aandssvage».

Foto: Fotograf ukjent / Oslo Museum

Peter Andreas Jensen (1812–1867) var norsk prest og forfatter. Han utga Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet (1863 og senere utgaver).

Jørgen Moes forsvar

For Jørgen Moe var lesebokstriden vanskelig. Han hadde vært med i godkjenningskomitéen, han hadde samlet og gjenfortalt de to eventyrene som hadde vakt slik forargelse i leseboka, og han var prest, altså en del av den geistligheten som protesterte sterkest mot leseboka. Moe valgte en forson-ende holdning. Han syntes ikke at Jensens lesebok skulle påtvinges folkeskolene.

For Moe var folkekirken og det å holde menighetene sammen, svært viktig. Derfor ville han ikke tvinge noen til å bruke Jensens lesebok, men håpet på en «Aandsudvikling» som etter hvert ville aksepterte leseboka. Og slik gikk det.

Til tross for den store motstanden ble Jensens *Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet* etter hvert tatt i bruk over hele landet. Det viser store opplagstall. I løpet av 13–14 år kom den i flere opplag med til sammen 250 000 eksemplarer!

Etter «gjentagende og indtrængende Anmodning» fra P.A. Jensen skriver Jørgen Moe (1865), riktignok noe motvillig, et forsvar for eventyrene, og det begynner slik:

Kjære Børn! Jeg ønskede, hvis jeg kunde, i nogle faa Ord at forklare eder, hvad Nytte og Værd Eventyr kunne have. Det er et rigtig vanskeligt Arbeide; men Sagen er vigtig, og jeg vil forsøge derpaa og gjøre saa godt, jeg kan.

Så forteller Moe «en sandfærdig Historie» om en god barndomsvenn som i voksen alder reiste til Afrika og tjente så mange penger at han kunne kjøpt den største herregård i Norge. Men vennen, som var blitt gammel både i sinn og skinn, var ennå ikke fornøyd og ville tjene flere penger.

Stakkars min venn, svarte Moe, du er det sørgeligste bevis på at mennesket ikke lever av brød alene.

Videre skriver Moe at det fins mange slike mennesker. De er bare opptatt av å tjene flere penger så de kan kjøpe smukkere klær og lekrere mat. At de av Gud har fått en sjel som en gang må forlate alt, har de rent glemt. Slike mennesker må omvende seg og bli som barn igjen, før de kan more seg ved et eventyr og skjønne at det har sin verdi.

Jørgen Moe vedgår at det fins eventyr barn slett ikke bør høre. Men det fins mange morsomme og lærerike eventyr som «sysselsætte Børns Sjæle paa en oplivende og gavnlige Maade». Og gode eventyr har også en betraktning over livet som just bør føres inn i barnehjertet.

Å være from og forstandig er viktig for et godt liv, ikke fødsel, stand og utvortes kår. Så avslutter Moe sitt vakre forsvar for eventyret med å skildre hvordan barn kan oppleve naturen, hvordan blåklukkene ringer for andre blomster og gresstrå, som om de sier:

Lad os holde Gudstjeneste, Herren til Ære! – og har du ikke seet, hvorledes Urter og Straa efterkom Kaldet og bukkede sig og neiede sig for han, der gjorde Himmelen og Jorden? Har du ikke hørt, hvad Svalen i Luften og Bækken, som bruser ned over Fjeldet, og Trætoppene i Skoven udsjunge og udrisle og udsuse?

Til tross for en vanskelig start er eventyrene i ettertid blitt høyt verdsatt. I 2012 ble Asbjørnsen og Moes folkeminnesamling, av den norske UNESCO-kommisjonen, innført i registeret Norges dokumentarv.

Foto: Wikipedia

O, kjære Børn! lad kun Eventyret lære dig med opladte Sandser at gaa om mellem Alskabningen; da skal den, hvor du færdes, tale til dig og sige: «Herre, hvor mange ere dine Gjerninger, og du gjorde dem alle viseligen». Og da er du bleven gjort til en enfoldig Vis ved det enfoldige Barneeventyrs Visdom.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Boyesen, Einar 1950: Kampen om en lesebok : fra almueskole til folkeskole. I: Edda. Årg. 50: 117–134. Aschehoug, Oslo.
- Daae, Ludvig 1894: En Krønike om Kvinesdal. Cammermeyer, Christiania. [2. utgave] utgitt av Kvinesdal historielag (1998).
- Gjefsen, Truls 2011: Jørgen Moe. En biografi. Dreyer, Oslo.
- Grimnes, Finn 1929: Dikteren Jørgen Moe. Småskrifter fra litteraturhistorisk seminar. Mallings, Oslo.
- Hagemann, Sonja 1965: Barnelitteratur i Norge inntil 1850. Lisensiatavhandling, Oslo.
- Hodne, Ørnulf 1998: Det norske folkeeventyret. Fra folkediktning til nasjonalkultur. Cappelen, Oslo.
- Hodne, Ørnulf 2003: Moe, Jørgen. I: Norsk biografisk leksikon B. 6. Kunnskapsforlaget, Oslo.
- Jensen, Peter Andreas 1908: Autobiografiske meddelelser. Utgitt ved A. Krogvig. Kristiania.
- Jensen, Peter Andreas (red.) 1865: Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet, B. 3. Andet Oplag. Cappelen, Kristiania.
- Krogvig, Anders 1915: Fra det nationale gjennembruds tid : breve fra Jørgen Moe til P.Chr. Asbjørnsen og andre. Med en indledning utgit av Anders Krogvig. Aschehoug, Kristiania.
- Moe, Jørgen 1865: Børneeventyret. Et forsvar for eventyr som barnelesning. I: P.A. Jensen (red.): Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet. 2. oppl. Cappelen, Kristiania. (Senere trykt med tittelen Barneeventyret i Jørgen Moe: Samlede skrifter, B. 2. Cammermeyer, Kristiania).
- Repstad, Laurits 1970: Noen nærbilder av Jørgen Moe, biskop til Kristiansands stift 1875–1882. I: Årbok for Agder bispedømme 1970: 64–71. Kristiansand.
- Steen, Ellisiv 1947: Diktning og virkelighet : en studie i Camilla Colletts forfatterskap. Gyldendal, Oslo.
- Østberg, Henning [1994]: Etterord. I: Norske Folkeeventyr samlede ved Asbjørnsen og Jørgen Moe. Faksimileutgave fra 1843–44. Damms antikvariat, Oslo.
- Aarnes, Sigurd Aa. 1965: Presten Jørgen Moe i hans brev. I: Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri. Årg. 41, nr. 4: 181–196. Stockholm.

FORFATTEROMTALE

Margit Harsson, født 1943 i Ål, har vært bosatt i Hole siden 1976. Hun var ansatt som navneforsker ved Avdeling for navnegransking, Universitetet i Oslo. Margit Harsson var en av initiativtagerne ved stiftelsen av Hole historielag i 1995. Hun har også tatt initiativ til å bygge opp en samling tekster av og om Jørgen Moe. Samlingen fins i Hole bygdearkiv på Kjellerberget og inneholder i dag rundt 1000 artikler og bøker.

Norderhov kirke er 850 år i 2020.

Norderhov kirke – 850 år

Heftet Ringerike markerer kirkens jubileum med et dikt
skrevet til melodien «Kirken den er et gammelt hus»,
av Hans W. D. Smith på Veholt i 1942.

Norderhov kirkes skjønneste spir
høyt seg mot himmelen hever.
Tanken mot himlens flukt det gir,
trøster det hjerte som bever
tyngnet av synd og sorg og nød,
truet av sykdom, savn og død,
angst for hva framtid skal bringe.

Høyt under taket Herrens hus
løfter oss opp fra det lave,
fryder vår sjel ved orgelbrus,
sangens den herlige gave.
Mangen en trett av livets kav
legger i bønn sin byrde av.
Hjertet mot himlen seg hever.

Lyset som fritt får flomme inn
fryder et sorgtyngnet hjerte,
fyller med solskinn syke sinn,
feier bort mismot og mørke,
minner om Jesus, verdens lys,
Frelser fra dom og dødens gys,
livslykkens opphav og kilde.

Engang var kirken liten, lav,
rummet på langt nær ei alle,
fylte ei lenger tidens krav.
Så måtte murene falle.
Den ble fornyet lys og stor,
bygget i tro til Herrens ord.
Snart dog for stor den oss tyktes.

Kirken nu står der høyreist, stor,
står der med rum for oss alle,
rekker fra Gud oss livets ord.
Gud, la din ånd på oss falle!
Vekk du oss opp fra søvn og død!
Tend i oss kjærlighetens glød.
livsmot og lysende lykke!

Håpet det ser med lengsel sår
fram til bønnhørelsens time,
da det og her blir herlig vår,
himmeriks klokker skal kime,
folket stå tett på kirkevang,
kirken, tross stor, bli altfor trang,
lovsang i himlen skal høres.

FORFATTEROMTALE

Hans Wilhelm Dopp Smith (1868–1956), født i Vinje, var sokneprest i Norderhov 1927–1938. Det henger maleri av Smith i dåpssakristiet. Hans Smith var en god nordmann, og han har skrevet sangen som pensjonist. Oluf Jensen var hans etterfølger fra 1939 til 1956. Kona til Hans Smith ligger begravet rett syd for kirkens inngangsportal, og sønnen Ditlef Smith ligger begravet rett syd for søndre skip. Ditlef falt ned med fly på Vestlandet og omkom i 1936. Det var den første dødsulykken med motorfly i Norge. Kilde: Nils Skjervold.

Foto: Hakon H. Skogen / Universitetsbiblioteket i Oslo Billedsamlingen / nepro Bjørn Johnsen / Buskerud Fylkefotoarkiv

Moltke Moe skriver opp etter Liv Bratterud, Bø i Telemark sommeren 1880.

Moltke Moe – Jørgen Moes sønn og arvtaker

Jørgen Moes sønn Moltke (1859–1913) var født på prestegården i Krødsherad og fikk et relativt kort, men intenst liv. Han trivdes både blant akademikere og bønder, ingen dårlig egenskap for den første professor i folkeminnevitenskap.

Preben L. Johannessen

Perioden som Moltke Moe levde i, var en periode i norsk historie med store og vidtrekkende omveltninger på mange samfunnsområder: Utvandringen til Amerika ble bare større og større, vi hadde nordmenn i verdensklasse som Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen og Fridtjof Nansen, og darwinismen fikk gjennomslag.

I 1867 ble Tuneskipet funnet, i 1880 Gokstadskipet og i 1903 Osebergskipet, og dragestilen ble en populær arkitektonisk retning. I 1884 ble parlamentarismen innført, og partiene Høyre og Venstre ble stiftet. I 1887 ble Arbeiderpartiet stiftet, Norsk kvinnesaksforening dannet, prostitusjons-saken ble diskutert, og Chr. Krohg skrev *Albertine*.

En kort biografi

Ingebret Moltke Moe ble født på prestegården Bjertnes i Krødsherad 19. juni 1859. Han var den tredje i en søskenflokk på fem, som alle ble født i Krødsherad i løpet av den tiden deres far Jørgen Moe arbeidet der. Det sjette barnet, Olava, døde bare fem år gammel. Blant Moltkes forfedre fantes både trauste bønder, høyt

Foto: Universitetsbiblioteket i Oslo Billedsamlingen
Repro Bjørn Johnsen / Busketud Fykesfotoarkiv

Mor og sønn, Sophie og Moltke Moe.

begavede vitenskapsmenn, embetsmenn og kunstnere. Denne blandingen i arv kan kanskje forklare noe av det eiendommelige i Moltke Moes vesen, han følte seg like mye hjemme i bondemiljøet som i det akademiske bymiljøet. Han var på mange måter en sterk og ekte nordmann, men også en forfinet europeer.

Moltke hadde ennå ikke fylt fire år da familien flyttet til Drammen, hvor Moltke begynte på frøken Kierkegaards barneskole. Fra 1867 til 1871 var han elev ved Drammens latinske skole. Så ble det oppbrudd igjen, for Jørgen Moe var blitt utnevnt til sokneprest i Vestre Aker kirke ved Kristiania. Jørgen Moe hadde en stor boksamling, og Moltke var ikke gamle karen før han begynte å gjøre seg godt kjent der. Faren ble tidlig klar over guttens evner og lot ham få frie hender i sitt bibliotek. Som en kunne vente, ble interessen ledet inn på de områder der faren hadde gjort en betydelig innsats: sagn, eventyr og viser.

Fra 1871 til 1876 gikk Moltke på Aars og Voss skole i Kristiania. Han ble tidlig en flittig låner ved Universitetsbiblioteket. Men da Jørgen Moe ble biskop i Kristiansand og flyttet dit, flyttet Moltke til *Frøken Liungs Pensionat* ved toppen av Norabakken ved Bislett. Der ble han raskt et samlingspunkt for både gymnasiaster og studenter. Etter artium begynte han å lese historie og zoologi på universitetet i Kristiania med brødrene Georg

Tre av søsknene Moe. Fra venstre: Vedastine, Moltke og Marie Moe.

Udatert tegning av prestegården Bjertnes i Krødsherad, der Moltke Moe ble født.

Ossian Sars og Ernst Sars som lærere. G.O. Sars underviste i Charles Darwins utviklingslære, og Ernst Sars var opp tatt av nye retninger i politikk, moral og religion. Dette var synspunkter som Moltke absolutt hadde sansen for!

Han tok deretter fatt på teologistudiet, men etter et par år konkluderte han med at interessen gikk i retning av mytologi og folketradisjon. Etter at han hadde diskutert saken med sin far, sluttet han med teologi.

Foto: Carl Theodor Thorkildsen / Universitetsbiblioteket i Oslo Billedsamlingen / repro Bjørn Johnsen / Busketud Fykesfotoarkiv

Tegning: Eivind Nielsen / Universitetsbiblioteket i Oslo Billedsamlingen

Allerede før han tok examen artium, søkte han om stipend fra universitetet for å samle inn folkeminner, og i flere år på rad var han på månedslange innsamlingsferder. I universitetskretser ble det tidlig kjent at Moltke hadde uvanlig gode evner. Han ble oppfordret til å skrive sin doktoravhandling, men det skjedde aldri. Likevel ble han i 1886 utnevnt til «professor i norsk folkespråk med forpliktelse til at også foredrage i norsk Folketradisjon», bare 26 år gammel. Han ble dermed Nordens første professor i folkeminnevitenskap.

På dette tidspunkt var examen philosophicum hans eneste universitetseksamen, så han ba i første omgang om tjenestefri for å utdanne seg til stillingen. Det var imidlertid ikke lett for Moltke å konsentrere seg om studiene. Etter at Asbjørnsen døde i 1885, måtte han ta seg av hele bo-oppgjøret.

Det var mange vanskeligheter vedrørende den litterære eiendomsretten, både når det gjaldt Asbjørnsens forfatterskap og fellesarbeidet med Jørgen Moe. Moltke ble overarbeidet og måtte ta flere måneders opphold på et kurbad og deretter en ørekur i København. Først høsten 1888 kom han i gang med forelesningene på universitetet, men da i redusert stilling av helsemessige årsaker.

Moltke Moe var ugift hele livet. Da faren døde, flyttet hans enke Sophie tilbake til Kristiania, og de tre barna Alexandra, Marie og Moltke bodde sammen med sin mor helt til hun døde i 1913. Først bodde de i Bogstadveien 31, deretter i Lyder Sagens gate 17, så i Munthes gate 33 og til slutt i Fuglehaugsgate 8. Der hadde Moltke tre værelser, to til kontor og ett til soverom. Deres søster Vedastine var gift med kunsthistorikeren Andreas Aubert, og mellom Moltke og svogeren var det et godt og nært vennskap og samarbeid.

Moltke var stor og kraftig bygget, men slet likevel med en del sykdom. En ørelidelse han hadde fra barnsben av, gjorde at han var svært tunghørt. Ofte kunne han også klage over forkjølelse med feber, og i årene 1904 og 1905 var han arbeidsufør i omkring to år. I 1913 skulle 100-årsdagen for Jørgen Moes fødsel feires 22. april. Men dagen før døde moren plutselig. Et par uker senere døde svogeren Andreas Aubert også brått. I juni samme år måtte Moltke gjennomgå en operasjon, og like etterpå fikk han slag og mistet evnen til å lese og skrive. Ut på høsten kom det melding om at broren Ole Falk var død i Afrika. Det er åpenbart at dette gikk svært inn på Moltke, og den 15. desember 1913 døde han, bare 54 år gammel.

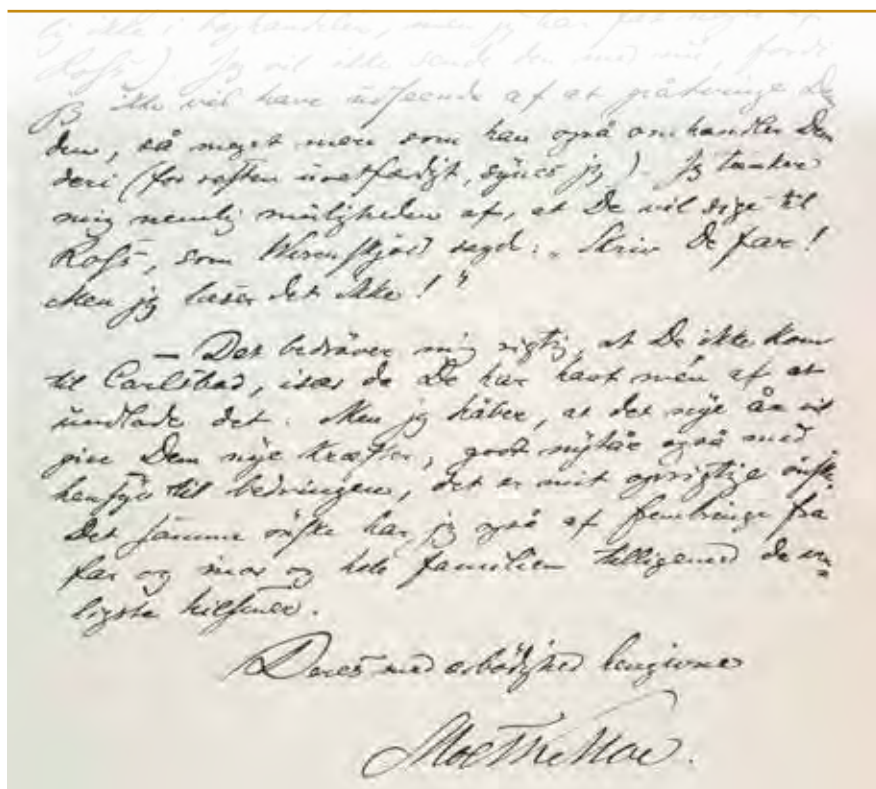
Feltarbeider

Som nevnt begynte Moltke Moe svært tidlig å interessere seg for innsamling av folkeminnestoff – åpenbart inspirert av sin far, men også av Peter Chr. Asbjørnsen. Moltke søkte allerede i 1878, bare 19 år gammel, universitetet om støtte til innsamlingsarbeidet. I den forbindelse skrev Asbjørnsen en attest til ham:

De ikke ubetydelige Samlinger Cand. Moe allerede har gjort dels i sin Faders Hjembygd, dels på Reiser omkring i Landet og dels ved de mange Forbindelser han har vidst at knytte, godtgjør, at han er i Besiddelse af en Foretagsomhed og Energi, som det ville være ønskeligt i større Udstrækning maatte komme Indsamlingen af vore endnu Folkets Læber levende Folke-digtninger til Gode.

Moe fikk stipendet på 350 kroner og dro i vei. I Heddal fikk han noen sagn, men han ble i hovedsak værende i Bø og områdene omkring i tre uker. Der fikk han fortalt nærmere 150 eventyr, mange ikke utgitt før. Dessuten skrev han opp en del sagn, noen nyere stev, folketro, skikker og gåter. Blant de eventyrene han her fikk fortalt, er de såkalte *narrationes lubricæ*, altså eventyr med et meget erotisk innhold. Disse er ofte vittige og humoristiske, men Moltke hevdet at «de er fremskudt af en så kras sanselighed, at de aldeles ikke lader sig opptage i de almindelige samlinger». Han mente å finne et spor i disse eventyrene etter en nordisk fallos-dyrkelse fra minst 1000 år tilbake i tid. Først i 1977 ble en samling erotiske eventyr utgitt.

Sommeren 1880, 1882 og 1883 dro Moltke igjen til Telemark. Noen ganger er nedtegnelsene ganske nøyaktige, andre ganger bare summariske. Og andre ganger igjen skrev han at nedtegnelsene var identiske med hovedfortellingen som allerede var trykket i bøker. Han ba også folk omkring i landet om å sende ham folkeminnestoff, og flere hundre bidrag kom fra fjern og nær. Imidlertid var ikke Moltke all verdens gode administrator, og når han i tillegg arvet samlingene etter sin far og etter Asbjørnsen, ble det i overkant mye. Meningen var nok at han systematisk skulle samle fra hele landet, men i praksis ble det svært mye fra Telemark.

Brev til Peter Christen Asbjørnsen fra Moltke Moe, datert 29. desember 1878.

Eiketre Den gamle mester har referanser til Jørgen Moes dikt av samme navn fra 1855. Treet står ved prestegården i Krødsherad, der Moe var prest i perioden 1853–1863. Olberg kirke ble innviet mens Moe var prest i soknet.

Moltke mente det var viktig å samle folkeminnestoff, fordi man der finner nasjonens sjel, og folkeslagene gir et bilde av seg selv. Dette har nasjonal verdi. Moltkes interesse gikk klart i retning av den vitenskapelige undersøkelse og bearbeidelse av tradisjonsstoffet, ikke så mye på selve innsamlingen av stoffet. Men det er all grunn til å hevde at Moltke hadde et godt forhold til sine informanter, og det var alltid et tillitsforhold mellom Moltke og bygdefolket. Ofte husket han dem med nyttige gaver, andre ganger med kontanter. En gang ba han bygdefolket i Bø til et gjestebud. Han hadde hørt om en spesiell drikk: øl og brennevin blandet og oppvarmet, tilsatt litt tobakk. Denne drikken tenkte han ville få bygdefolket i humør til å fortelle. Det ble stor stemning, men han fikk ikke høre noe tradisjonsstoff, for den heftige drikken gjorde at alle festdeltakerne sovnet!

Eventyrarbeidet

Moltke arbeidet mye med eventyr, både med teoretiske utgreiinger og med innsamling, gjenfortelling og utgivelser. Han mente at hvis folkediktningen ble lest på riktig måte, kunne man av den lære både historie og mytologi. Moltke søkte etter en indre sammenheng mellom hedendom og kristendom. Han mente at det i folkediktningen finnes rester av eldgamle myter som har mistet sitt religiøse innhold. Disse kan man bruke til å bestemme slektskap mellom folkeslag.

Han hevdet videre at eventyrene alltid har vært på vandring fra folk til folk. De har noe allmennmenneskelig ved seg som gjør at de vandrer lett. Men det nasjonale særpreg og det tids- og stedbundne ved eventyrene gjør at de stadig må forandres. Det enkelte folkeslag må omskape eventyret i sitt bilde

før det kan bli dets åndelige eiendom. Eventyret må smeltes om så det passer på sitt nye hjemsted. Og når det er blitt tilpasset, må det til en viss grad følge med i folkets kulturelle utvikling, ellers blir det glemt.

Eventyrene har altså vandret. Han nevner at eventyret *Mestertyven* også finnes i en egyptisk oppskrift fra 1500 f.Kr. og i en gresk oppskrift fra 500 f.Kr. Et annet eventyr, *Han far sjøl i stua*, finnes også i en buddhistisk bok mange hundre år tilbake. Og der var eventyret oppfattet likeså indisk som vårt er norsk. Deretter tar Moltke for seg *Kjerringa mot strømmen* og viser at eventyret er spredt over hele Europa allerede fra 1200-tallet.

Når det gjelder den språklige bearbeidelsen av eventyrene, ble det nedlagt et stort og vanskelig arbeid.

Moltke samarbeidet med Asbjørnsen. Asbjørnsen kunne sende et forslag til Moltke som han så kommenterte, og slik kunne de holde på.

Et eksempel er hvor Asbjørnsen skriver:

Du er en Hedning, Mikkell, sagde Hanen, Kristnet folk korser sig og beder, før de eder, sagde han. Men Mikkell ville ikke være nogen Hedning – nei, Gud bevares – så slapp han Taget og skulle til at folde Henderne og Bede for Maden.

Dette omskriver og moderniserer Moltke Moe til:

Du er ikke så gudfryktig du, Mikkell, som far din, sa hanen. Han korset sig og bad for maten, sa han. Jo, Mikkell vilde da være gudfryktig – bevares vel. Så slapp han taket og skulde til å legge labbene i kors og lese.

Når vi får innblikk i denne måten å arbeide på, forstår vi jo at det ligger et kjempearbeid bak hvert eneste eventyr de utga, og det var ikke få! I 1885 døde Asbjørnsen, og Moltke Moe arvet hans samlinger. Han skulle etter hvert også modernisere både språk og stil i stadig nye utgaver av folkeeventyrene. Moltke hevdet at Asbjørnsen hadde gitt ham relativt vide fullmakter til å videreutvikle og modernisere språket i eventyrene, men mange mente han gikk altfor langt og stilte seg svært tvilende til at Asbjørnsen hadde gitt disse fullmaktene.

Draumkvedet

Draumkvedet er Norges mest kjente folkeviser eller middelalderballade. Kjerneområdet for dette tradisjonsstoffet er Kviteseid og Tokke i Telemark. Den eldste nedtegnelsen vi kjenner, er den som Olea Crøger fikk av klokkeren i Vinje, Nils Sveinungsson, i 1842. Jørgen Moe nedtegnet *Draumkvedet* i 1847. De forskjellige nedtegnelsene er til dels sprikende og fragmentariske. Men den best kjente teksten vi har, er en rekonstruksjon og restitusjon på 52 strofer laget av Moltke Moe i 1890-årene.

Draumkvedet handler om en rekke syn og visjoner fra dødsriket som en mann ved navn Olav Åsteson opplevde i en transelignende søvn som varte fra julaften til trettende dag jul, altså 6. januar. I løpet av disse 13 dagene har sjelen hans midlertidig forlatt legemet og sett inn i dødsriket. Her har han oppnådd innsikt i menneskenes skjebne etter døden. På trettendedagen tok sjelen igjen bolig i legemet, og samme dag meddelte Olav sine drømmesyn for en lyttende kirkealmue.

Jørgen Moe mente at *Draumkvedet* var «verken mer eller mindre Den eldre Eddas *Solarljod*» og at Olav Åsteson måtte være Olav den Hellige. *Solarljod* er et kristent, islandsk dikt fra 1200-tallet, skrevet i et bestemt eddaversemål. Diktet er dunkelt og høystemt og inneholder visjoner om livet etter døden, akkurat som det norske *Draumkvedet*.

Moltke Moe som student.

Da Moltke Moe omtalte *Draumkvedet* i 1901 og 1902, hevdet han imidlertid at det måtte være diktet av en nordmann i England. Han mente å se et slektskap med den irske Tundals visjon fra 1149 som var blitt oversatt til norrønt ca. 1250. I 1904 utkom Moltke Moes restituerte tekst av *Draumkvedet* med forklaringer og kommentarer i en praktutgave illustrert av Gerhard Munthe.

Det er ingen tvil om at Moltke gikk svært langt i dikterisk frihet for å bringe orden, logikk og sammenheng i kvadet. Han var selv kunstner med sans for stil og komposisjon, og hans forfatterpersonlighet har åpenbart betydd mye for det endelige resultatet. For folk flest er det denne teksten som virkelig er *Draumkvedet*. Moltke ville formidle det slik at folk flest skulle forstå det.

Språklig samling om samnorsk?

Mye av Moltke Moes livsgjerning besto i å arbeide for norsk språk. Han ble tidlig klar over problemet med våre to målformer, landsmål og riksmål, og den store forskjellen mellom skriftspråk og talespråk. Moltke var hovedmannen bak en ny rettskrivningsreform hvor hovedprinsippet var at skriftspråket måtte være mer i samsvar med talemålet. Moltkes idealistiske tanke var at det skulle være ett skriftspråk i Norge, og han er derfor omtalt som samnorsk-politikkens far!

Samlerferden i Telemark 1890. Moltke Moe sitter foran døra med knortekjepp og langpipe. Foran ham sitter Torbjørp Ripilen.

Foto: NFS samlingseksjonen Ufo / repro Bjørn Johnsen / Buskønd fylkefotoarkiv

Moltke Moe (1859–1913).

Ivar Aasen konstruerte et nytt skriftspråk som hadde to fundamenter: norske dialekter og middelalderens norske skriftspråk, det vil si vestnordisk eller norrønt. Også Knud Knudsen skapte en ny målform, men han valgte å bruke samtidens dansk som fundament, og dette språket skulle gradvis fornorskes ved å tilføre ord og uttrykk fra dannet norsk dagligtale.

I 1885 ble Aasens landsmål sidestilt med Knudsens riksmål som offisielt skriftspråk i Norge. Det var dette «jamstillingsvedtaket» som knesatte to-språkligheten i Norge, et land som på den tiden bare hadde litt over to millioner innbyggere. På begynnelsen av 1890-tallet var den norske språk-

Bak fra venstre: Harald, Hjalmar, Einar og Ida Bølling.
Foran fra venstre: Sigrid Bølling, Alexander Nansen, fru Bølling Nansen, Baldur Nansen, Fridtjof Nansen og Hans Moltke Nansen.

debatten anspent; på slutten av tiåret ble den krigersk. Og på toppen av det hele gikk Bjørnstjerne Bjørnson, som i ungdommen hadde vært positivt innstilt til Aasens landsmål, nå inn for riksmål og stiftet Riksmålsforeningen i 1899.

Moltke engasjerte seg i språkdebatten med skriftet *Retskrivning og folkedannelse* (1900). Han var enig i at man trengte et «kulturspråk», men ville ikke sette det opp mot allmuens språk. Moe var sint på Bjørnson fordi han avviste fornorskningen. Dette var et tilbakeskritt for norskheten, mente Moe.

Moltke oppfattet seg likevel som en mekler i språkstriden og dyrket kontakt i begge leirer. Men danskheten i skriftspråket skulle renskes ut, mente han, og det gjaldt å finne den «nasjonale språktone». Hans overordnede mål var å skape en språkreform som omfattet både landsmål og riksmål. Han arbeidet utrettelig for «en målform som en gang kan samle vort land, med rum for alt norskt».

Moe var altså talsmann for ett norsk skriftspråk, som han fra 1909 kalte «et samnorsk språk». Men dermed kom enda en målform, samnorsk, inn i norsk språkpolitikk ved siden av landsmål og riksmål.

FAMILIÆRE BÅND TIL FRIDTJOF NANSEN

Moltke Moes far, Jørgen Moe, giftet seg med Sophie Sørensen, datter av Frederik M. Sørensen – generalmajor, kammerherre og sjef på Krigsskolen i Christiania. Hans andre datter Minna, altså søster av Sophie, giftet seg samtidig med Baldur Nansen. Bryllupene ble holdt med noen få dagers mellomrom i februar 1854.

Minna Nansen fødte en sønn 7. desember 1854, men hun ble smittet av skarlagensfeber noen få dager senere og døde allerede 13. desember samme år. Det ble naturlig nok en tragisk jul for den unge enkemannen Baldur Nansen. I mai 1855 ble sønnen døpt og fikk navnet Hans Moltke.

Baldur Nansen arbeidet som sakfører og en av hans klienter var enkefru Bølling. Allerede høsten 1855 ble det kjent at Nansen og Bølling ønsket å gifte seg. Fra sitt første ekteskap hadde fru Bølling fem barn.

Baldur hadde ett. 3. mars 1858 giftet Bølling seg med Baldur Nansen, og 10. oktober 1861 fødte hun Fridtjof. Slik ble Fridtjof Nansens halvbror, Hans Moltke, Moltke Moes fetter!

Hvordan gikk det med Hans Moltke? Han hadde dessverre vært syk og svakelig store deler av livet, og han døde allerede 1. august 1867 av «Bronchit og Tuberkler i Hjernen», bare 12 år gammel.

Moltke Moe var relativt fornøyd med rettskrivningsreformen for riksmål i 1907 som han hadde vært med på å utarbeide. Men den ble likevel bare et lite plaster på såret, for i mai samme år ble landsmålsbevegelsens gamle krav om obligatorisk skriftlig eksamen i både landsmål og riksmål ved gymnaset, den såkalte sidemålsstilen, vedtatt i Stortinget. Noen støtte til utvikling av samnorsken var jo ikke dette vedtaket.

Arven etter 1907-reformen ble at riksmålet gradvis skulle moderniseres og fornorskes. Dette synet lå til grunn for Moltkes språklige revidering av Asbjørnsen og Moes folkeeventyr 1912–1914. Han hevdet at han hadde fått fullmakt fra Asbjørnsen til å fortsette fornorskningen av folkeeventyrene.

I forordet het det at Asbjørnsen selv hadde begynt en gjennomgripende revidering, men ikke maktet å gjennomføre den. Moltke hadde derfor gitt ham et løfte om å fortsette i takt med «språkfølelsens voksende sans for det hjemlige i vendinger og uttrykk».

Moes fornskingsarbeid gikk ut på å bringe språket i eventyrene mer i samsvar med den formen han mente at de en gang var blitt meddelt i, nemlig på ulike dialekter. Eventyrsamlingen ble derfor sterkt kritisert, og han ble nærmest anklaget for tekstforfalskning.

Moltke Moes samnorsk pekte ut en tredje vei i språkdebatten. Men noen bred, moderne masseorganisasjon, slik som Riksmålsforbundet og Noregs Mållag, ble den aldri. Moltkes samnorsk var radikal og hadde et uhyttdelig forhold til tradisjon; skriftspråket skulle være foranderlig og levende, et redskap for tidens tanker og følelser.

Riksmålet og landsmålet var begge konservative og hadde begge et høytidelig forhold til gamle tradisjoner. Dette språklige reformarbeidet tok mange av hans beste år og gikk uten tvil ut over folkeminneforskningen hans.

Lysakerkretsen

Fra begynnelsen av 1800-tallet og helt frem mot andre verdenskrig var det en sterk nasjonal åndsstrømning i Norge. Arven fra nasjonalromantikken ble båret videre av den såkalte Lysakerkretsen, et miljø av kunstnere og intellektuelle som utviklet seg omkring år 1900. De tre sentrale skikkelsene Fridtjof Nansen, Erik Werenskiold og Gerhard Munthe var alle bosatt på Lysaker. Til denne kretsen hørte også Moltke Moe, Andreas Aubert og Nordahl Rolfsen. Lysakerkretsen utgjorde en elite som hadde et nasjonalt, kunstnerisk og kulturpolitisk program og betraktet oppgavene innen kunst- og kulturlivet som viktige for nasjonsbyggingen.

Bokkulturen og skjønnhetssansen skulle styrkes i det brede lag av befolkningen, mente de. Lysakerkretsen var på mange måter nasjonalromantikkenes arvtakere. Og personene i kretsen sto bak en rekke viktige bokprosjekter som skulle vekke folks bevissthet om norsk historie, natur, kunst og kultur. Nordahl Rolfsens lesebok for folkeskolen ble, med Moltkes hjelp, en virkelig folkebok. Fridtjof Nansens bøker om friluftsliv og egne ekspedisjoner betydde mye for utformingen av et nytt mannsideal, og Moltke hjalp Nansen med den språklige bearbeidelsen av boka *Fram over Polhavet*. Dette tok mye tid, men til gjengjeld dannet de fleste av kretsens venner en egen front som støttet Moltkes samnorsk som et samlende språklig alternativ.

Ideen om Norsk Folkemuseum

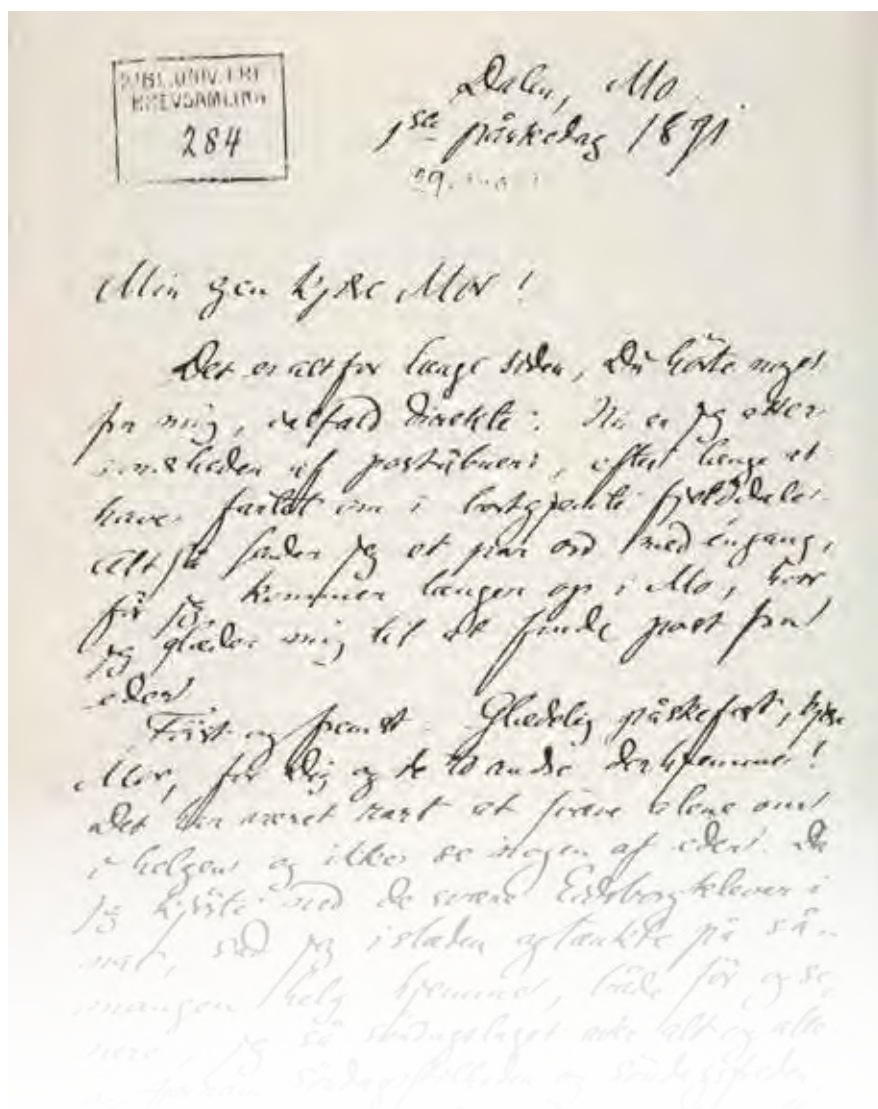
Lysakerkretsen var blant de store støtte-spillerne for Hans Aall og hans prosjekt Norsk Folkemuseum. Det var Moltke som var Hans Aalls viktigste hjelper og inspirator, og det var Moltke som skrev redegjørelsen for det som skulle bli museets ideologiske plattform. Aall hadde det ungdommelige pågangsmotet, og Moltke hadde ideene til den teoretiske utformingen. Aall og Moe lyktes med å realisere Folkemuseet.

De økonomiske midlene ble skaffet til veie fra Stortinget og Kristiania bystyre, men også i stor grad fra privatpersoner. Stiftelsesmøtet ble avholdt i Studentersamfunnet 19. desember 1894. På møtet ble det fremlagt et opprop til støtte for Norsk Folkemuseum, som talte nesten 100 underskrifter.

Blant dem var Andreas Aubert, Moltke Moe, Gerhard Munthe, Eva Nansen (på vegne av Fridtjof, som da var på vei mot Nordpolen), Nordahl Rolfsen og Erik Werenskiold. Moltke Moe hevdet at hensikten med Folkemuseet var å gi et helhetsbilde av fortiden ved hjelp av bygninger, redskaper og husgeråd.

En gjenstand trengte ikke være vakker for å bli utstilt – poenget var å gi et bilde av alminnelige menneskers liv og virke. Moltkes begrunnelse kan sees

Brev fra Moltke Moe til sin mor
Sophie, datert 29. mars 1891.

på bakgrunn av Lysakerkretsens generelle samlingsideologi. Han ville ha et museum som talte til hele folket og som kunne gi et bilde av hele landet, både bygd og by. Museet skulle vekke folks nasjonalfølelse og bidra til å øke kjærligheten til fedrelandet.

Det gode mennesket

Allerede fra studietiden av var Moltke Moe sine venners venn og ikke minst hjelper. Og dette hjelpearbeidet ble det bare mye mer av siden, for det var sjelden nei i hans munn. Han hadde venner i alle lag av befolkningen og ble beskrevet som «det levende mennesket som hver dag lot sin alvidenhet skinne over retfærdige og uretfærdige».

Johannes Skar og Moltke Moe traff hverandre allerede i 1879, og Skar betegnet Moltke som «noget af det ædleste og elskværdigste jeg kjenner».

Sigbjørn Obstfelder henvendte seg til Moltke i 1885 med spørsmål om han kunne hjelpe ham økonomisk.

Også Knut Hamsun henvendte seg til ham for å be om midler da Moltke satt i styret i Norsk Forfatterforening, og det samme gjorde Hans E. Kinck. Fagfeller som Sophus Bugge, Ernst Sars, Arne Garborg, Halvdan Koht og Knut Liestøl fikk faglig hjelp.

Et utsyn over Moltke Moes liv og virke gir inntrykk av en usedvanlig begavelse. Han var intelligent og engasjert med høye idealer og ble professor bare 26 år gammel. I 1881 var han med på å stifte tidsskriftet *Norvegia*, han var med på å stifte Den norske Forfatterforening, han var styremedlem i Det Norske Samlaget og han var med på å grunnlegge Norsk Folkemuseum.

Men han kunne umulig innfri alle de forpliktelser som han påtok seg. Han ville så gjerne, og han lyktes som oftest.

Moltke Moe i sitt arbeidsværelse i Fuglehaugsgate i Kristiania.

Tre av søsknene Moe. Fra venstre: Alexandra, Marie og Moltke Moe.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Fløtra, Jorunn 1995: Moltke Moe som folklorist. Utgitt av Norsk folkeminnelag. Aschehoug, Oslo.
- Greve, Tim 1973–74: Fridtjof Nansen 1861–1930. To bind. Gyldendal, Oslo.
- Liestøl, Knut 1949: Moltke Moe. Aschehoug, Oslo.
- Moe, Moltke 1925–27: Samlede skrifter. Tre bind. Red. av Knut Liestøl. Aschehoug, Oslo.
- Stenseth, Bodil 1993: En norsk elite : nasjonsbyggerne på Lysaker 1890–1940. Aschehoug, Oslo.

FORFATTEROMTALE

Preben L. Johannessen, født 1957, er utdannet etnolog. Han arbeider som konservator på Ringerikes Museum og har skrevet flere artikler om forskjellige kulturhistoriske emner. Tidligere har Johannessen arbeidet på Bogstad gård, Norsk Folkemuseum og hos Byantikvaren i Oslo.

Foto: Nasjonalmuseet / Lathion, Jacques

Christian Krohg (1852–1925): Albertine i politilegens venteværelse, olje på lerret, 211 cm x 326 cm, ferdigstilt 1887.

Prostituerte fra Ringerike i politilegens protokoller

Fra 1840 til 1888 var det tillatt med prostitusjon i Christiania, og den vokste kraftig i omfang i 1870- og 80-årene. Noen av de prostituerte kom også fra ringeriksdistriktet.

For eksempel finner vi tre jenter med økenavn som «Skurvenelliken», «Doggen» og «Spraderen» i politiprotokollene.

Frank Tverran

Ved å tillate offentlig prostitusjon forsøkte myndighetene å regulere virksomheten for å hindre spredning av kjønnssykdommer, særlig gonorré og syfilis. Dette skjedde via regelmessig og tvungen kontroll av de prostituerte, utført av politilegen som var tilknyttet sedelighetsavdelingen ved Christiania politikammer.

Jentene ble utstyrt med en egen visitasjonsbok, som ga kundene en garanti for at de fikk «frisk vare». Fra 1876 måtte de prostituerte til undersøkelse to ganger i uka, ikke av hensyn til kvinnene, men av hensyn til kundene. Med mye fattigdom og smalhans på bygdenes var det mange unge jenter som

søkte lykken i hovedstaden, og noen av disse ble prostituerte. De fleste oppga at de kom fra Christiania eller nærområdene, som for eksempel Bærum. Men noen sa også at de kom fra steder lenger unna.

Selv om mange av kvinnene som ble undersøkt, nok løy om hvor de var fra, kan vi regne som sikkert at det også kom en del jenter fra vårt distrikt. I politiprotokollene har 14–15 jenter oppgitt at de kom fra ringeriksregionen.

Om en av jentene sto det den 30. mai 1876 følgende i protokollen:

Agnette, Ringerikspige 19 Noksaa pen, men lyver ordentlig...

I politiprotokollen var det i tillegg til navn oppført alias eller klengenavn.

Her finner vi at den 25 år gamle Anne Marie fra «Hønefossen paa Ringerike» blir kalt «Skurvenelliken». Norderhovsjenta Bertha ble kalt «Doggen». Den 20 år gamle jenta hadde vært innlagt på sykehus 13 ganger på grunn av syfilis og var dessuten blitt satt på Arbeidsanstalten sju ganger. Jenta var alltid ute i bråk. Merittene hennes fyller over en hel side i protokollen til politiet.

Politiet la også til sine egne nedsettende kommentarer om enkelte av kvinnene. For eksempel fikk sytten år gamle Elise fra Ringerike tilført karakteristikken

«stygg sjaske» i protokollen bak navnet sitt. Dette viser myndighetenes forakt for de jentene som hadde havnet i prostitusjon, selv om det som regel skjedde på grunn av fattigdom og nød.

Marte Marie Syversen med kallenavnet «Spraderen» flyttet i 1860-årene fra Hønefoss til Vaterland i Christiania. Hun var datter av Syver Halvorsen og Tolline Gulbrandsdatter. I folketellingen fra 1865 er Marte Marie oppført med adressen Rødfyldegaten 5 ved Akerselva. Dette var en av de gatene hvor prostituerte hadde lov til å utøve sitt yrke. I tellingsskjemaet er det oppført: *Marie Syvers., logerende Sypige, ugift, 20 aar, Fødested Hønefos, Skjøge.*

Det spesielle med Marte Marie er at det finnes domsakter på over 270 sider hvor hun er involvert. Hun var derfor stadig inn og ut av tukthuset. I over 20 år holdt hun det gående. Et par dager etter at hun slapp ut av distriktsfengselet, ble hun om morgenen 9. oktober 1891 funnet druknet i Akerselva under Schweigaards bro.

Hemmelig prostitusjon

Ved siden av den legale prostitusjonen som var kontrollert av politiet, grodde det også opp en omfattende såkalt hemmelig prostitusjon. De «hemmelige» prostituerte ble også kalt løstrekkere, fordi de enten trakk på gata eller stadig flyttet fra rom til rom. I tillegg til de uregistrerte prostituerte finner vi også såkalte holddamer, det vil si hemmelige prostituerte som ble installert i egen leilighet og underholdt mot at de bare var elskerinnen til én kunde. På denne måten kunne menn fra overklassen sikre seg bedre mot å pådra seg alvorlige kjønnssykdommer som det på den tid ikke fantes effektiv behandling for.

Relieff av Alfred Seland (1946). Foto: Frank Tverran

Relieffet Vika 1880 – Albertine, en del av utsmykningen av Oslo rådhus. Mannen hun holder i hånden er ikke kjæresten hennes, men halliken som overtar pengene hun har fått av herremannen ved hennes andre side.

Forbud mot prostitusjon

Den 15. februar 1888 var det slutt med den offentlige prostitusjonen i Christiania. Forbudet kom som en følge av den sedelighetsdebatten som fulgte i kjølvannet av Christian Krohgs roman *Albertine*, som kom ut 20. desember 1886. Boka ble forbudt dagen etter at den ble utgitt, men var da allerede solgt i 800 eksemplarer. Hovedpersonen er en ung, troskyldig sypike som forføres av en politifullmektig, havner i prostitusjon og går til grunne. Boka var et skarpt innlegg mot den offentlige, politikkontrollerte prostitusjonen, som stigmatiserte de prostituerte kvinnene, mens menn som kjøpte sex, slapp både legek kontroll og samfunnets fordømmelse. Beslagleggelsen førte til en voldsom avisfeide, men dommen ble opprettholdt av byretten og av Høyesterett, og Krohg ble ilagt en bot.

Romanen *Albertine* og striden omkring den fremskyndet imidlertid avskaffelsen av offentlig prostitusjon. De som støttet forbudet, argumenterte med at de prostituerte ofte var landsens jenter som

kom til byen for å søke tjeneste. Der som de ble oppsagt, f.eks. hvis de ble gravide, sto de gjerne på bar bakke og kunne havne i prostitusjon. Også fattige sypiker og fabrikkarbeidersker fra Christianias østkant var sterkt representert i politiprotokollene.

Dagens syn på prostitusjon

I Norge er det ikke lenger straffbart å selge sex, men det ble fra 1. januar 2009 forbudt å kjøpe seksuelle tjenester etter straffelovens § 316. I tillegg kom den såkalte hallikparagrafen og loven om menneskehandel som gjorde det straffbart å legge til rette for og tjene på andres prostitusjon.

Samfunnets syn på prostitusjon har altså endret seg opp gjennom tidene, noe endringene i lovverket gjenspeiler. Men den politiske debatten om «verdens eldste yrke» pågår fremdeles både i Norge og andre land – mer enn 150 år etter at Marte Marie Syversen og andre ringesjenter ble innskrevet i «skammens protokoll» ved Christiania politikammer.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Beyer, Edvard, sist oppdatert 2017: *Albertine*. I: Store norske leksikon. Hentet 9. april 2019 fra <https://snl.no/Albertine>
- Christiania politikammer, sedelighetsavdelingen: Fortegnelse over prostituerte 1873–1877, diverse protokoller.
- Larsen, Tom 2011: Marte Marie «Spraderen» – fra Hønefossen til Akerselva. I: *Hringariki* 21(1): 41–46.
- Larsen, Tom 2015: Marte Marie «Spraderen» – fra Hønefoss til Akerselva. I: *Arkivmagasinet* 1/15: 33–35.
- Melvold, Erik Oluf [u.å.]: Emner fra Oslos historie: prosjekt Oslo-patriot. Temahefte 11: Kristiania-prostitusjonen. www.ude.oslo.no/Oslo-patriot/ramme3.html
- NRK.no: Romanen som endret prostitusjonen.

FORFATTEROMTALE

Frank Tverran, født 1950, i Oslo og bor i Hønefoss. Han jobber som webutvikler og er i tillegg redaktør av nettavisen *Ringeriksavis.no*, hvor han har skrevet en rekke lokalhistoriske artikler. Tverran har også bidratt med flere artikler til *Heftet Ringerike* og var medlem av redaksjonen fra 2004 til 2015.

Foto: Utlånt av Vidar Skaar Borgesen / Skaars Tekst & Bilde

Kirkegata på Kongsberg, 1840. Prospektkort utgitt av B. Willms, Kongsberg.

Da ringeriksjentene ammet på Kongsberg

Helt fram til begynnelsen av 1900-tallet hadde det vært vanlig at kondisjonerte kvinner overlot ammingen av sine barn til en kvinne av lavere stand, oftest ei ugift jente som bodde sammen med familien.

Sten Høyendahl

Opprinnelig trodde man at amming kunne gjøre kvinnen mindre fruktbar, men etter hvert ble ammingen ansett som en plage, som både fruer av høyere klasser og kvinner med honnøret ambisjoner ønsket å unngå. Trelasthandleren Andrew Chrystie i Moss, opprinnelig prestesønn fra Skottland, var ofte inne på amming i sin private korrespondanse.

I et brev av 10. april 1742 til sin søster roste han sin kone for at hun selv ammet sin datter og bemerket at hun var en *excellent Nurse*. Hun hadde hatt fire sunne barn og ammet dem alle, *Uncommon in this Country*, noe som ifølge Chrystie var uvanlig i Norge. Nå var amming av egne barn selvsagt

ikke uvanlig her hjemme, men for den byrge handelsmann gjaldt bare folk av kondisjonert klasse – mødre lenger ned på den sosiale rangstigen var ikke verdt å nevne.

Ambjørg fra Utstranda

Ambjørg Alvsdatter i Hole fikk i 1759 et barn utenfor ekteskap og gikk dermed en usikker framtid i møte. Ugifte mødre ble på denne tiden stigmatisert av øvrigheten og presteskaret, og ikke minst sett ned på i lokalmiljøet. Ambjørg kunne derfor ikke uten videre regne med å bli gift. En ugift mor måtte på denne tiden bøte med seks riksdaler, en betydelig sum i en tid der ei ku gikk for tre daler, og det var de færreste som kunne betale dette. Midt på 1700-tallet ser vi imidlertid at flere

av de uheldige jentene på Ringerike gjorde det beste ut av situasjonen og ble ammer for mer eller mindre fornemme mødre på Kongsberg.

Ambjørg Alvsdatter var født i 1735, og hennes foreldre var Alv Persen og Sissel Haakensdatter som fram til 1741 brukte Sønsterud på Utstranda. Kristi himmelfartsdag 1759 bar hun sin utenomekteskapelige sønn Johannes til dåpen i Hole kirke, og hun tjente da på en av Gjesval-gårdene. Barnefaren var Ole Hansen Søboholm.

Ambjørns foreldre flyttet fra Utstranda til Haug annekst i Norderhov, men moren døde kort etter, og i juni 1743 var hennes far på Kongsberg og begravde eldstedatteren Siri der.

Rundt Hønefossen ser vi Myre og Viul i nordøst og Kile i nordvest. Rua (Ruud på kartet) og Langenga ligger ved den loddrette streken midt på kartet. Sørøst for Langenga ligger Gullerud.

Han ble da kalt Alv Persen Berg og senere Alv Persen Rua. Rua-navnet peker mot Haug, der det også er flere Berg-gårder. Vi ser at Alv rundt 1750 bodde på Kongsberg hos sønnen Per Alvsen. De to barnas navn stemmer godt overens med Alv Persens barn på Sønsterud, og at dette er rett mann, bestyrkes ved at ingen ektemenn i aktuell alder på Ringerike het Alv Persen. Vi vet at Alv fortsatt var i live i 1757, og det kan ha vært faren Alv eller sønnen Per som har tatt initiativet til at Ambjørn flyttet til bergstaden.

Holzførster (forstmann) Johan Christian Römcke og hans hustru Anne Cathrine Olsdatter Rendalen hadde i begynnelsen av 1758 fått datteren Christine, og Ambjørn ble ansatt som amme. Hun gikk første gang til nattverd i august 1760 og hadde da levert attest fra sogneprest Hagerup i Hole. Barnet hadde nok tidligere hatt en annen amme. Römcke var en av de mange tyske innvandrere på Kongsberg, født 1711 i Braunschweig, og kort tid etter at Ambjørn kom til familien, ble han utnevnt til kammerassessor. Paret hadde hele fjorten barn.

Etter avsluttet tjeneste hos Römcke slo Ambjørn seg ned på Kongsberg der hun i mange år var tjenestejente. I 1775 giftet hun seg med enkemannen Hans Christoffersen Bærum og fikk sønnen Hans. Hans Christoffersen var over femten år eldre enn Ambjørn. Han døde i 1783 som pensjonist, 66 år gammel, og hadde mange barn fra første ekteskap. Ambjørn ble altså først gift som førtiåring og kom nok ikke til velstand. Ektemannen eide riktignok et hus i Kongsberg, men ved skiftet etter ham ble dette verdsatt til bare 30 riksdaler, så det var neppe noen bevaringsverdige bygninger. Utgiftene i boet oversteg klart inntektene slik at det ikke ble noe å arve. Ambjørn står ikke oppført i 1801-folketellingen for Kongsberg og var trolig avgått ved døden før dette.

Lommekart over den mest besøgte Deel af Ringerike: Bæsterud Amt nr 1741 / Litografi Carl Schwenzen 1846 / Historiske kart / Kartverket

Hvem var ammene?

En kvinne kan amme flere barn over mange år dersom hun gjør dette uten lengre avbrekk, ettersom brystkjertlene tilpasser produksjonen til behovet. Det var nok ikke hvilke som helst jenter som ble godkjent som ammer. Luftfattige jenter med synlige skavanker var neppe velsette i borgerskapets hjem. Naturlig nok var det i husbondparets interesse at ammen hadde god helse, og hun fikk ganske sikkert god mat og ikke minst litt penger.

Kongsberg var på denne tiden landets nest største by etter Bergen, og ved sølvverket var det mange kondisjonerte menn i arbeidsledelse og administrasjon. Hvordan kom disse i kontakt med sine ammer? Det vet vi ikke noe sikkert om, men mest sannsynlig er det vel at jentene etter nedkomsten hadde dratt til bergstaden for å ta tjeneste. Fra nødsåret 1742 og i årene framover var det et stort antall ringerikinger som kom hit for å få arbeid, og det kan vel også tenkes at noen av disse satte jenter på hjemstedet i forbindelse med de hårdt trengende fornemme fruer.

Det er vanskelig å forestille seg at kondisjonerte i bergstaden selv skal ha sendt bud til Ringerike etter am-

mer, eller at enkeltpersoner ved Hønefossen hadde som oppgave å rekruttere lokale jenter som var kommet i ulykke. Tross alt er det en viss avstand mellom Kongsberg og Ringerike, og det enkleste ville selvsagt være å bruke jenter som bodde i eller i nærheten av bergstaden.

Kommunikantprotokoller

Fra 1731 er det oppbevart lister over samtlige som gikk til nattverd på Kongsberg, såkalte kommunikantprotokoller, og fram til 1766 ligger disse ute på nettet. Disse ga fra 1740 flere detaljer om nyankomne til byen og kan med et kritisk blikk leses som innflyttingslister.

Vi finner her fem jenter fra Ringerike som alle ble ammer på Kongsberg. Dette er selvsagt et minimumstall som bare dekker en periode på 26 år. Barna til de fem jentene har det vært vanskelig å spore opp. De ble trolig satt bort til slektninger på Ringerike, om de da overlevde fødselen. Kirkebokføringen var så som så denne tiden, og mange døde uten at prestene fant det bryet verd å notere det. Alle som har søkt i begravelleslistene i Norderhov, vet av smertelig erfaring at disse var ytterst mangelfulle på 1700-tallet.

Marte fra Viul

Marte Halvorsdatter Gullerud er den første av de fem ringeriksjentene som kom til bergstaden, i nødsåret 1742 da mange led vondt i østlandsområdet. Hun gikk i november til alters her, og var da amme hos den danskfødte skiktmesteren Lucas Riegels og hustru Mette Marie Harding, som 1. juli 1741 hadde døpt sin datter Helene Cathrine. Skiktmesteren hadde ansvaret for driftsregnskap og lønnsutbetalinger ved sølvverket.

Martes utflyttingsattest fra Norderhov var signert sogneprest Hans Rosing. Hun var født i 1720 på husmannsplassen Rankedal under Viul i Haug der foreldrene Halvor Olsen og Guri Andersdatter holdt til. Marte bodde sommeren 1740 på Myre i Ullerål da hun fikk sønnen Jørgen utenfor ekteskap, men barnefarens navn ville hun ikke oppgi.

Sommeren 1741 ble hun refset i kirken for leiermål med soldaten Per Larsen Kytterud av Jevnaker som var en gift mann. Ifølge loven hadde hun da gjort seg skyldig i hor, som skulle straffes

Ammer i kø venter på å bli utvalgt utenfor «ammekontoret» i Paris. Bruk av amme var i Europa vanlig for kvinner med høy sosial status fram til begynnelsen av 1900-tallet.

strengt. En gjennomgåelse av tingbøkene viser imidlertid ingen rettslige reaksjoner mot Marte. Hun flyttet kort etter til Modum, der sønnen Jørgen ble begravet i mars 1742 ved Nykirke, halvannet år gammel. Etter ankomsten til Kongsberg ble hun alltid navngitt som Marte Gullerud etter gården på Lisletta.

Også Marte valgte å bosette seg fast på Kongsberg, og i 1746 giftet hun seg med Mikkel Larsen fra Vestfossen og fikk flere barn. Hun døde i april 1762 og ble lagt i samme kiste som Hans Kampenhaugs dødfødte barn. Når småbarn døde, var det vanlig å legge dem i samme kiste som en voksen person. Mikkel Larsen giftet seg igjen og døde i 1772. Av skiftet etter ham ser vi at to sønner og to døtre av Martes barn fortsatt var i live.

Allerede før 1745 hadde Guri Andersdatter, Martes mor, flyttet til Kongsberg. Hun sies å være en gammel enke og ble skrevet med plassnavnet Rankedal. Hun døde våren 1756, angitt 104 ½ år gammel, og bodde da hos Marte og Mikkel. Her ser vi et godt eksempel på hvordan alderen på gamle mennesker ble overdrevet ved dødsfall – hun ville i så fall ha vært 68 år gammel da hun fikk datteren Marte.

Foto: Fotograf ukjent / Palasset i Versailles / Wikimedia

Ludvig 14. av Frankrike og hans amme ca. 1640. Maleri av Charles Beaubrun (1604–1692).

Rønnaug fra Langenga

Rønnaug Helgesdatter gikk i januar 1751 til nattverd på Kongsberg, der hun var amme hos sorenskriver Christen Andersen Styhr. Sorenskriverens hustru, Mette Margrete Wildhagen, hadde sommeren 1750 fått datteren Gjertrud.

Rønnaug klarte ikke å slå seg til ro på ett sted. Hun var født i Norderhov, men hadde den siste tiden oppholdt seg på Strømsø. Våren 1748 hadde hun fått sønnen Engebret på Egge i Lier,

Tegning: Tegner ukjent / Utgitt i 1822 av William Raymond Sams / Wikimedia

og faren var gevorben (vervet) soldat Nils Eriksen, som tjenestegjorde ved et kompani i Fredrikstad. Rønnaug hadde en sjelden navnekombinasjon, og er temmelig sikkert identisk med den eneste jenta av samme navn i Norderhov, døpt 14. desember 1721 og datter av Helge Eriksen og Gunhild Engebretsdatter på Langenga i Norderhov.

Hun giftet seg i 1753 på Kongsberg med Tore Jakobsen, men døde allerede våren 1756 og ble begravet sammen med sønnen Jakob som ennå ikke var fylt ett år. Et forbehold må tas her, da det i kirkeboken står at hun døde 26 år gammel, noe som ikke stemmer særlig godt med opplysningene ovenfor. Men som før nevnt var det ikke uvanlig i disse tider at den oppgitte alderen ved dødsfall var langt fra korrekt. Folk visste gjerne ikke hvor gamle de var, og de som anmeldte dødsfallet visste selvsagt enda mindre.

Kari fra Heradsbygda

Kari Helgesdatter Kile fra Heradsbygda hadde sommeren 1751 fått datteren Anne med Henrik Johansen Flekshaug. Hun gikk i mars 1753 til alters på Kongsberg og var da amme hos sagforvalter Nicolai Kopp og hans hustru, som sommeren 1752 hadde fått datteren Johanne Maria. Hun ammet trolig også dennes søster Antonette, født våren 1751.

Kari var født i 1723 på Kile, der foreldrene Helge Paalsen og Lisbet Evensdatter var selveierfolk, men moren døde da Kari var ti år gammel. Faren lå i rettsprosess med sin bror om eiendomsretten til Kile, men hadde tatt opp for mye gjeld, og det endte med fallitt. Han døde i 1753, 75 år gammel, og ingen av hans seks barn fikk noe som helst i gården. Kari hadde følgelig lite å støtte seg på da hun som ugift kom i omstendigheter.

Hun hadde bare et kort opphold på Kongsberg og var den eneste av de fem ringeriksjentene som valgte å flytte tilbake til hjembygda. I 1756 giftet hun seg der med Ole Larsen og kom til plassen Hønsebekk under Oppen i Heradsbygda. Ole døde i 1765, og Kari satt igjen på plassen med to små barn. I 1767 giftet hun seg igjen med en Tore Olsen og fikk ytterligere to barn, men etter dette er det vanskelig å finne spor etter henne.

Foto: Fotograf ukjent / Palais des Beaux-Arts de Lille / Wikimedia

*Ammen, malt i 1894 av Alfred Philip Roll (1864–1919).
En grunn til bruk av ammer var at moren skulle bli fort fruktbar igjen.
Barna hadde ofte et mer fortrolig forhold til ammen enn til moren sin.*

Berte fra Hønefossen

Berte Olsdatter Hønefossen gikk første gang i juli 1762 til nattverd på Kongsberg, der hun tjente hos Jørgen Beck. Hun var kommet opp fra Eiker, der presten Grave hadde påpekt i attesten at hun var «en besovet pike».

I februar 1764 får vi vite at Berte var amme hos konrektor Rasmus Jensen Schriver og hans hustru Elisabeth Bomhoff Kraus, som i mars 1763 hadde fått sønnen Peter. En konrektor var en overordnet lærer. Da Berte i august samme år igjen gikk til alters, var ammingen avsluttet, og hun bodde nå hos broren Mads Olsen Bråten, en opplysning som bidrar til å identifisere henne. Broren, som av en eller annen grunn også gikk under navnet Mads Modum, hadde arbeidet rundt tyve år ved sølvverket. Han var født i 1730 utenfor ekteskap av piken Dorte Madsdatter ved Hønefossen, som utla tambur Ole Ottersen som barnefar. Trommeslageren giftet seg to år senere med Anne

Engebretsdatter, og Berte ble født i 1735. Berte og Mads var med andre ord halvsøsken.

Etter tjenesten hos konrektor Schriver forsvinner Berte i historiens mørke som så mange andre kvinner med altfor vanlige navn. I hver eneste by og bygd fantes mange Berte Olsdøtre. Broren Mads er derimot ikke vanskelig å spore opp – han døde på Kongsberg i året 1800.

Epilog

Alle de fem ringeriksjentene var kommet til familier med høy anseelse i den kongsbergske borgerligheten, og det kan ha vært mange flere ringeriksjenter utover 1700-tallet som ble ammer her. De fem var ytterst fattige, men Ambjørg fra Sønsterud og Kari fra Kile var av det man kaller god slekt – de var døtre av bønder som det var gått ut med. Kanskje ble de ansett som bra jenter som bare hadde vært uheldige. Det var neppe tilfeldig at Ambjørg sammen med Berte fra Hønefossen

hadde havnet i Kongsberg. De hadde allerede familie i bergstaden da de kom hit, og Berte hadde dessuten tjent her før hun ble amme. Marte fra Viul rømte trolig fra nøden på Ringerike i 1742 og fikk anledning til å stifte familie her.

Rønnaug fra Langenga var derimot en vandrende sjel som kanskje bare rent tilfeldig var kommet til bergstaden. Etter fødselen i Lier hadde hun også hatt et opphold på Strømsø, men på Kongsberg slo hun seg til ro. Kari valgte å dra tilbake til Norderhov der hun stiftet familie, men etter alt å dømme satt hun i små kår.

Vi må tro at de fattige jentene etter forholdene hadde det godt da de begynte ammingen for velstående familier, men dette var jo tross alt en høyst tidsbegrenset periode. Tre av jentene giftet seg kort etter dette, og også Ambjørg ble gift, men ikke før over ti år senere. Bertes videre skjebne kjenner vi ikke.

Foto: Faksimile fra Bergwitz (1924:ittelside)

Kongsberg i 1735, med den gamle kirken, etter maleri av H. Eegberg i Dansk nasjonalmuseum, København.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bergwitz, Joh. K. 1924: Kongsberg : som bergkoloni, bergstad og kjøpstad 1624–1924. B. II. Utgitt på kommunal foranstaltning ved en tremannskomite, Kristiania.
- Høyendahl, Sten 2020: Innflytting til Kongsberg fra Ringerike på 1700-tallet : Kommunikantbøker som kilde – 2. del: 1751–1766. I: Hringariki 30 (1): 36–43.
- Kommunikantprotokoller for Kongsberg.
- Ministerialbøker for Kongsberg, Norderhov og Hole.
- SNH Genealogy Pages. Andrew Chrystie. <http://www.holum.net/gen/colden.htm> (2. mai 2012).

FORFATTEROMTALE

Sten Høyendahl, født 1947 i Oslo og bosatt i Steinsfjerdings i Hole. Han er tidligere seniorrådgiver i Riksrevisjonen med skatt som spesialområde. Han er leder i Ringerike Slekthistorielag og har siden 2007 vært medlem av redaksjonen i *Hringariki*, lagets medlemsblad. Han har publisert artikler om genealogi og lokalhistorie i diverse tidsskrifter og årbøker og har transkribert tingbøker og kirkebøker fra Ringerike på 1600- og 1700-tallet.

Den høytidelige åpningen av Ringerike Soroptimistklubb ble foretatt av Ingeborg Mohn på charterfesten i hennes hjem 9. mars 1953. Hun var også klubbens første president.

Ringerike Soroptimistklubb

9. mars 1953 var det chartring (start) med charterfestdeltakere i gallaantrekk på Tandberg gård. 20 medlemmer stilte med partnere, og det var inviterte gjester fra Norge, Sverige og Danmark.

Bodil Helene Bach og Torild Foss Aspevoll

I styret hadde Ingeborg Mohn med seg Ingeborg Jensrud, Else Skyberg, Inger Walle Hansen, Gerd Wiborg Thune og Valborg Egeberg.

Åpningen er beskrevet slik:

Rammen var så vakker som den kunne være på Tandberg gård, Ingeborg Mohns vakre hjem. Mange gjester var kommet, som Clara Hammerich fra Danmark som innviet medlemmene. Hun gjorde oss den ære å innvie Ringerike Soroptimistklubb, noe hun for øv-

rig gjorde på det festligste vis. Videre kom også Norgesunionens president Ulrikke Greve Dal og Sveriges soroptimistpresident Ulla af Burèn. Dette bidro til at det nå hersker en ekte soroptimistånd og vi fortsetter i samme ånd!

Nå var Ringerike Soroptimistklubb en realitet. Klubben ble den femtende klubben i Norge. I dag er klubben en av Norges største med 47 medlemmer. I Norge er det ca. 1650 soroptimister i over 60 klubber spredt fra sør til nord.

Det startet i Amerika

Den første soroptimistklubben ble dannet i 1921 av yrkesaktive kvinner i Oakland, California. London og Paris fulgte tre år senere, og i 1928 var det nok klubber i Amerika og Europa til at man kunne danne føderasjoner. Samtidig ble det overordnede leddet, *The Soroptimist International Association* (SI), dannet.

Den første norske klubben ble chartret i Oslo i 1933. Bergen var den neste, i 1938. Med to klubber kunne man stifte

en union, og i 1939 ble *Soroptimist International Union of Norway* eller Norgesunionen stiftet. SI Norgesunionen er sammenslutningen av de norske soroptimistklubbene.

Ringerike Soroptimistklubb møtes første onsdag hver måned i Veien kulturminnepark. Møtelokalene har vært forskjellige opp gjennom årene. Lenge var møtene hos Inger Johanne Resberg på Vesterntoppen i Hønefoss. Hun er den som har vært med lengst og fylte i år 90 år. Det var dugnad med smørbrødsmøring, kaffekoking og mye latter og moro. Etter hvert ble det såpass mange medlemmer at man måtte finne større lokaler.

Møtene er strukturert som alle soroptimistmøter verden over. Møtet settes ved samling i ring, der vi i vår klubb spesielt, holder hverandre i hendene rundt lystenning og opplesing av soroptimist-appellen:

- **La oss være oppriktige i vennskap og vise evne til fred og forståelse**
- **La oss være villige til å hjelpe og tjene**
- **La oss alltid sette oss høye mål og utføre vårt arbeid med verdighet og under ansvar.**

Hvert klubbmøte har en presentasjon om et aktuelt tema, knyttet gjeldende satsninger i SI. I perioden 2020–2021 er SI-presidenten Sharon Fishers appell *Road to Equality* (prosjektet Veien til likhet). Egne yrkesforedrag fra nye medlemmer er obligatorisk, og arbeid med klubbens prosjekter og aktiviteter

Foto: Bodil Helene Bach

*Et knippe av klubbens garvede medlemmer samlet til mimring.
Fra venstre Tove Weberg, Andi Bach, Kiss Sæther og Inger Johanne Resberg.*

vies mye tid. Medlemmer utfordres til diktlesing og en «5 minutter», der de kan ta opp aktuelle tema. Kreativitet og oppfinnsomhet er et godt utviklet gen hos soroptimister!

Prosjekter

SI støtter flere internasjonale prosjekter der de norske klubbene bidrar enten praktisk eller økonomisk. I forbindelse med Menneskerettighetsdagen 10. desember hvert år er det tradisjon for at soroptimister gir penger til prosjekt valgt av den internasjonale soroptimistpresidenten i SI-presidentens appell.

Ringerike Soroptimistklubb hadde i flere år også engasjert seg i egne prosjekter, som *Butterfly Friends*, en uavhengig, veldedig organisasjon i Vikersund, som drifter flere skoler og et helse-senter i Gambia. Norgesunionens Lilla sløyfe-kampanje støtter blant annet arbeid mot menneskehandel. Ringerike Soroptimistklubb lager egenproduserte kort med motiv fra Kristin Kjernlies foto, og ved Gjestebud møtes man til filmkvelder og refleksjon. Begge deler gir midler til å bedre kvinners og barns levekår og å understøtte våre prosjekter.

Ringeriksklubben er også etter hvert kjent for sitt lokale engasjement. Med innsamlede midler gav vi byen en benk for refleksjon i gave. Soroptimistbenken er sentralt plassert ved Gledeshuset.

Fra 2008 til 2013 hadde klubben et eget støttenettverk for Kriesesenteret i Hønefoss. Hvis du har besøkt Kriesesenteret, har du kanskje lagt merke til eventyrveggbildet, sirlig sydd av soroptimister? Engasjementet startet med frivillig arbeid i Kriesesenterets første lokaler i sentrum og ble videreført etter flyttingen til Hov. Her kunne vi bistå kvinner og barn i vanskelige situasjoner, være barnevakt når mødrene skulle ha møte og bidra med julegaver til barn og voksne som ble delt ut av egen soroptimistnisse!

PROLOG

Til charterfesten
9. mars 1953 av
Elling M. Solheim.

Mary Barrat Due
spilte piano.

Å søstre – bli med
Så river vi stengsler
Så åpner vi veien
For lykke og fred

Ditt yrke det gir deg
Sin trygghet og ro
Men først når du deler
med andre din gave
Det skjenkes deg tro

Å tro er et sesam
som åpner hver dør
Du fylles av glede
Av skjønnhet og rikdom
Hvor tomhet var før

Du bærer med glede
Til ryggen din svir
Og hendene dine
I ømhet og kjærtegn
De skaper og gir

Da først får du kjenne
Hva livsfylde er
Og det som stod fremmed
Og fjernt fra din tanke
Det kommer deg nær

Fra snevreste kretsen
Rundt ego – deg selv
Det åpner seg veier
Mot menneskesamfunn
og blånende hvelv

Da kanskje du aner
et ørlite fnugg
Av skaperens vilje
Og mening med verket
Fra stjerner til dugg

Aktiv soroptimist på Ringkolltoppen. Små og store beboere på Hvalsmoen transittmottak, sammen med norske ungdommer og «ungdommelige» soroptimister, lærer norske turvaner.

Soroptimistenes kultur- og markedsdag ble avholdt en høstelig i 2012 på Kulturstiftelsen Fengselet i Hønefoss. Fokus var på den indiske dokumentaristen Ananya Chakrabortys arbeid mot menneskehandel. Foruten film, foredrag og konserter var det salg av antikviteter og hjemmelagede kunstverk, mat, lesing av eventyr, hårfletting og maling.

Dagen var et resultat av lærerikt gruppearbeid i forkant. Saave Skaar, som den gang var vår designer fra Hole, lærte medlemmene å produsere vakre brode-

rier som ble solgt denne dagen. Arrangementet ble åpnet av frivillige musikanter fra Hønefoss Brassband, etterfulgt av konserter med lokale artister. Innsamlede midler gikk til Austjord Hospice, menneskehandelsprosjektet Fotball mot menneskehandel og *Understanding trafficking*.

«We stand up for women»

Flyktninger og innvandrerkvinner er i fokus, og en periode rettet vi engasjementet mot eldre innvandrerkvinner som ikke har fått lært norsk språk så godt, og dermed isoleres fra samfunnet.

Fargerik aldring – fra mismot til livsmot inviterte damene på utflukter, kafe og visitt på Hadeland Glassverk. Et veldig populært tiltak! Hvis du er høyt utdannet innvandrerkvinne som ikke får jobb i Norge, eller høyt utdannet innvandrerkvinne med jobb, som ønsker deg videre i karrieren? Soroptimister som er utdannet innen Mentorprogrammet i Norgesunionen har i to år nå gjennomført vellykket mentorvirksomhet med veiledning for disse kvinnene.

Vi fortsetter nå vårt engasjement Venneprosjektet finansiert av IMDi (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet) i to år. Målet er å opprette vennefamilier i alle 60 soroptimistklubbene i Norge. Det skal forhindre sosial isolasjon blant unge kvinner som er utstøtt av sin familie, eller som selv har valgt å forlate familien på grunn av streng sosial kontroll eller trusler om tvangsgifting.

Med en god implementering kan Venneprosjektet bli et nasjonalt varig tiltak, som på kort og lang sikt blir nettverksbygging og utvikling av vennskap mellom etnisk norske kvinner og kvinner fra kollektivistiske kulturer.

HVA ER EN SOROPTIMIST?

Ordet *soroptimist* betyr fritt oversatt *best for kvinner* og er utledet av de latinske ordene *soror* som betyr *søster* og *optima* som betyr *best*.

Soroptimist International (SI) er verdens største sammenslutning for yrkeskvinner og har som mål å gjøre en forskjell for kvinner og jenter gjennom bevisstgjøring, påvirkning og handling. SI er en ideell, religionsnøytral og partipolitisk nøy-

tral organisasjon. SI har rådgivende status i FN som en av 143 ikke-statlige organisasjoner. SI har rundt 75 000 medlemmer i flere enn 120 land.

Organisasjonens globale nettverk gir kvinner mulighet til å ta kontroll over egne liv ved utdanning, økonomisk selvstendighet og bærekraftige arbeidsvilkår. Arbeidsområder er også forbedrete helsetjenester og bekjemping av vold mot kvinner.

Soroptimist og aktiv sommer

Det største prosjektet med flyktninger startet i 2014, *Aktiv soroptimist*, som har vært et samarbeid med Hvalsmoen transittmottak. Aktiv soroptimist var en pådriver til god integrering og bidro til økt forståelse for mennesker i en vanskelig livssituasjon. Målet var å bidra til at perioden når man er ny i Norge, skulle bli en positiv opplevelse. Barn og unge fra lokale lag og foreninger ble engasjert som ansvarlige arrangører for månedlige aktiviteter for barna. Prosjektet vakte oppsikt i Norgesunionen og mottok Årets prosjektpris (2017) og andreprisen (2018). Utmerkelsene videreføres til soroptimister internasjonalt. Dette setter vi stor pris på, og stimuleres til ytterligere innsats.

Barn og foreldre har i disse årene deltatt i Verdens O-løpsdag, Barnas Ringkoll-dag, ballspill, friidrett, speideraktiviteter, utelek, dans, fotgolf, bibliotekbesøk, leikarring, kinobesøk juleverksted og turer. Erfaringene har vært overveldende, gjennom lek og moro dempes for en stund den historien disse beboerne har med seg «på lasset». De har fått prøve aktiviteter de kjenner fra før, eller helt nye som kan utforskes sammen med norske barn og ungdommer. Kommunikasjonen har gått via kroppsspråk, testing av felles engelskkunnskaper eller nye norske ord. Dette var et viktig avbrett i hverdagen på vei inn i en ny verden.

«Vi kjenner glede og takknemlighet i hjertet!» har barn og foreldre på Hvalsmoen sagt om disse aktiviteter og vårt tilhørende daglige sommertilbud, Aktiv sommer. I fire uker av sommerferiene hadde lokale ungdommer i 16–17 årsalderen sommerjobb som aktivitetsledere på Hvalsmoen egen barnebase med inne- og uteplass for leker og ballspill.

Foto: Bodil Helene Bach

Vi hadde også utflukter til for eksempel kunstgressbanen i Haugsbygd med fotballkamper og lekeplassen på Vang skole. Kistefosmuseet, Hadeland folkemuseum, Hadeland Glassverk og Ringkolltoppen ble også besøkt. Minste deltaker på to måneder ble båret i babybjørn opp.

På denne type turer var det stor undring: Ufremkommelig for barnevogner? Skal barna sitte i stol på ryggen? Siste året ble en ungdom i rullestol båret opp av venner fra flere land, til topps skulle han! De synes nordmenn er rare. Gå opp på en topp for å gjennomføre en piknik i en hytte? Men gleden var alltid stor da de kom til «toppen av verden», som ivrig ble for-eviget med mobilkamera.

God skoloring i norske vaner:

– *A real Norwegian experience*
– *walking to the top, waiting for Norwegian kyllingpølser on the fire, look at the view and walk down!*

Ringerike Soroptimistklubb har gitt byen Hønefoss en egen benk for refleksjon, plassert ved Gledeshuset. Her fra åpningen som ble utført av ordfører Kjell B. Hansen.

Dette ble en realitet grunnet økonomisk bidrag fra UDI (Utlendingsdirektoratet), Sparebankstiftelsen, Storebrandstiftelsen, lokale foreninger og lokalt næringsliv.

Samarbeidet sluttet ved nedleggelse av Hvalsmoen transittmottak, men engasjerte i disse årene både medlemmer og lokale foreninger som deltok, og var vårt bidrag til integrering i praksis i Ringeriksregionen.

Den internasjonale kvinnedagen

Fra 2011 har klubben arrangert 8. marsfeiring hvert år, først i samarbeid med Ringerike Bibliotek, de siste to årene også sammen med kvinnenettverket NovaPro. Arrangementene får større oppslutning for hvert år som går. Overskuddet går til lokale formål og berører nye, interessante temaer relatert til kvinneperspektivet.

De siste årene har vi hatt varierte temaer: Boken om den jødiske familien i Hønefoss, *Gitels bok*, skrevet av Anne Gro Christensen, Kvinners psykiske helse, med inntekt til Fontenehuset, og Kvinners muligheter – vårt ansvar – lokalt og globalt, med fokus på flyktninger og innvandrerkvinner historier. Helse i et kvinneperspektiv ble presentert av vår lokale fermenteringseksperter Gry Hammer og lokale frisklivstiltak (2016).

NOEN AV PRESIDENTENE PÅ RINGERIKE

1953: Ingeborg Mohn

1979–1981, og president i Norgesunionen, Ingrid Hurum

Fra 1992: Turid Lie

1993–1994: Saave Skaar

1995–1996: Gudrun Espe

1997–1998: Ranveig Borlaug-Olsen

1999–2000: Inger Johanne Resberg

2001–2002: Andi Bach

2003–2004: Kari Reisæter Grov

2005–2006: Anne Berit Filseth

2007–2008: Ellen Balstad Karlsen

2009–2010: Astrid Opsahl

2011–2012: Lisbet Riise Jensen

2013–2014: Astri Busterud

2015–2017: Grethe Sørensen

2017–2019: Torild Foss Aspevoll

2019–2021: Hege Busterud

«Valgt det...» var en ærlig og engasjerende forestilling basert på fakta og historier fra virkeligheten om moderne slaveri. Menneskehandel er verdens nest største illegale økonomi, større enn narkotikahandel, så dette er et viktig tema vi ikke kan lukke øynene for (2017).

I 2018 var temaet **#metoo** høyst aktuelt, med lokale presentasjoner vinklet rundt dette temaet. I 2019 samlet vi oss om *Hvem sa hva? kvinner, menn og språk* sammen med bokas forfatter Helene Uri. 2020 var temaet Glemte kvinner i glemte kriser med Lindis Hurum fra Leger uten grenser. 8. mars i biblioteket er altså verdt et besøk!

Klubbens planer fremover

Ringerike Soroptimistklubb søker alltid nye utfordringer, og vi har et godt ord på oss for dette i Norgesunionen. Vi har god rekruttering av nye yrkesaktive medlemmer, noe som for andre kan være et problem. Vår klubb hadde arrangøransvar for *The 24th Nordic Soroptimist Meeting* 5.–7. juni 2020. Nærmere 200 soroptimister fra ti land skulle vært samlet på Sundvolden Hotell i en helg med fokus på helse og matsikkerhet. Planlegging pågikk i flere arbeidsgrupper, men dessverre måtte hele arrangementet avlyses på grunn av korona-pandemien og restriksjoner i samfunnet.

Vi har andre utfordringer fra nasjonalt hold, som å oppnevne studieledere og guvernørsuppleanter. Nå er Grethe M. Sørensen fra vår klubb 1. visepresident i Norges-unionen, og flere klubbmedlemmer vil i nær framtid stille til valg på nasjonalt nivå som Unionspresident og til Unionsstyret.

Norgesunionen er en sammenslutning med over 60 klubber, så dette blir et stort løft for den lokale klubben.

KLUBBENS ÆRESMEDLEM

Inger Johanne Resberg,
medlem fra 1957.

Foto: Sundvolden hotell

Soroptimistenes julemøte 2019, med markering av oransjedager – stopp vold mot kvinner. Første rad fra venstre: Lisbet Rise Jenssen, Kiss Sæther, Nadia Francesca Broglia Strømmen, Anne Berit Filseth, Bente Krogstad, Kirsten Bertheau Nøklebye. Andre rad fra venstre: Kristin Tronrud, Astri Busterud, Ranveig Borlaug-Olsen, Inger Kammerud, Andi Bach, president Hege Busterud, Stina Gregersen, Helen Birgitte Johanson, Grethe Sørensen, Torild Foss Aspevoll, Kari Langehaug, Bodil Helene Bach. Tredje rad fra venstre: Anne Marthe Weberg, Kristin Kjernlie, Aslaug Desserud Røste, Randi Bjørnstad, Marianne Gjerdalen, Astrid Opsahl, Turid Lie, Marit Sund, Tove Weberg, Gro Redner, Hanne Redner, Kristi Filseth, Ann Skadsdammen, Marianne Tollefsen Bakken, Hanne Berit Ryen, Anne Marit Hamstad Fuglum.

FORFATTEROMTALER

Bodil Helene Bach, født 1961, flyttet fra Ringerike etter avsluttet grunnutdanning og utdannet seg til barnesykepleier. Hun har mye av tiden jobbet ved Universitetssykehuset i Nord-Norge i mange år som barnesykepleier og etter hvert som helseteknologirådgiver. Leder i dag SMARTsam AS, lokalt inkubatorfirma i Pan Innovasjon. Bodil har vært et engasjert medlem i Ringerike Soroptimistklubb siden 2009, med flere styreverv, som prosjektleder for Aktiv soroptimist, og som markedsansvarlig for klubben.

Torild Foss Aspevoll, født i 1952 på Jevnaker, har bodd i Hønefoss fra 1981. Hun er sykepleier med videreutdanning i operasjonssykepleie, hadde i flere år lederstillinger ved Ringerike sykehus, men er nå pensjonist. Hun deltar i soroptimistenes arbeid for å bedre levekår for kvinner lokalt, nasjonalt og globalt. Torild har vært et engasjert medlem av Ringerike Soroptimistklubb siden 2004, har innehatt flere tillitsverv i klubben, vært president i perioden 2017–2019 og deltatt aktivt i klubbens prosjekter og aktiviteter.

Kilde: Wikimedia

Ringerike kirkeakademi – forum for kultur, kirke og samfunn

Kirkeakademiene har sin plass i skjæringspunktet mellom
kirke og samfunn, mellom kirke og kultur.

Og slik presenterer vi Ringerike kirkeakademi: forum for kultur, kirke og samfunn.

Lisbeth Wennersberg

Men hva er egentlig kirkeakademiene? Hvor startet bevegelsen, og hvilke behov var den tenkt å skulle imøtekomme? Hvordan hadde det seg at Ringerike fikk sitt lokale kirkeakademi 29. april 1990, og i hvilken grad har det vært samsvar i virksomhet mellom vårt lokale lag og organisasjonen som helhet? Det var en lang prosess som ledet fram til stiftelsen av Norsk kirkeakademi i Oslo i 1956, og impulsene kom i stor grad utenfra.

Fra Tyskland

Kirkeakademiene har sin opprinnelse i Tyskland like etter krigen. Det første Evangeliske akademi ble stiftet i Bad Boll i Württemberg allerede i sep-

tember 1945 og vokste fram i et krigsherjet Tyskland, der ytringsfriheten hadde vært undertrykt helt fra nazi-regimets maktovertakelse i 1933.

Behovet for et sted hvor ulike grupper fritt kunne snakke sammen uten å bli forfulgt for sine meninger, var kanskje den største drivkraften bak opprettelsen av de evangeliske akademiene.

Mens krigen fortsatt pågikk, begynte de to teologene Eberhard Müller og Helmut Thielićke å tenke grundig gjennom hvilken rolle kirka skulle ha etter krigen. De kom fram til at kirka ikke måtte isolere seg, men gå i dialog med det moderne mennesket om samfunnsmessige, politiske og kulturelle

spørsmål i tiden. De evangeliske akademier skulle være et sted for møter, samtaler og dialog.

Det var ikke tilfeldig at den nye organisasjonen fikk navnet «akademi». Den opprinnelige idéen bak de evangeliske akademiene skriver seg fra gresk filosofihistorie, fra Platons akademi i Athen. Platons akademi, grunnlagt år 387 før Kristus, var en samtaleskole. Det var et sted der man kunne snakke fritt sammen, uten å frykte straff fra autoriteter for sine meninger.

De tyske grunnleggerne kombinerte Platons akademibegrep med navnet til Den evangeliske kirken, og resultatet ble De evangeliske akademier.

Bildet til venstre:

Skolen i Athen er en freske malt i Vatikanet av Rafael ca. 1510.

En bevegelse blir til

Det evangeliske akademiet i Bad Boll inspirerte til stiftelse av nye akademier over hele landet, organisert i egne konferansesentre. Her ble det holdt seminarer med undervisning, forelesninger over aktuelle temaer og dialog mellom forskjellige representanter i samfunnet. Ikke bare skulle de stimulere kirka til å utvikle seg i takt med tiden, det var også et siktemål at kirkeakademiene skulle nå ut til mennesker som ikke var kirkegjengere.

Kirkeakademiene er økumeniske. De første katolske akademiene kom til på femtitallet, og stadig flere ble opprettet etter inspirasjon fra Andre Vatikankonsil (1962–1965). Her var en av målsettingene at Den romersk-katolske kirke skulle utvikle seg i samsvar med samfunnet. Bevegelsen spredte seg til Øst-Tyskland, videre til stadig nye land i Europa og etter hvert til andre verdensdeler. I 1955 ble det opprettet en sammenslutning av europeiske kirkeakademier, *Ökumenische Akademien in Europa*, i dag kalt *Oikosnet Europe*. Her er Norske kirkeakademier også medlem.

Den andre store inspirasjonskilden for Norsk kirkeakademi var Sigtuna-stiftelsen i Sverige. Sigtuna var et selvstendig kultursentrum som ble innviet så tidlig som i 1918. I 1948 ble prest og forfatter Olov Hartman ansatt som direktør i stiftelsen. Hartman ville gjøre Sigtuna til et senter for dialog om sentrale kulturelle, kirkelige og samfunnsmessige spørsmål. Sigtuna skulle være en brobygger mellom kirke og samfunn, mellom kirke og kultur.

Fredriksborg-kretsen

Dette ble også hovedmålsettingen for Norsk kirkeakademi. Inspirert av akademiene i Tyskland og Sverige hadde en gruppe unge mennesker forberedt stiftelsen i flere år. Fra 1952 arrangerte de foredrag og samtalekvelder, og etter hvert fikk de flytte inn i den herskapelige Fredriksborg-villaen på Bygdøy, tilhørende Ullern menighet som Bygdøy den gang var en del av.

Foto: Hans Magnus Borge

Fredriksborg på Bygdøy – Norske kirkeakademiets arnested.

Fredriksborg-kretsen mente at kirka måtte bry seg om alt menneskelig, også slik det uttrykkes i kunst og kultur. Dette ga seg utslag i programaktiviteten, og det viste seg fort at temaene de tok opp, vakte interesse, også hos mennesker som stod i et fjernt forhold til kirke og kristendom.

I dag, mer enn 60 år senere, høres dette kanskje selvsagt ut, men situasjonen tidlig på femtitallet var preget av et sterkt skille mellom kirke og kultur, noe som hadde flere forklaringer.

Den ene var den generelle utviklingen av det moderne vestlige samfunn, satt i gang av opplysningstiden og den industrielle revolusjon i slutten av 1700-tallet. Gradvis ble den religiøse tro erstattet av troen på opplysning, forskning og fornuft.

Det moderne samfunnet tok over for tradisjonssamfunnet, der religionen hadde preget ethvert menneskes livsløp. Moderniteten skjøyte kirkene ut av den sentrale posisjonen de en gang hadde hatt, med direkte innvirkning på alle menneskers liv.

Men det var interne forhold i Den norske kirke som kom til å skape et markant skille mellom kirka og kulturen, og dermed mellom kirka og samfunnet den var en del av. Den norske kirke var preget av den danske grundtvigianismen, som var en lys kristendom med et optimistisk menneskesyn. På 1850-tallet ble den kulturåpne grundtvigianismen nådeløst kritisert av teologen

Gisle Johnson og hans pietistiske vekkelse, som ikke var i stand til å møte den moderne kulturens utfordringer.

Virkemiddelet ble å lukke kulturen ute, både fra de pietistiske lekmannsmiljøene og fra kirka. Vekkelsen etterlot seg en trang, kulturfiendtlig kirke, som skapte en reaksjon i samfunnet, båret fram av de mest toneangivende forfatterne: Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Alexander Kielland og Arne Garborg bidro alle til det moderne gjennombrudd i norsk litteratur.

Teologiprofessor Ole Hallesbys virke hundre år senere, særlig den såkalte helvetesdebatten, bidro til å befeste skillet mellom kirke og samfunn.

Brobyggere

Det var denne situasjonen som gjorde at Fredriksborg-kretsen så behovet for brobygging mellom kirke og samfunn, mellom kirke og kultur. Det var tydelig for gruppa at kulturlivet hadde verdier som kirka ikke fikk del i, og at kirka på sin side hadde verdier som ikke fikk innvirkning på kulturlivet.

De hadde tidlig et håp om at Fredriksborg skulle bli et senter på linje med det svenske Sigtuna og de tyske akademiene, men Norske kirkeakademier (NKA, nytt navn år 2000) har så langt ikke etablert et eget senter.

I stedet utviklet NKA seg til å bli en bevegelse av lokallag fra hele landet. Årsmøtet med delegater fra lokallagene velger et styre på sju personer,

og sammen med et sekretariat med egen generalsekretær utgjør de organisasjonen NKA.

Mange lokallag kommer fra katolske og ortodokse menigheter. Den katolske organisasjonen «Også vi er kirken – Norge» er òg medlem. De arbeider blant annet for likestilling av kvinner og for kvinnelig ordinasjon i Den katolske kirke. I 2019 var det registrert 76 lokale, selvstendige kirkeakademier i Norge. De er organisert forskjellig og arbeider på ulike måter.

Samfunnsspørsmål i sentrum

1970-tallets interesse for politikk og samfunn preget også aktiviteten i kirkeakademiene. Internasjonal politikk og utviklingshjelp ble jevnlig tematisert. Den radikale politiske vinden som blåste over landet, slo også inn i kirka, som opplevde en sosial-etisk oppvåkning på 1970-tallet. I tillegg ble framveksten av et livssynsmangfold i samfunnet tydelig i løpet av denne perioden.

Aktiviteten i akademiene reflekterte kirkas utfordringer i en ny tid. Likevel viste programmene til et langt bredere spekter av saker som akademiene engasjerte seg i, alt fra oljepolitikk til nyreligiøsitet. Samtidig fortsatte akademiene å legge vekt på kunst og kultur.

Også på 1980-tallet var det samfunnsspørsmål som utløste størst aktivitet i akademibevegelsen. Energipolitikk, likestilling, arbeidsledighet og Tsjernobyl-ulykken ble tatt opp. Utviklingen i samfunnet skapte et behov for etisk refleksjon.

I 1983 fikk Norske kirkeakademier for første gang bevilgninger over det statlige kulturbudsjettet, noe som førte til vekst og ny innsats i bevegelsen.

BROBYGGERPRISEN

Hvert år deles Brobyggerprisen ut til en person eller organisasjon som har utmerket seg som brobygger mellom ulike grupper i samfunnet.

Ringerike kirkeakademi (RK)

I 1990 ble Ringerike kirkeakademi stiftet og tatt opp som medlem i Norsk kirkeakademi. De tre stifterne var Arnfinn Sæther, Sevat Lappegard og Jan-Ivar Kvamme. Gjennom lange samtaler kom Sæther og Lappegard fram til at de savnet et forum for den åpne samtalen.

Lappegard sier det så sterkt at uten Sæther hadde det ikke blitt noe kirkeakademi på Ringerike, men like viktig må Lappegards tilhørighet i folkekirka og Kvammes organisasjonstalent ha vært. Likevel holder Lappegard fast ved at det var Sæther som fremmet det grunnleggende menneskelige behovet, som vi så lå til grunn også for Platons samtaleskole, for de tyske evangeliske akademier, for Sigtunastiftelsen og Fredriksborg-kretsen. Alle ønsket et forum der en kunne føre en åpen og ærlig samtale, også med annerledes tenkende og troende, rundt aktuelle tema.

Så viktig var det frie ordet for stifterne, at de begynte foreningens målsettinger med følgende utsagn:

Foto: Kikerdet

Kristin Gunleiksrud Raaum er generalsekretær i Norske kirkeakademier.

Ringerike kirkeakademi er ikke stedet for de rette meninger, men stedet for tvil og tro, der meninger brytes, og der vi lytter til hverandre. Vi ønsker ikke å slå hverandre i hodet med våre fastlåste standpunkter.

Stifterne understreket at RK skulle være et selvstendig forum, der de kunne stå fritt til selv å velge temaer for foredrag og samtale. Til tross for navnet, skulle foreningen gjelde for både Hole, Ringerike og Jevnaker.

Styremedlemmene har kommet fra alle tre kommuner, og de fleste har hatt tilhørighet i Den norske kirke og Den katolske kirke.

De første sju årene holdt RK til i Hole herredshus, som Hole kommune stilte gratis til disposisjon. Siden har RK ført en noe omflakkende tilværelse, mest av økonomiske grunner. Svenskestua på Ringerike museum var et ideelt møtested for RK i mange år, med tilgang til Norderhov kirke for konserter og kunstutstillinger. Perioden i Comfort Hotel (2011–2018), med sentral beliggenhet, var også med på å løfte RK. Grunnet økt husleie ble Grand Hotel nytt møtested fra 2019.

I 2013 startet samarbeidet med Ringerike bibliotek, et samarbeid som har vært av stor betydning for RK og forhåpentlig også til glede for biblioteket. Ikke få foredragsholdere har trukket fulle hus her, vi kan nevne Edvard Hoem, Karsten Alnæs, Sigrun Slapgard, Gudmund Bakke, Audun Myskja med flere.

Foto: Lisbeth Weimersberg

Herredshuset i Hole var møtested de første sju årene.

Foto: Sæthers album

Arnfinn Sæther var blant stifterne av Ringerike kirkeakademi i 1990.

Sevat Lappegard var med og stiftet Ringerike kirkeakademi i 1990.

Foto: Jon Veflingstad

Jan-Ivar Kvamme var også med og stiftet Ringerike kirkeakademi i 1990.

Foto: Kvammes album

Foreningen finner sin form

Helt fra starten av føyer Ringerike kirkeakademi seg inn i hovedorganisasjonens programprofil. Begge steder finner vi kunst og kultur, dialog med andre religioner, den nye religiøse interessen i samfunnet og pilegrimstradisjonen som aktuelle tema på nittitallet.

En forskjell er likevel tydelig, for mens Hallgeir Elstad (2006) mener å se en tendens til mindre satsning på samfunn og mer på kunst og kultur i bevegelsen som helhet, tar det nye Ringerike kirkeakademi høyde for å være et forum for både samfunn, kirke og kultur.

Temaer som helsetjenesten, selvmord, hospicebevegelsen, drivhuseffekten, arbeidsledighet, fengselsvesen og EU var samfunnsrelaterte tema for foredrag og samtale på nittitallet. I de to neste tiårene har trenden i RK vært den samme som i bevegelsen som helhet,

men samfunnsrelaterte temaer har vært med hele tiden. Vi nevner flyktningsspørsmålet, klima og miljø, Midt-Østen og terroren 22. juli 2011.

I løpet av sine tretti år som lokallag har rundt 40 styremedlemmer, like mange kvinner som menn, avviklet rundt 175 arrangementer. Av arrangementsoversikten ser vi at flere av temaene som stod på programmet det første tiåret, fortsetter som ledetråder gjennom hele RKs historie (Wennessberg og Hagen 2020). Fra starten av grupperer arrangementene seg under overskrifter som dialogen, kunst og kultur, Den norske kirke og Den katolske kirke, i tillegg til aktuelle temaer i tiden.

Da det nye lokallaget på Ringerike startet sin virksomhet, var Norge blitt et pluralistisk samfunn, med et mangfold av religioner, livssyn og kulturer. RK inviterte representanter for ulike religi-

oner og livssyn, som islam, jødedommen, Human-Etisk Forbund og antroposofene, for å høre dem fortelle sin egen historie. I et Europa der antisemittismen og muslimhatet er økende, er dialog mellom religionene absolutt nødvendig.

Dialogens historie, mulighet og risiko har vært tema i flere foredrag og samtaler. Det fantes få dialogorganisasjoner i Norge da kirkeakademiene tok form på femtitallet, men i dag møter vi dialogarbeid i svært mange sammenhenger.

Kunst og kultur

Stifterne av Ringerike kirkeakademi var fra starten av bevisst på at de ville satse på et bredt spekter av temaer i sin virksomhet, også innen kunst- og kultur. For å vise til allsidigheten i kunstuttrykk og formidling, nevner vi i første rekke litteraturen, billedkunsten og musikken. Kjente litterater som Geir Uthaug, Edvard Hoem, Tordis Ørjasæter, Sigrun Slapgard og Otto Hageberg har introdusert forfattere som Wergeland, Bjørnson, Ibsen, Undset, Hamsun og Olav H. Hauge for publikum.

Kunstner Liv S. Grønlund holdt billedforedraget «Finne orden i kaos». Professor Gunnar Danbolt tok publikum med på to kunstreiser, den siste i moderne kirkekunst. Egil A. Wyller, Jon Ovrum og Geir Uthaug formidlet verdenskunst med religiøse motiver av henholdsvis renessansemaleren Rafael, barokkmaleren Caravaggio og romantikkens William Blake. Som moderne mennesker opplever vi fortsatt bildenes emosjonelle kraft, slik mennesker har gjort før oss gjennom århundrene.

Foto: Lisbeth Wennessberg

Ringerikes Museum var et ideelt møtested med nærhet til Norderhov kirke.

Kirkekonserter og huskonserter i Norderhov, Hønefoss og Hole har alltid blitt tatt godt imot av publikum. Vi har kunnet lytte til musikk av Grieg, Beethoven, Mozart og Bach. Flere kirkerom har gitt scene til drama, dans og spill, samt rommet utstillinger med ikoner og moderne kunst. Kultur har vært på programmet i RK i tretti år.

Enkelte foredragsholdere har hatt som siktemål å gjøre tilhørerne mer kjent med kulturbegrepet. Terje Nordby stilte spørsmålet «Hva er norsk kulturarv? Og er vår nasjonale kulturarv truet i mangfoldsamfunnet?» Kulturhistoriker Hans Olav Waaraas besøkte RK med to kulturforedrag som illustrerte vekselvirkninger mellom kunsten, kulturen og menneskene, slik dette har variert fra antikken til vår tid.

Men de fleste kulturarrangementene konsentrerer seg om spesifikke kulturområder som tradisjon, eventyr, arkitektur, nasjonale og lokalhistoriske begivenheter. Vi ser at tema som er knyttet til vår lokalhistorie, preger det siste tiåret i RK. Det kan skyldes at jubiléer og markeringer har fulgt tett på hverandre i denne perioden, men i tillegg er bevegelsen også lokalt forankret slik at lokal kultur alltid vil speiles i tilhørende akademier.

Den lokale kulturhistorien betyr mye for nåtidsmennesket, og møter med lokalt tema er alltid godt besøkt. Lokalhistoriker Gudmund Bakke har vært en god støttespiller for RK i perioden og takket ja til foreningens invitasjoner.

Foto: Frank Tverran

Hønefoss kirke.

Vi nevner titler som «Hellige steder på Ringerike», «Reformasjonen på Ringerike» og «I krigens kjølvann – Ringerike 1940–45». Lokalhistoriske kvinneskikkelser som «Anna Colbjørnsdatter på Norderhov» og «Annete Berget – helbrederen fra Ringerike» har blitt løftet fram i lyset igjen. Forfatter Sigrun Slapgard ga ut romanen *Maleren* i 2015 og besøkte oss med fortellingen om Ringeriksmaleren Anders C. Svarstad og dikterdronningen Sigrid Undset.

Under kulturarrangementer må vi også nevne grunnlovsjubileet i 2014 og reformasjonsmarkeringen i 2017 som to store kulturelle begivenheter. Karsten Alnæs levendegjorde hendelsene fra 1814, og reformasjonen i 1517 ble belyst i hele tre arrangementer i kirkeakademiet.

Kirka

I målsettingen for det nystiftede kirkeakademiet på Ringerike står det: «RK er det sted hvor vi ønsker å uttrykke og utdype våre tanker om så vel de evige spørsmål som de mer tidsaktuelle problemer i kultur og samfunnsliv». Ikke minst gjelder dette brytningene i spenningen mellom kirkas lange tradisjon og moderniteten. Naturlig nok vil dette temaet alltid være aktuelt, og vi ser av foredragstitlene gjennom tretti år at her har Ringerike kirkeakademi vært helt på linje med moderorganisasjonen.

Vi nevner noen av titlene: «Kirken som sted for livstolkning», «Folkekirkens plass i et pluralistisk, flerkulturelt samfunn», «Den katolske kirkens plass i dagens Norge», «Gudstjeneste i kommuni-

Foto: Lisbeth Wemmerberg

Bønsnes kirke.

Foto: Frank Tverran

St. Theresia katolske kirke.

Foto: Lisbeth Wennersberg

Norderhov kirke.

kasjon med sin tid», «Kirken i Europas mangfold» og «En kirke i endring». Så skjer det at tradisjon og modernitet smelter sammen. Et eksempel kan være malerpresten Sigmund Lystrups liv og kunst, presentert av Dag Kullerud.

Ringerike kirkeakademi har også trukket opp en kirkehistorisk linje fra tusen år tilbake, via hellige steder på Ringerike, til reformasjonen i 1517, med store omveltninger i samfunn, kirke og kultur.

Den katolske kirkas gjeninnføring i Norge i 1843 ble markert 150 år senere med en økumenisk gudstjeneste i Bønsnes kirke. I grunnlovsåret 1814 spilte mange kirker en viktig rolle som valgkirker, blant dem var Norderhov kirke og Hole kirke. I 2012 ble kirka skilt fra staten, med ny ordning fra 2017.

I dag har Norge en åpen og inkluderende folkekirke, der synet på for eksempel kvinnelige prester, skilsmisse, gjengifte og likekjønnet ekteskap har utviklet seg i samsvar med holdningsendringer i samfunnet. Mange dyktige foredragsholdere har formidlet kirkas utvikling og historie og lagt opp til samtale i RK gjennom tretti år.

Hole kirke.

En tredje innfallsvinkel har vært kirkas arbeid for de svake i samfunnet. Fængselsprest Jens Ivar Aasen, sykehusprest Kirsti Mosvold og feltprest Kyrre Klevberg fortalte om sine møter med mennesker i vanskelige livssituasjoner. I dag ser vi at kirka går i front for å hjelpe flyktninger i nød og står opp mot brudd på folkeretten.

Med de enorme endringene som har funnet sted i samfunnet og i kirka siden Norske kirkeakademier ble etablert, kunne en kanskje tenke at bevegelsen nå var overflødig. Men slik

er det ikke. Aktuelle problemer og samfunnsspørsmål kommer oss i møte hele tiden. Nåtidsmenneskets livserfaringer vil alltid løftes fram i kunsten, i kulturen og i eksistensielle spørsmål om tro og tvil. Kanskje vil dette skje i økende grad fram mot feiringen i 2030 – for kong Olav Haraldssons fall i slaget på Stiklestad i 1030 og for kristendommens tusenårige historie i Norge.

Vårt håp i jubileumsåret 2020 er at Ringerike også i fremtiden vil ha et forum for kultur, kirke og samfunnsliv.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Elstad, Hallgeir 2006: I dialog : Norske kyrkjeakademi 1956–2006. Tapir Akademiske Forlag, Trondheim.
- Wennersberg, Lisbeth og Svein Hagen 2020: Jubileumsberetning : Ringerike kirkeakademi 1990–30 år–2020. Utgitt av Ringerike kirkeakademi.

FORFATTEROMTALE

Lisbeth Wennersberg, født i 1948, er pensjonert lærer med norsk og muntlig fortelling som fag. Hun har skrevet Ringerike kirkeakademis jubileumsberetning 1990–2020 sammen med Svein Hagen og er styremedlem i RK siden 2013.

Foto: Lisbeth Wennersberg

Voggevisen i skogen.

Tekst Elling M. Solheim
Musikk Geir Bråten

1 *em* 2 3 *H7* 4 *em* 5 6 7 *H7* 8 9 *em* 10

forsiktig Natt er det u-te og sko-gen er stor, grå-t it-te d-u. Nå er du trøtt et-ter

11 *H7* 12 *em* 13 14 15 *H7* 16 17 *G* 18 19 *D* 20 *em* 21 22

lei-ken med mor, å sul-le-li lu langt in-ni sko-gen det sliter han far og ten-ker på dem som i

23 *H7* 24 25 *em* 26 *H7* 27 *em* 28

stu-a han har nei ingen kan smi-le som d-u.

Geir Bråten

Notene til «Voggevisen i skogen». Komponist: Geir Bråten.

«Voggevisen i skogen»

av Elling M Solheim – tonesatt av Geir Bråten

Jeg fikk inspirasjon til å lage melodi til dette diktet etter å ha vært en tur i Finnskogen og deltatt på festdag for etterkommere av finner, samt feiring av Hans Børli i 1998.

Geir Bråten

Da jeg kom hjem, tok jeg for meg diktet til Elling M. Solheim, arbeidet med tekst og tone og dermed kom melodien. Elling var ofte på besøk hos mine besteforeldre Olga og Ragnvald Martinsen, og han har skrevet dikt til bestefar som heter «Fiskelykke». Noen dager senere deltok jeg i markeringen av 60-årsdagen til en kollega på Lindeberg skole i Oslo. Der fremførte jeg denne visa for første gang, og den ble godt mottatt. Deretter har jeg sunget den mange steder i Oslo som én uke på «Lunsj og lyrikk» på Det Norske Teatret, gjest hos

Totto Osvold i Søndagsposten, Operaballet i Oslo, Operaklubben Arie, utallige ganger på Lindeberg skole og på viseklubber og ulike arrangementer.

Tostemt duo

De siste årene har Ragnhild Hvidsten fra Veme og jeg blitt en duo som synger og spiller sammen. Vi har hatt denne sangen på repertoaret og har sunget den tostemt ved Veme kirkes 125-årsfeiring, Veme og Heradsbygda Sangkors 25-årsfeiring, på KulturBakkane ved Volda på Sunnmøre i 2019 og på ulike steder på Ringerike og i Oslo.

Diktet stod første gang i samlingen *Gro Norge*, utgitt i 1941. Senere stod det i *Eld i snø: dikt i utvalg til 100-årsminnet 2005*. Ved markeringen av 100-årsjubileet ble det utgitt en biografi (Gylseth 2004), diktboken *Eld i snø*, og begivenheten ble markert med en festkveld i Hønefoss kirke.

Jeg var blant medlemmene i styringsgruppa for 100-årsjubileet og har tonesatt flere av hans dikt. «Voggevisen i skogen» er også tonesatt av to andre ringerikskomponister: Nils Bjørgås og Håkon Sødal.

Ragnhild Hvidsten og Geir Bråten framførte "Voggeviser i skogen" toastet ved Veme kirkes 125-årsjubileum i 2018.

VOGGEVISE I SKOGEN – AV ELLING M. SOLHEIM

*Natt er det ute og skogen er stor,
– gråt itte du.*

*Nå er du trøtt etter leiken med mor,
å sulelilu.*

*Langt inn i skogen der sliter han far
og tenker på dem som i stua han har.
– Nei ingen kan smile som du.*

*Vondt er å bale i frost og i snø,
– gråt itte du.*

*Men snart kommer våren med sol og med tøy,
å sulelilu.*

*Da orren på myra går kipen og stronk og tiur'n i
åsen slår klonk etter klonk.
– Nei ingen kan smile som du.*

*Og så har vi sommer'n og natta blir hvit,
– gråt itte du.*

*Da gløkker vi vinter'n med frost og med slit,
å sulelilu.*

*Da veslegutt vår skal få villkløverseng der
grashoppa solørksen speller på spreng.
nei ingen kan smile som du.*

*Ja sov, vesle gutten min, nå er det natt,
– gråt itte du.*

*Sola som rømte den kommer snart att,
å sulelilu.*

*Sjustjerna vakar i natt over fjell,
skogstjerna sover så trygt under fell,
sover og drømmer som du.*

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Solheim, Elling M. 1941: Gro Norge : dikt. Aschehoug, Oslo.
- Solheim, Elling M. 2004: Eld i snø : dikt i utvalg til 100-årsminnet 2005. Utgitt av Ringerike Historielag og Soknedalen lokalhistoriske forening. Hønefoss.
- Gylseth, Christopher Hals 2004: Kvae på nevene, dikt i hjertet : Elling M. Solheim : en biografi. Utgitt av Ringerike Historielag og Soknedalen lokalhistoriske forening. Hønefoss.

FORFATTEROMTALE

Geir Bråten, født 1949 på Veme, har i tillegg til dikt av Elling M. Solheim, tonesatt dikt av Elling Lien Vistekleiven, Kjetil Almelid og Randi Lise Rønnestad og gitt ut CD med henne. Han har koret Wenche Myhre og har sunget i World Festival Choir med Plácido Domingo og Luciano Pavarotti. Geir Bråten er cand.mag. og musikkpedagog og bor i Oslo.

Kilde: Norsk Folkemuseum nr 9312-001 43.

Krokkleiva – fra utskjelt kongevei til attraktiv turvei

Vedlikeholdet av Peder Ankers vei, som stod ferdig i 1805, ble pålagt gårder i Hole-bygda, men etter at veien gjennom Krokkleiva ble nedlagt i 1858, har den forfalt i mer enn 160 år. Det har lenge vært etterspurt om Krokkleiva ikke burde istandsettes.

Knut Grande

Veien over Krokskogen har røtter helt tilbake til middelalderen. Kong Magnus Lagabøte reiste i året 1276 fra Oslo til Ringerike gjennom et øde skogsområde kalt “Kroka skog”. Dette viser at det allerede på denne tiden var en “tjodveg” eller allfarvei gjennom skogen. Hvor denne gikk, er vanskelig å si. Skiftende tider gjorde at veiens bruk og betydning endret seg over tid.

Noen viktige milepeler

Pilegrimsvandringene startet kort tid etter at Olav den hellige falt i slaget på Stiklestad. Mange pilegrimer la veien om Bønsnes på Ringerike hvor Olav

vokste opp, og dersom de kom fra Oslo eller omegn, var det naturlig å gå over Krokskogen. Hole kommune har merket en pilegrimsled som i hovedsak følger Den bergenske kongevei over Krokskogen.

Visitaveien var viktig for kongemakt og kirke. Oslo-bispen Jens Nilssøn beskrev detaljert de veiene han reiste når han var på visitas i bispedømmet sitt. I 1579 og 1594 dro han over Krokskogen, men nøyaktig hvor han for, vet vi ikke. Transportveien til Bærums jernverk, som ble anlagt i 1610, ble brukt til frakt av store mengder trekull som måtte hentes stadig lenger borte. Kullmilene

viser at mye av transporten må ha fulgt den gamle veien over Krokskogen.

Opprinnelig gikk det en kløvvei ned gjennom Nordkleiva, senere kalt Gamlekleiva. Denne kommer inn på nedre del av dagens Krokkleiva. I 1770-årene ble Nordkleiva erstattet av den såkalte Moingveien som ble anlagt i Sørkleiva som transportvei til Bærums verk. Den hadde en litt annen trase enn dagens vei, men enkelte spor etter denne 3–4 m brede veien kan fortsatt sees i terrenget. I 1796 ble veien over Krokskogen og til Stein forbedret ved hjelp av militære styrker. Veiutbygging ble sett på som et viktig militært anliggende.

Bildet til venstre:

Parti ved øvre fanggrind. Legg merke til grusdekket på veien, samt rester av brystningsmur på venstre side. Foto fra 1892 av Axel Lindahl.

Dagens trase

Peder Anker ble utnevnt til Generalvei-intendant for det Sønnafjellske (Norge) og var direkte underlagt Kongen. Veien over Krokskogen og ned Krokkleiva er bygd i 1803–05 etter «det franske prinsipp», det vil si mest mulig rett fram, og i samsvar med Generalveimester Hammers instruks fra 1794:

- *At den har den anordnede Bredde, og inden samme er aldeles jevn.*
- *Har gode Side-Grøfter, vel skraae til begge Sider, gravede saaledes at Vandet haver frit Løb, og ikke bliver staaende i dem.*
- *Vel anlagde Steen-Kister tvært over Veyen, som fører Vandet fra Vey og Grøfter.*
- *Maa Veyen være god Deel højere end den øvrige Mark, og i Særdeleshed paa Midten være ½ Alen højere end som paa Siderne, hvilket maa tilveyebringres, fornemmelig af Steen, Trær og Grene, Sand, Gruus og Jord, alt efter ethvert Steds Leylighed og Beskaffenhed.*

I Krokkleiva var bredden 8 alen, dvs. ca. 5 m. Veien ble klassifisert som hovedvei i Buskerud i 1826 og i Akershus i 1827. I de drøyt 30 årene den var i bruk som hovedvei, kom det en rekke klager over

den svært bratte Krokkleiva. Man måtte betale dobbel skyss og ha reservehest ved bruk av vogn for strekningen opp og ned fra skyssstasjonen Kleivstua.

Men som turvei fra 1858 ble Krokkleiva en berømt turistattraksjon som satte Ringerike på kartet. Både norske og utenlandske turpionerer lot seg imponere av den fryktinngytende karjolturen ned den bratte kleiva, og flere av våre gullaldermalere ble inspirert av den spektakulære utsikten fra «Klevens svimlende Portal». Etter 2. verdenskrig ble taubanen i Krokkleiva det store trekkplasteret, som trakk mange turister. Hele 50 000 tok banen den første sommeren den var i drift. Først kom stolheisen i 1948, og i 1958 ble denne avløst av tønneheisen som var i drift til 1977.

Dagens situasjon

Statens vegvesen er gjennom kongelig resolusjon pålagt sektoransvar for egne kulturminner. Dette sammen med at Kleiva inngår i etatens nasjonale verneplan, var begrunnelsen for prosjektet som nå er avsluttet. Hovedtyngden av midlene er hentet fra miljøområdet i Statens vegvesens handlingsprogram 2018–2023 som er en konkretisering av Nasjonal transportplan 2018–2029.

Veneforeningen Krokkleiva deltok i utbedringen gjennom en tildeling av midler fra Sparebankstiftelsen Ringerike på kr 500 000 i 2018. Midlene rakk dessverre ikke til en komplett istandsetting av hele Krokkleiva. Vi har vært nødt til å prioritere de mest utsatte partiene, som også er de mest berømte.

I forbindelse med konsesjonsbehandlingen av planer om taubane i Krokkleiva valgte Riksantikvaren å frede Krokkleiva 25. april 1957. Buskerud fylkeskommune har fått delegert myndighet til å gi dispensasjon fra fredningsbestemmelsene. 14. juni 2002 ble Krokkleiva naturreservat fredet i «Forskrift om verneplan for Osloområdet del II, vedlegg 3». Naturreservatet dekker et totalareal på 268 dekar, og det starter i bunnen, men slutter ca. 50 meter ned fra toppen av Krokkleiva. Formålet med fredningen er å bevare et egenartet landskap og en natur med spesielle geologiske forekomster fra silur og perm, samt en variert flora med mange sjeldne, sårbare og plantegeografisk interessante innslag. Spesielt gjelder dette klippevegetasjon og alpine arter.

Opprettelsen av naturreservatet innebærer at vegetasjon og dyreliv er fredet mot skade og ødeleggelse, og at det er et generelt forbud mot tiltak og inngrep som kan endre naturmiljøet. Motorisert ferdsel, bålbrenning og bruk av naturreservatet til teltleirer, idrettsarrangement eller andre større arrangement er også forbudt. Bruk av sykkel og hest er kun tillatt på eksisterende veier. Bestemmelsene er ikke til hinder for gjennomføring av militær operativ virksomhet og tiltak i ambulanse-, politi-, brannvern-, rednings-, oppsyns-, skjøtsels- og forvaltningsøyemed. Etter søknad kan det gis tillatelse til skjøtsel av Krokkleiva og nødvendig motorferdsel i forbindelse med dette.

Etter at Krokkleiva ble lagt ned som hovedvei i 1858, har det vært utført minimalt med vedlikehold. Dette har vært basert på frivillige gaver og kommunale tilskudd. Vi ser på foto fra slutten av 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet at veien var i forfall allerede da med veltet stabbestein, brystningsmur i oppløsning, gjenfylte grøfter og steinete veidekke.

På oppdrag for Statens vegvesen utarbeidet Steinar Bjørke en tilstandsrapport for Krokkleiva i 2010. Rapporten påpeker skadene på det fredete kulturminnet og er sammenfattet i en håndskrevet

Tilstanden til Snobakken før istandsetting. Bilde tatt nedover, ca. 50 meter ovenfor den nedre brua over Kleivbekken.

Foto: Knut Grande

rapport. Rapporten beskriver tilstanden gjennom en skisse på tvers av veien, en tverrprofil, hvor hver profil har sitt eget nummer med ett nummer per 10 meter. Da utbedringen skulle gjennomføres, ble det satt opp trepeler for hver tiende meter i hele veiens lengde for å kunne stedfeste all dokumentasjon i et system som samsvarte med det Bjørke lagde. Artikkelforfatteren gjorde denne utstikkingen med trepeler, og mange av pelene står der ennå.

Istandsetting med sherpaer

Årlig skjøtsel må til for å kunne stoppe forfallet og ivareta Krokkleiva som kulturturinne. Håndtering av overflatevann er den største utfordringen. Vann på avveier ødelegger mer enn dagens bruk som turvei. Særlig i en tid hvor klimaet blir «våtere og villere», samtidig som mulighetene for jevnlig vedlikehold er begrenset. Fokuset i prosjektet har derfor vært å sikre Kleivbekken langs øvre delen mot å flomme ut i veien, videre

å gjenåpne veigrøfter med tilhørende stikkrenner, samt å utbedre veiprofil og veidekke slik at regnvann ledes ut av veien og ned i grøftene. Som «retningslinjer» for den istandsettingen vi skulle gjøre, har vi brukt mange bilder (foto) og instruksjoner fra 1800-tallet: Christoffer Johannes Hammers veiinstruks fra 1794 og Bartolomeus Rummelhoffs *Conditioner* for veianlegg fra 1803 (Irgens 1979:7). Og selvfølgelig har vi vært nødt til å gjøre tilpassinger underveis.

Hovedtyngden av arbeidet har blitt utført manuelt av sherpaer fra Nepal. I løpet av de tre årene prosjektet har pågått, har det blitt lagt ned ca. 8000 timer arbeid av firmaet Stibyggeren AS. Sherpaene har brukt tradisjonelle, enkle redskaper som spett, krafse, slegge, meisel og spade. De er fysisk sterke, har stor utholdenhet og høy arbeidsmoral. De har også høy grad av yrkesstolthet, gjør arbeidet med flid og er flinke til å unngå arbeidsulykker. I løpet av prosjektet har det kun vært en uønsket hendelse.

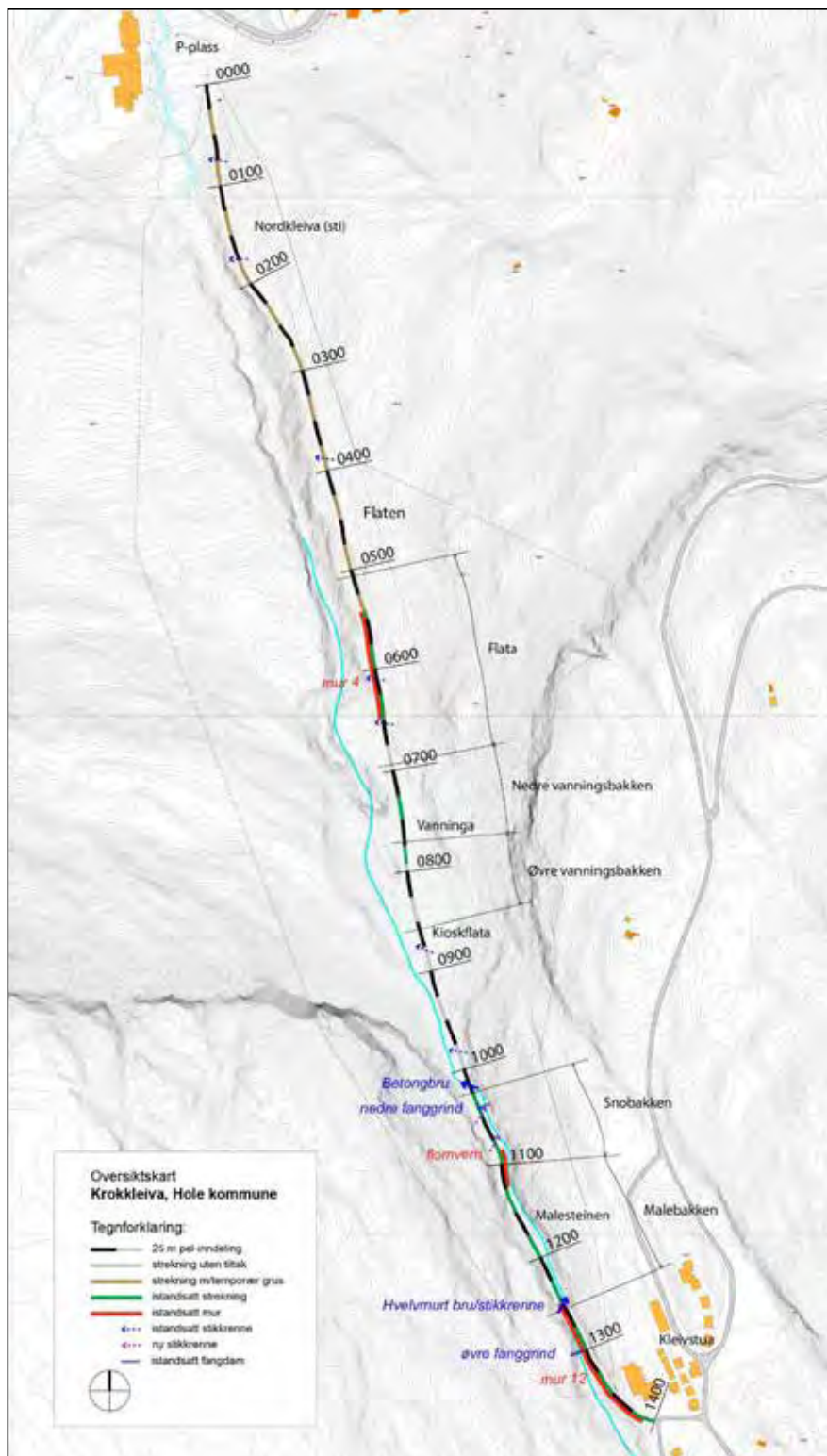
Sherpaene er organisert i arbeidslag på fire mann, der minst en av dem snakker engelsk. De er svært dyktige på å håndtere stein, og det sies at en mann kan flytte en stein på ett tonn med spett. Sherpaene er også flinke til å kløyve og «tukte» stein. De «leser» steinen og ser hvordan den kan kløyves. De bruker kun meisel og slegge til å kløyve stein, samt spiss piggmeisel til å justere kantene.

En utfordring har vært at det kontinuerlig måtte gjøres vurderinger av hvilke stein som lå i tilnærmet opprinnelig posisjon. Erfaringsmessig ble de gamle veiene bygd langs lange, rette linjer. I befaringene knyttet til byggemøtene drøftet vi funn underveis og avklarte linjeføring og høyde på veien. Den mest erfarne sherpaen, Jyapyang Sherpa, hadde et utrolig godt blikk for å ta ut retninger og beregne kurver kun på øyemål og uten bruk av målesnor.

Veigrøftene er gravd fram igjen, stort sett for hånd, langs de mest utsatte partiene av veien. Veien har opprinnelig hatt kantmurer av stein mot grøftene der veien ligger i skrått sideterreng.

Krokkleiva fra Sundvollen oppvekstsenter i nord til Kleivstua i sør. Kleivbekken er vist med blå strek.

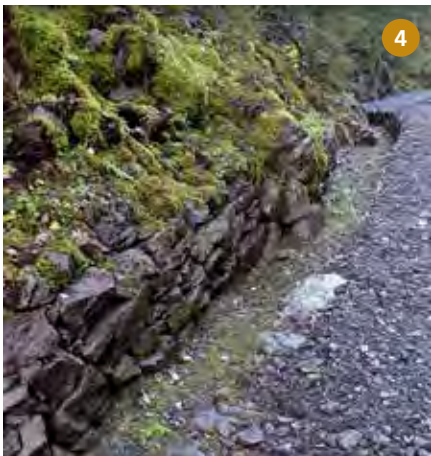
Kilde: Tallaksen (2019:48)

1. Sherpaene arbeidet her hele sommeren 2019.
Fra venstre: Jyapyang Sherpa, Tshering Tashie Sherpa,
Rajan Magar og Kami Chhiring Sherpa sitter foran.
2. Kantmur graves fram og utbedres i Snobakken.
3. Veiprofilen bygges opp igjen med grov stein.
Arbeidsleder Sven Dalsryd til venstre og sherpaen Kami.
4. Enkelte steder måtte det bygges ny støttemur mot side-
terrenget for å gi rom for gjenåpning av grøft. Torv og
mose er lagt tilbake på plass.
5. Toppdekke lagt på med naturgrus fra gammelt grustak
langs Dronningveien.
6. Ved Vanninga hadde sideterrenget fylt hele grøfta.
7. Øvre del av Krokkleiva etter istandsetting.

Alle foto: Knut Grande

Kantmurene har med årene forfalt, men vi har funnet bevarte rester på flere partier. De innvendige kantmurene er rekonstruert langs grøfter der det erfaringsmessig renner mye vann. Alle stikkrenner er kontrollert, og flere har blitt åpnet for istandsetting og rekonstruksjon. Stikkrennene er utbedret på tradisjonelt vis ved bruk av steinsatte kanter og store heller over. Innløpene er utbedret for å lede vannet inn i renna. Det er også laget overløp slik at vannet fortsetter å renne videre i veigrøfta selv om ei stikkrenne går tett. I Snobakken ligger fast fjell grunt under veien. For å unngå at vannet følger fjellet og dukker opp i veien, har vi her måttet bygge to nye stikkrenner. Begge er, som alle stikkrennene, markert med stabbestein på hver side.

Veiprofilen har på mange partier blitt vasket helt bort slik at veien mer har fått karakter av hulvei der det laveste punktet ligger midt i veibanen. Dette har medført at vann renner i veien over lengre strekninger, og at den opprinnelige underbygningen av veien med store stein har dukket opp. Mesteparten av disse massene har med årene blitt vasket ut og har lagt seg i grøftene og langs utsiden av veien. Ved opprensning av grøftene har vi funnet mye stein som vi har lagt tilbake i veibanen (stein med hodestørrelse eller mindre).

Foto: Knut Grande

Øvre del av Krokkleiva etter istandsetting. Den nye grinda er på plass.

Foto: Knut Grande

Nederst, fra Flaten og nedover, er det ikke gjort annet enn å utbedre stikkrenner og å finne ut hvor veien egentlig ligger. Det er lagt på knust masse midlertidig for å gjøre veien lettere å gå.

TILSTAND OG STATUS VÅREN 2020

Oppgradering av Krokkleiva er ikke ferdig. På de første 50 m nedenfra er det lagt ut prøver på forskjellig topplag. Disse vil ligge en god stund, slik at vi kan erfare hvilken blanding vi bør bruke på sikt. På de neste 450 m ligger et midlertidig lag med knust masse som gjør deler av veibredden mer plan å gå på. Dette er også et prøveparti, hvor vi vil se i hvor stor grad massene blir liggende når de blir utsatt for store nedbørs- og vannmengder. Det er viktig at massene hindrer vannet å renne fort, samtidig som massene blir liggende i tilnærmet ro. Dette laget kan oppleves litt strevsomt å gå på, men gå gjerne langs kanten av veien der vi ikke har gjort noe ennå.

Det er bare ca. 40 % av veien som er oppgradert. Når dere kommer opp på den første flata, ser dere overgangen fra den midlertidige fyllinga til den delen som er tilnærmet ferdig med ny-oppsatt støttemur på utsida. Over en lengde på drøyt 400 meter har vi utbedret en støttemur på ca. 110 meter på utsida av veien og bygd veggrøft på innsida nesten hele veien opp til Vanninga. Så kommer noen hundre meter hvor vi bare har ryddet vegetasjon. Fra brua der Kleivbekken krysser og opp til toppen, har vi i vesentlig grad ferdigstilt både vei, veigrøfter, stikkrenner og støttemurer. Begge fanggrindene er bygget om.

Skiltene langs veien opp Krokkleiva skal oppgraderes, men vi vet ikke når videre arbeider kan igangsettes. Teksten på skiltene vil bli utformet

av Hole historielag. Statens vegvesen har det formelle ansvaret for alt som skjer på og langs den fredede veien. Det er ikke lagt inn noe i budsjettet for 2020, og vi er usikre på om Kleiva kan få plass i 2021. Men enn så lenge ønsker vi deg og dine flotte turer og opplevelser i Krokkleiva, og håper at du «bærer over» med at ikke alt er ferdig.

Venneforeningens mål er å bidra til at Krokkleiva kan ferdigstilles i hele sin lengde, opp mot et resultat som du kan se langs den øverste delen. Vi har fått støtte til dette fra SpareBankstiftelsen Ringerike i 2018, og vi vil søke igjen når vi vet at Statens vegvesen kan bidra.

**Hilsen Venneforeningen Krokkleiva
v/Knut Grande**

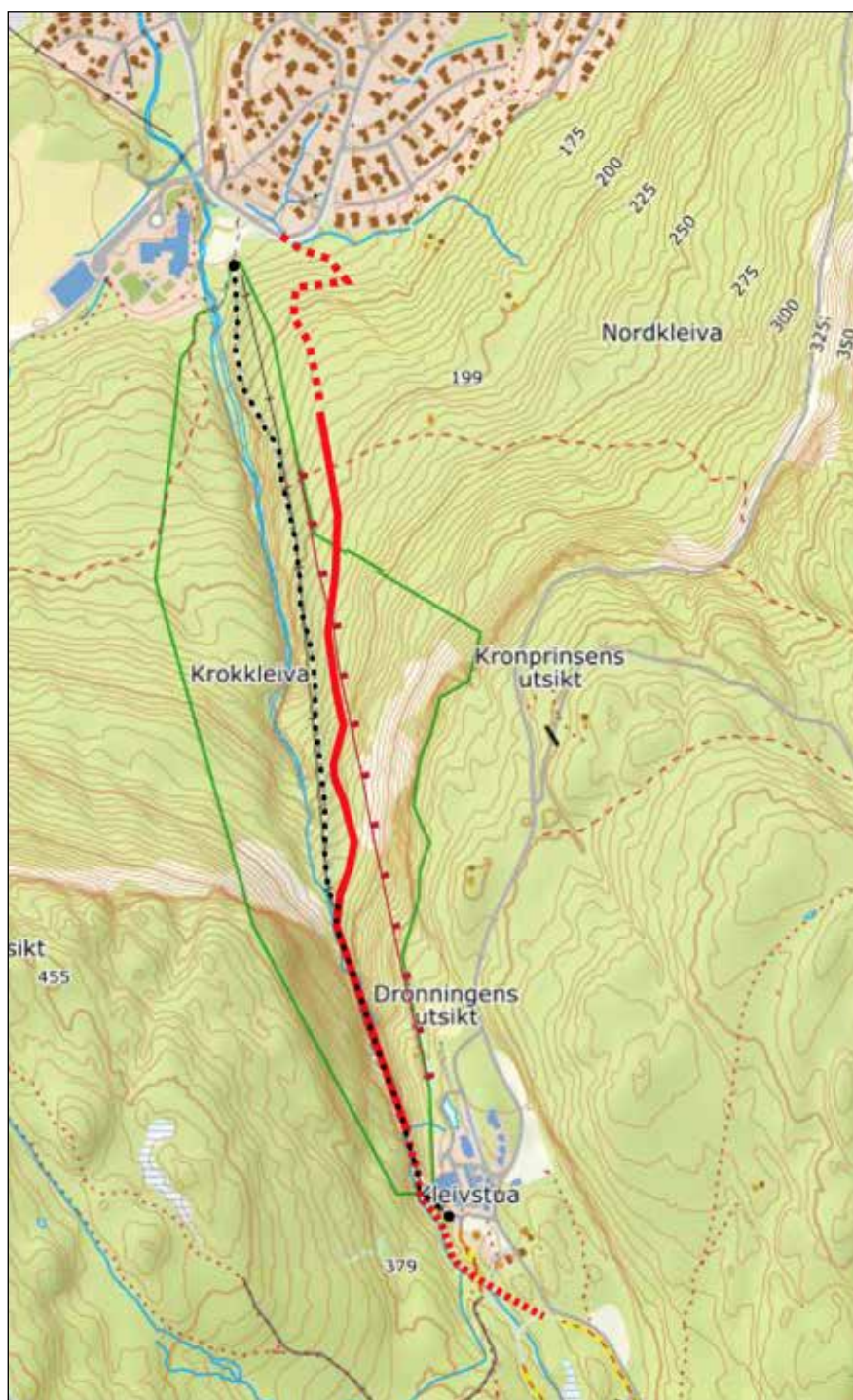
Som toppdekke har vi benyttet stedlige grusmasser fra et nedlagt grustak langs Dronningveien, ca. to km fra Kleivstua. Dette er rødbrun finkornet til middelskornet sandstein, såkalt ringerikssandstein. Massene har en gradering fra ca. 0–100 mm med relativt flate stein.

Støttemur mot Kleivstua

Basert på eldre foto og illustrasjoner, samt innmåling av veilinja videre fra toppen av Krokkleiva, ser vi at veilinja med årene hadde «vandret» sidelengs mot sør-vest. Opprinnelig var det en støttemur mot hagen til Kleivstua, slik at veien lå nærmere denne siden. For å kunne tilbakeføre opprinnelig linjeføring måtte vi grave vekk den utraste, gamle muren og gjenoppføre muren her. Under utgravingen fant vi sikre spor på lokaliseringen av denne muren.

Konklusjon

Prosjektet har pågått i tre år og kostet til sammen 7,5 millioner kroner, hvorav 7 er fra Statens vegvesen og resten fra Venneforeningen Krokkleiva i form av en gave fra SpareBankstiftelsen Ringerike. Hole kommune har gitt nødvendige tillatelser til motorisert ferdsel i Krokkleiva for å kunne gjennomføre tiltaket. Men ved å basere oss på bruk av mest mulig manuelt arbeid uten bruk av moderne tekniske hjelpemidler har vi forsøkt å nærme oss måten de gamle vei-byggerne bygde veien på. Det er ikke benyttet landmålingsutstyr til å stikke ut retning og høyder på murene. Vi brukte kun en 5 m (8 alen) lang lekte som målestav for å kontrollere veibredden og øyemål for å sikte inn kurver. Hovedmålet med å restaurere Krokkleiva er å ta vare på den som fredet kulturminne, samtidig som man gjør den mer attraktiv som turvei.

Den såkalte Moingveien er lagt inn på kartet med kraftig rød, delvis stiplet strek. Prikket sort strek viser Den bergenske kongeveien. Tynn rød strek med stolpepunkter mot Dronningens utsikt viser traséen for den nedlagte tønneheisen. Området for naturfredning er avgrenset med grønt.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Irgens, Johannes B. 1979: Omkring Vestlandske Hovedveg. Utgitt av Historielaget for Dypvåg, Holt og Tvedestrand.
- Kjelsvik, Baldur 2019: Sherpaer fikser Krokkleiva – Glem nordmenn, vi trengte verdens sterkeste folkeslag. I: Ringerikes Blad 20. juli 2019:16–19.
- Tallaksen, Harald 2019: Sluttrapport for arbeider utført på fredet kulturminne i årene 2017–2019 : Krokkleiva inngår i Bergenske kongeveg over Krokskogen, bygd 1805. Utgitt av Statens vegvesen, Asplan Viak.

FORFATTEROMTALE

Knut Grande, født 1947, er oppvokst på Hvalsmoen og ble Hole-gutt i 1984. Han har bygg- og anleggsteknisk bakgrunn og var med i oppbygging av anleggene på Svendsrud på 1980-tallet. Grande har vært leder i IL Holveværingen og ledet Ringeriksmaraton i 15 år. Han avsluttet arbeidslivet i Statens vegvesen, og med den bakgrunnen ble han med i utbedringen av Krokkleiva. Knut Grande etablerte Venneforeningen Krokkleiva, og han er med i styret i Hardraade Vikingskipforening. Artikkelen er utarbeidet i samarbeid med tidligere kollega i Statens vegvesen Harald Tallaksen.

Molte vokser i myrer nær Nessetra.

Fjellplanter på Krokskogen

I Hole og Ringerike går Krokskogen fra Sollihøgda i sør og til og med Øyangen i nord.

Som navnet tilsier, er området skogkledt og når opp i vel 700 meter over havet.

Oppkuven er høyest med 704 meter over havet, og bare den øverste delen av

Gyrihaugen, 682 meter over havet, er skogløs.

Arvid Næss

Det er vanskelig å definere begrepet fjellplanter uten å utelukke subjektive vurderinger. Flere botanikere har omtalt begrepet, men ingen har klart å lage en konsis og objektiv definisjon over hvilke arter som skal regnes som fjellplanter.

Førstekonservator ved Botanisk museum i Oslo Anders Danielsen (1919–2006) lagde en liste over arter som har hovedutbredelsen i fjellområdene (Danielsen 1971). Denne listen inneholder 230 arter. Hvis man følger Danielsens liste, er det faktisk registrert hele 46 fjellplantearter i Holes og Ringerikes del av Krokskogen.

Hva er fjellplanter?

Fjellplanter er tilpasset til å leve i et klima med lave temperaturer og korte vekstsesonger. De er ofte også lyselskende. Under andre vekstforhold hvor det for eksempel er varmere og mindre lys, vil fjellplanter som regel bli utkonkurrert av arter som er bedre tilpasset. Det betyr at fjellplantearter ikke har gode leveforholdene i tett skyggefull granskog, som er den dominerende vegetasjonstypen på Krokskogen. Men det steder i området hvor fjellplantene møter forhold som minner om fjellet. Eksempler på slike lokaliteter er myrer og bergvegger. Der får de mindre konkurranse og kan klare seg.

Fjellplanter på myrer

På myrer er det oftest åpent og dermed mye lys. Samtidig er grunnvannsspeilet høyt, og dette gir stabil tilgang på fuktighet. Av fjellplanter er det særlig de grå vierartene lappvier og myrvier/sølvvier, men også molte og dvergbjørk som vi finner på myrer på Krokskogen.

Disse artene har en mer eller mindre sammenhengende utbredelse fra fjellet til Krokskogen. Vierartene har dessuten vindspredning av frøene som gjør at de kan transporteres over relativt lange avstander. Derfor er Krokskogen sannsynligvis en del av det naturlige utbredelsesområdet for disse artene,

1. Vestkanten av Krokskogen med Gyrihaugen i bakgrunnen, sett fra Kongens utsikt.
2. Harerug. De hvite blomstene øverst i akset er sterile slik at det ikke kan dannes frø. Formeringen forgår ved at de brune yngleknoppene som ses i nederste del av akset, spirer. Alle deler av harerugplanta har i tidligere tider blitt brukt som mat.
3. Lappvier fra myr ved Krokstjern.
4. Fjellmarikåpe ved veien opp til Skardtjernet sør for Gyrihaugen.
5. Bergfrue fra bergvegg i Krokkleiva.

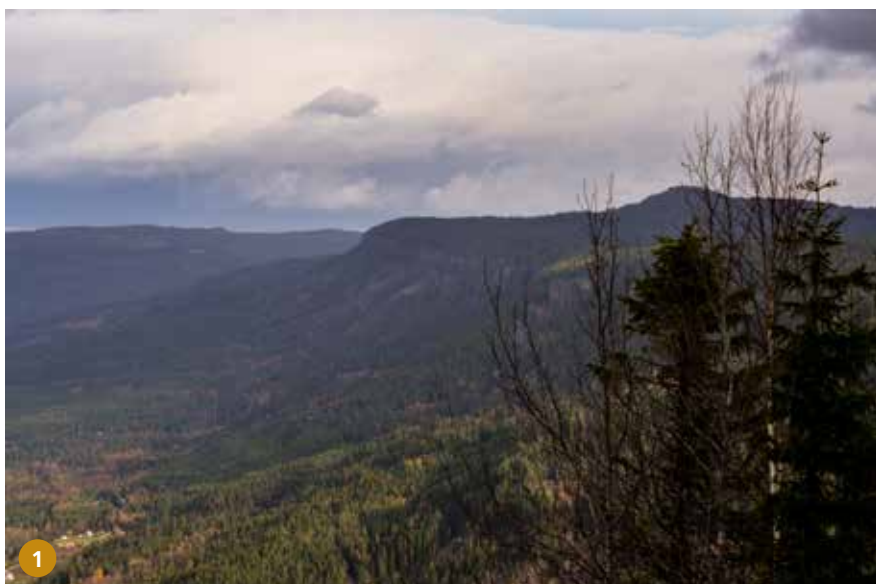

Foto: Avid Næss

men da i utkanten. På mange myrer i området vokser det molte. Hovedutbredelsen for molte er i fjellet. Spredningsevnen er ikke like god som for vierartene. Derfor vil Krokskogen også være innenfor moltas naturlige utbredelsesområde.

Relikter i brattkanten

I brattkanten som danner vestgrensen for Krokskogen, er det flere steder høye bergvegger hvor det vokser flere fjellplantearter. Dette gjelder arter som bergfrue, snøsildre, fjellmarikåpe, fjellarve og blå rapp. De nevnte artene vokser på hyller og i mosedekket i bergvegger. Der er det ikke så mye tett vegetasjon, og dermed blir det mindre konkurranse. For disse artene er det dessuten en relativt stor avstand til de nærmeste voksestedene.

I tillegg har de ikke har så stor evne til langdistansespredning av frøene. Dette kan indikere at disse artene kan være såkalte relikter. Det vil si at de trolig har hatt større utbredelse i tidligere tider og at de står igjen på noen få lokaliteter hvor de ikke så lett utkonkurreres.

Rypebær

På toppen av den nesten skogløse Gyrihaugen er det funnet rypebær. Det er også funn av rypebær på andre toppe i området som Oppkuven og Ringkollen. Disse funnene er imidlertid gjort for over hundre år siden, og arten er ikke gjenfunnet i de senere årene. Bortsett fra noen få funn i Modum og Lier er nærmeste voksested Vikersfjell.

Foto: Henning Larsen

Foto: Avid Næss

Foto: Henning Larsen

Foto: Avid Næss

Rypebær er en lyngart som er med på å gi fjellet fine høstfarger ved at bladene blir sterkt røde. Frukten til rypebær er bær som spises av fugler, blant annet rype. Frøene passerer rypenes tarmkanal og spres på denne måten. I kalde perioder om vintrene er det observert rype

som har trukket fra fjellområder og ned i skogsområder som Krokskogen. Her kan frøene spres av rype som spiser bærene. Siden det er lysåpent og værhardt på Gyrihaugen, slik det er på fjellet, klarer en fjellplante som rypebær å etablere seg.

Taggbregne i bergvegg langs
Høgåsveien nord for Sollihøgda.

Bregner

Av fjellplanteartene som vokser på Krokskogen, er det også arter som kan opptre på mer skyggefulle steder. En art er taggbregne som ofte vokser i bergvegger og urer, men den kan også vokse på steinete steder i skyggefull skog. En annen bregne, fjell-lok, vokser nokså skyggefullt i en kilde på østsiden av Krokkleiva like ved Vanninga. Nærmeste kjente voksested er Svenådalen i Jevnaker. Også der vokser den på et skyggefullt sted. I tillegg ser det ut til at fjell-lok foretrekker voksesteder der grunnen ikke er sur.

Foto: Avid Næss

LISTE OVER ARTER SOM ER REGISTRERT PÅ KROSKOGEN I HOLE (H) OG RINGERIKE (R) KOMMUNER OG SOM ER FJELLPLANTER ETTER DANIELSEN (1971).

ARTER	H	R
Fjellmarikåpe <i>Alchemilla alpina</i>	x	x
Rypebær <i>Arctos alpina</i>		x
Fjellburkne <i>Athyrium distentifolium</i>		x
Dvergbjørk <i>Betula nana</i>		x
Harerug <i>Bistorta vivipara</i>	x	x*
Svartstarr <i>Carex atrata</i>	x**	
Sotstarr <i>Carex atrofusca</i>	x**	
Seterstarr <i>Carex brunnescens</i>	x	x
Bergstarr <i>Carex rupestris</i>	x	
Fjellarve <i>Cerastium alpinum</i>	x	x
Breave <i>Cerastium cerastoides</i>		x
Grønnskulle <i>Coeloglossum viride</i>		x
Fjell-lok <i>Cystopteris montana</i>	x	
Fjellkrekling <i>Empetrum hermaphroditum</i>	x	x*
Kildemjølke <i>Epilobium alsinifolium</i>	x	x
Dvergmjølke <i>Epilobium anagallidifolium</i>	x	x

ARTER	H	R
Linmjølke <i>Epilobium davuricum</i>		x
Setermjølke <i>Epilobium hornemannii</i>		x
Hvitmjølke <i>Epilobium lactiflorum</i>	x	x
Blankbakkestjerne <i>Erigeron acer ssp. politus</i>	x**	
Snøull <i>Eriophorum scheuchzeri</i>		x
Myrfrytle <i>Luzula sudetica</i>	x	x
Snøsildre <i>Micranthes nivalis</i>	x	x
Stjernesildre <i>Micranthes stellaris</i>		x
Setergråurt <i>Omalotheca norvegica</i>	x	x
Dverggråurt <i>Omalotheca supina</i>		x
Fjelltimotei <i>Phleum alpinum</i>	x	x
Seterrapp <i>Poa alpigena</i>	x	
Fjellrapp <i>Poa alpina</i>	x*	x*
Blårapp <i>Poa glauca</i>	x*	x*
Taggbregne <i>Polysticum lonchitis</i>	x	x
Flekkmure <i>Potentilla crantzii</i>	x*	x*

ARTER	H	R
Molte <i>Rubus chamaemorus</i>	x*	x*
Setersmåarve <i>Sagina saginoides</i>	x	
Setervier <i>Salix myrsinifolia ssp. borealis</i>		x
Myrvier (Sølvvier) <i>Salix glauca</i>	x	x
Ullvier <i>Salix lanata</i>		x
Lappvier <i>Salix lapponum</i>	x	x
Myrtevier <i>Salix myrsinites</i>	x	x*
Grønnvier <i>Salix phylicifolia</i>	x*	x*
Fjelltistel <i>Saussurea alpina</i>		x
Skåresildre <i>Saxifraga adscendens</i>	x*	x*
Bergfrue <i>Saxifraga cotyledon</i>	x	x
Dvergjamne <i>Selaginella selaginoides</i>	x	x*
Fjellstjerneblom <i>Stellaria borealis</i>	x	x
Fjell-lodnebregne <i>Woodsia alpina</i>	x	x*

Kilde: Artsdatabanken/Artskart.

(*) Også funnet i lavereliggende områder av Hole og/eller Ringerike.

(**) Kun få registreringer på 1800-tallet.

Parti langs Sørseterveien sør for Kleivstua. Menneskelige inngrep, som veibygging, gir mer lys og mindre konkurranse fra den etablerte vegetasjonen. Fjellplanter etablerer seg ofte langs skogsbilveier.

Beiting åpnet vegetasjonen

På Krokskogen er også flere fjellplantearter å finne på kulturpåvirkete steder som langs stier, i veikanter og på beiter. Her er det vi mennesker som påvirker eller fjerner den opprinnelige, etablerte vegetasjonen. Ofte fører dette til at det også blir mer lys der.

På disse stedene vil derfor konkurransen med arter fra den etablerte skogsvegetasjonen i de omkringliggende områdene bli mindre. Mange fjellplanter er, som nevnt, lyskrevende og konkurransesvake arter og kan derfor etablere seg her.

Av fjellplantearter som kan finnes på slike lokaliteter, kan nevnes fjelltimotei, fjellrapp, harerug, seter-småarve og seterstarr. For alle disse artene er nok Krokskogen en del av det naturlige utbredelsesområdet, men da i utkanten. Videre er fjellmarikåpe funnet på kulturpåvirkete steder, men da bare i områder hvor arten også i tillegg finnes i bergvegger.

Blant annet vokser den i bergveggene øverst i Krokkleiva og langs stier ved Kleivstua like i nærheten. Dette kan tyde på at arten har spredd seg fra sine naturlige lokaliteter i bergveggene til kulturpåvirkete steder i det samme området.

Foto: Henning Larsen

Foto: Henning Larsen

Parti av myr i sørenden av Kroktjern.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Artsdatabanken: <https://www.artsdatabanken.no/>
- Artskart: <https://artskart1.artsdatabanken.no/default.aspx>
- Danielsen, Anders 1971: Skandinavias fjellflora i lys av senkvartær vegetasjonshistorie. I: Blyttia 28: 183–209.
- Høeg, Ove Arbo 1974: Planter og tradisjon. Universitetsforlaget, Oslo.
- Lid, Johannes og Dagny Tande Lid 2005: Norsk flora. 7. utgave ved Reidar Elven. Samlaget, Oslo.
- Næss, Arvid 1981: Fjellplanteforekomster i barskogsområdene Nordmarka og Krokskogen nord for Oslo. Hovedoppgave ved Universitetet i Oslo.

FORFATTEROMTALE

Arvid Næss, født 1954, er oppvokst på Nes i Hole og bor nå på Sollihøgda. Han er cand.real. med hovedfag i botanikk. Hovedoppgaven var en studie av det alpine floraelement i Nordmarka og på Krokskogen. Næss har vært lektor ved Hole ungdomsskole 1981–1990 og ved Ringerike gymnas / Ringerike videregående skole 1989–2019.

Urskog ved stien fra Stubbdal til Hukenseter.

Med barnål på ryggen og sot under negla... – opplevelser på Krokskogen

Boka om opplevelser på Krokskogen er innholdsrik med stort format og et fint utvalg fotografier, de fleste tatt av forfatteren Ingunn G. Jahr. Teksten er formet som kapitler på et par sider som er løsrevet fra hverandre, slik at en kan bla og lese hvor det faller seg inn.

Ragnvald Lien

HEFTET RINGERIKE ANMELDER

Stilen er lett og kåserende med beskrivelse av naturopplevelser som forfatteren har hatt. Samtidig er det innsmett av fakta i fremstillingen. Under tittelen *Høst og harejakt* kan du lese om vår lokale harehund oppkalt etter Hans Fredrik Hygen og om ord og uttrykk fra jakta.

Avsnitt med opplysninger fra andre har ofte referanse til kilden, og selv om ei referanseliste mangler, styrker dette påliteligheten til teksten.

Jahr har mange gode titler på kapitlene, og det er tydelig at hun har brukt tid på utforming av disse som på teksten ellers. Eller hva sier du om: *Ny vår kommer – Lomma flommer, Skyene gråter, Drama i Dronningveien, Tiur i topp og elg bak trærne, Los i lien, Tur og kultur i natur, Slarketur på Søndagsbrenna?*

Det er også en rekke mer trivielle titler, som inviterer leseren på sin måte: *Morgentur i juni, En hytte i skogen, Ved*

Tverrsjøen, Kanotur på Flåtan, Fiske- tur til Svartenelva, Stålis på Migartjern og mange flere. Det er bare å velge!

Forfatteren viser tydelig kjærlighet både til naturen og mannen sin, som kalles Gubben!

Sammen med Gubben har hun kartfestet hele 820 rester etter gamle kullmiler eller «kølabonner». Det er en prestasjon av stor kulturhistorisk verdi, og interesserte kan finne disse på kartet i boka. Kartet blir litt lite, men det finnes i stor størrelse på Kjerratmuseet i Åsa. Kartet i boka går bare nord til Gyrihaugen, og vesentlige områder av

Kongens utsikt med Steinsfjorden i bakgrunnen.

Krokskogen er derfor ikke med. En forklaring er at den nordligste milebonnen som de har registrert, er i Torstensdalen mellom Løvlia og Gyrihaugen.

Bokas tittel er hentet fra arbeidet med å finne kølabonner som ble brukt til kullproduksjon til Bærums Jernverk. Et større kapittel *Kølmiler på Krokskogen* beskriver kullproduksjonen, og restene av kullmilene kan i dag observeres på følgende måte:

En milebonn gjenkjennes som en sirkelformet flate på tørre områder, med nær tilgang til bekk, myr eller sump. Ofte ses milekanten som en svak forhøyning i terrenget, og stikkes en pinne i jorda, vil man enkelt få bekreftet at man finner seg på en gammel milebonn hvis det er sot i underlaget.

Området Krokskogen er ikke tydelig definert i boka. I Hole og Ringerike går skogen fra Sollihøgda i sør og til og med Øyangen i nord. Det var opprinnelig kongens allmenning for Hole, Norderhov og Haugsbygd med Åsbygda (Christophersen o.fl. 1984:108). For leserne av *Heftet Ringerike* er det sikkert greit at en tur til Tverrsjøen er med selv om området hører til Jevnaker. Forfatteren antyder da også at dette er utenfor kjerneområdet.

Forklaringen av navnet Krokskogen med «den krokete skogen» blir for enkelt. Det burde vært konferert med Christophersen (loc.cit.), Sørgaard o.fl. (2014:254) eller sjekket i fagbøker om stedsnavn.

Over Krokskogen har det helt fra midaldertiden vært en allfarvei, og navnet på skogen kan være gitt av reisende

Foto: Vidar Mølleken, Fritt Fall Foto og Design

mellom Ringerike og Bærum. For disse reisende var det naturlig å gi skogen navn etter endepunkter på veien.

Navnet Krokskogen er det derfor naturlig å se i sammenheng med den gamle gården Krok øverst i Lommedalen, og Kroksund, navnet på sundet ved Sundvollen der veien over Krokskogen kommer ned til Tyrifjorden (Harsson 1994:23f. NSL 267).

Noen ønsker til: Boka har ikke angivelse av årstall for trykking – det er en svakhet når en skal referere til boka og vurdere den som kilde. Ganske sikkert er 2019 utgivelsesår, men artiklene er blitt skrevet over en lengre periode, vel helt fra Ingunn G. Jahr traff Gubben i 1995?

Med alle de stedsnavn som finnes i boka kunne en ønske seg et register til slutt, slik at det blir lettere å finne fram. Samtidig skal det sies at innholdsfortegnelsen er god.

Konklusjonen blir at boka gir en levende fremstilling av naturopplevelser, jakt og næringsliv, spesielt knyttet til de sørlige delene av Krokskogen. Den blir en innfallsport for opplevelser i området og særlig for de som ønsker

Faksimile av forsiden på boka

Forfatteren viser i boka tydelig kjærlighet både til naturen og til mannen sin.

å studere de mange milebonnene som er registrert fra Hundstadhytta i Hole i vest til Bærumsmarka i øst.

Som ringerikinger må vi være stolte av at Krokskogen med sin grense mot Lommedalen og Langlielva i sørøst også er et viktig tur- og rekreasjonsområde for beboere i Oslo-området. Spesielt for jaktinteresserte gir boka mange trivelige beskrivelser.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Christophersen, H.O. og Trond A. Svensson (red.) 1984: Marka fra A til Å. Universitetsforlaget, Oslo.
- Harsson, Margit 1994: Om namneleddet Krok- i Krokskogen. I: Namn og nemne. Tidsskrift for norsk namnegransking 11: 17–25.
- Jahr, Ingunn G. [2019]: Med barnål på ryggen og sot under negla : opplevelser på Krokskogen. Kolltopp forlag, Hønefoss. 224 sider med kart på forsatsen.
- NSL = Norsk stadnamleksikon 4. utg. 1997. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Sørgaard, Knut o.fl. 2014: Opptur Oslo : 105 fotturer i Oslo-området. Selja Forlag, Førde.

FORFATTEROMTALE

Ragnvald Lien ble født på Sokna i 1951. Etter realfagsstudier på Blindern fikk han lektorstilling ved Ringerike gymnas i 1977. Lien var ansatt ved Ringerike videregående skole fram til 2016, fra 2009 som rektor. Lien har publisert lokalhistorisk og slektshistorisk materiale i *Dalen vår* og *Hringariki*. Han har vært medlem i redaksjonen for *Heftet Ringerike* fra 2010 og er redaktør fra 2015.

Skolesjef Alfred Ljåstad bidro sterkt til at SLHK ble flyttet til Hønefoss.
Fra venstre: Anna Opdahl, skolesjef Ljåstad, Else Midtsundstad, Berit Nasset, Brit Holt og Jens Moen.

Da SLHK kom til *Hønefoss*

1970-tallet med utflytting av statlige institusjoner danner bakteppet for denne lille beretningen. Statens lærerskole i handels- og kontorlag, SLHK, ble etablert i 1967 og holdt opprinnelig til på Hosle i Bærum.

Rolf Aslaksrud Kristiansen

Lærerskolen var bygd på en fag- lærerutdanning for handels- og kontorlag fra 1958 og holdt etter 1971 til i leide lokaler på Hosle sammen med Statens spesiallærerskole. Etter Høgskolereformen i 1974 ble betegnelsen SLHK videreført, men nå med lærerhøgskole i navnet. Begge disse institusjonene på Hosle har vært min arbeidsplass, og begge ble på hver sin måte satt under et endringspress, men med ulikt utfall. Presset gjaldt dels krav om utflytting, dels krav om reorganisering i større enheter.

Det som ble Spesiallærerhøgskolen etter 1974, «ungikk» samlokaliseringen mot en felles høgskole for Oslo og Akershus gjennom sin tilknytning til Universitetet i Oslo, som Institutt for spesialpedagogikk. SLHK var den eneste høgskolen som flyttet ut fra Oslo-området til tidligere Dalsbråten ungdomsskole i Hønefoss i 1985. Fra 2011 var alle de gjenværende 33 høgskolene i Oslo-regionen etter trinnvise integrasjonsforsøk samlet som Høgskolen i Oslo og Akershus – i dag som storbyuniversitetet OsloMet, mens

SLHK har blitt en del av Universitetet i Sørøst-Norge (USN). Men før det var mye satt i spill.

Mulige plasseringer

Grimstad, Steinkjer og Hauerseter svevde som trusler mot et personale som var vel forankret i Oslo-gryta. Det ble drevet intens lobbyvirksomhet for å sikre seg den godbiten som SLHK var. Høgskolens ledelse investerte mye prestisje i et Grimstad-alternativ. Dette ble av personalet sterkt mistenkt for å ha personlige årsaker.

Øverst.: Gamle Ullerål skole der skolesjef Alfred Ljåstad så for seg etablering av SLHK.

Nederst: Ullerål skole og Gamle Ullerål skole 1960–1970.

På den distriktpolitiske arena kom Steinkjer som et alternativ. Dette var neppe tilfeldig med en aktiv Steinkjer-rektors personlige kontakter gjennom Norges Handelslærerlag og med styreposisjon ved høgskolen. For Hauerseter har det vært vanskeligere å identifisere begrunnelsen bak nominasjonen. Alternativet Ringerike forelå ikke, og ideene om det lå nok i det skjulte for de aller fleste, bortsett fra høgskolekollegaene Åsmund Dimmen og Nils Garli.

Internt på høgskolen var det betydelig uro og skarpe fronter langs ulike linjer. Våren 1976 ble det derfor holdt et strategiseminar for hele personalet på Sole Hotell i Krødsherad. Hva var vel da mer fristende for en Hønefoss-patriot enn å organisere en fellestur, som uansett ville passere Ringerike, slik at hele personalet kunne få en snikinnføring i et nytt plasseringsalternativ?

Åpningen

Skolesjef Alfred Ljåstad som jeg hadde hatt som styrer da jeg var lærer på framhaldsskolen på Hallingby i 1963/64, var en aktuell kontakt for et slikt framstøt. Jeg tok en telefon, frisket på hukommelsen hans, og det var en litt reservert, men tydelig nysgjerrig skolesjef som aksepterte henvendelsen. Ringerike kommune hadde utover på 1970-tallet ulike planer for hvordan skolesituasjonen på Ringerike skulle organiseres. Kommunen var seint ute med å avvikle realskolen og innføre 9-årig grunnskole, men hadde gjort bygningsmessige investeringer for å sikre en planmessig overgang til ny skoleordning. Hvordan fremtidige rokader i bygningsspillet skulle gjennomføres var nok ikke avklart, men noen nye ideer begynte kanskje å gjære etter henvendelsen min?

Åstedsbefaringen

På ettermiddagen 13. mai 1976 trillet en Engeseth-buss med lett slitne seminar-deltakere inn foran Rådhuset. Vi ble møtt av Alfred Ljåstad som var vår guide for dagen. Han tok saken alvorlig og inviterte følget inn i kommunestyresalen for en presentasjon av «det

Foto: Pål T. Mannsvik / Ringerikes Blad

Foto: Fjellanger Widerøe / Buskerud fylkesfotoarkiv

forjettede land» før vi skulle legge ut på en visningsrunde. Der ble det gitt en innledende avklaring om den historiske utviklingen av skoler nord for jernbaneundergangen i Hønefoss, ja for hele Nordsida.

Deltakerne fikk nok ikke kjentmannsmerket, men Hønefoss som et til da litt ukjent sted for de fleste, ble presentert. Det var vår i lufta, guiden var optimistisk og deltakerne positivt innstilt. Etter en tur gjennom Hønefoss sentrum ville Ljåstad gjerne vise oss sitt lokaliseringsforslag litt utenfor bykjernen. Jeg hadde nok ikke vært helt presis når det gjaldt rombehovet ved høgskolen.

Å si at busslasta ble sjokkert, var nok ingen stor overdrivelse da Ljåstad beordret oss forbi Ullerål nye skole og nytt skoleanlegg ved Hov ungdomsskole og åpenbarte en kongstanke om nytt liv for Ullerål gamle skole! Bakken opp var bratt, og motbør ble også Ljåstads salgsframstøt møtt med.

Det var et urealistisk forslag både på grunn av byggets høye alder og tomtas størrelse med tanke på utvidelsesmuligheter.

Men en god selger må tenke i revehiets perspektiv. Vi dro sørover igjen, og Ljåstad lot ikke anledningen gå fra seg. Det ble gjort en ekstra runde gjennom Dompidal til Dalsbråten ungdomsskole før han ble sluppet av igjen ved Rådhuset. Hvorvidt han der handlet på eget initiativ eller med utgangspunkt i kommunale langtidsplaner, er meg ukjent. Skolen som var en ny og stor bygningsmasse, ble i alle fall presentert.

Æresrunden innom Dalsbråten ungdomsskole etterlot et inntrykk av at Ringerike kunne være et brukbart alternativ til andre foreslåtte steder i Norge dersom en ble presset til å flytte. Forsamlingen var nå mer beroliget og innstilte seg på retur over Sollihøgda med en frisk lokaliseringsdebatt mellom seteradene.

Det politiske spillet

Det skulle ennå ta tid før ungdomsskolen i Dalsbråten skulle møte sin nye skjebne, ombygd og tilpasset høgskoleformål. I Granli-utvalgets innstilling i 1977 om statlige utflyttinger fra Oslo ble høgskolen foreslått flyttet til Steinkjer. I budsjettbehandlingen for 1980 ble imidlertid SLHK lokalisert til Ringerike.

Dalsbråten ungdomsskole ble kjøpt av Staten i 1981, og som erstatning ble det besluttet å bygge to nye ungdomsskoler, Haugsbygd og Veienmarka, som kom i drift i 1984. Høgskolen flyttet inn i 1985 i et bygg som var dimensjonert for 485 studieplasser (heltidsekvivalenter), men hvor det totale studentantallet på innflyttingstidspunktet var ca. 1 200, fordelt på heltids- og deltidstilbud. SLHK var nå etablert på Ringerike som slutten på en utflyttingsprosess av statlige institusjoner som også omfattet Norges Geografiske Oppmåling eller det nåværende Kartverket.

Finale med ekstraomganger

I årene som fulgte gjennomgikk det norske høgskolesystemet betydelige endringer med reorganiseringer og konsolideringer. Statens lærerhøgskole i handels- og kontorlag (SLHK) ble en del av den nye Høgskolen i Buskerud (HIBU) i 1994. Den fusjonerte med Høgskolen i Vestfold i 2014 som Høgskolen i Buskerud og Vestfold (HBV).

Et par år seinere hadde utviklingen gått videre, og i 2016 ble Høgskolen i Sørøst-Norge etablert som resultat av fusjon av Høgskolen i Telemark og Høgskolen i Buskerud og Vestfold. Bak denne fusjonen lå det en plan om å gå et steg videre fra ambisjonen om profesjonshøgskole til å bli universitet – en akademisk epidemi som hadde spredd seg raskt over hele Norge.

Etableringen av Universitetet i Sørøst-Norge ble vedtatt av Kongen i statsråd 4. mai 2018 – et vedtak som markerer slutten på den lange prosessen fra

lærerhøgskole via flere fusjoner til at høgskolen på Ringerike fikk universitetsstatus, og Hønefoss kan kalle seg universitetsby. Litt overraskende sett i et 1976-perspektiv, men ikke desto mindre riktig morsomt.

UNIVERSITETET I SØRØST-NORGE

Universitetet i Sørøst-Norge (USN) er en videreføring av Høgskolen i Telemark, Høgskolen i Vestfold og Høgskolen i Buskerud, som fusjonerte til én institusjon i perioden 2014–2016, opprinnelig med navnet Høgskolen i Sørøst-Norge.

Universitetet har åtte campuser: Bø, Porsgrunn, Notodden, Rauland, Drammen, Hønefoss, Kongsberg og Horten (Bakkenteigen).

USN har 88 bachelorprogrammer, 44 masterprogrammer og 8 ph.d.-programmer. Målt i antall studenter er USN blant de største i Norge innenfor høyere utdanning.

Foto: Tine Poppe / Universitetet i Sørøst-Norge

Universitetet i Sørøst-Norge campus Ringerike er en fortsettelse av den gamle Statens lærerskole i handels- og kontorlag.

FORFATTEROMTALE

Rolf Aslaksrud Kristiansen, født 1944, på Veholt, Stranden, er oppvokst på Nordsida i Hønefoss og bor nå i Oslo. Han er dr.scient. med arbeids erfaring som høgskolelektor ved SLHK og som førsteamanuensis ved Universitetet i Oslo og Høgskolen i Oslo og Akershus. Kristiansen har ledet Norges deltakelse i EUs utdanningsprogrammer rettet mot yrkes- og profesjonsutdanning og driver nå egne EU-prosjekter innenfor kompetanse kartlegging og fagutvikling.

Historier fra gamle dager

Det finnes historier med en humoristisk snert nedtegnet på Anders-Stigsrud på Nakkerud som beskriver forholdene blant folk slik de kunne være i tidligere tider. Respekt for mat og autoriteter kunne variere, da som nå.

Ole Klanderud

Den eldre generasjonen hadde en respekt for mat som er helt ukjent for nålevende.

Anne Steinstua fortalte at det var ei ung jente som lå for døden i nødsåra omkring 1812. Hun hadde et lite skrin som ingen andre fikk se i. Da de åpna det etter hennes død, var det litegranna fint mjøl i det.

På Ringerike var det en fin gammel skikk at når de fikk mjøl igjen fra mølla, så tømte de det opp i bøla forsiktig og varlig, og gjorde korsets tegn over det, så det skulle drøye.

De gjorde kors på smøret når de kinna og fylte smørspannet. Min bestemors kusine, Antonie Viljugrein (1899–1968), kunne fortelle at hun så sine foreldre og besteforeldre gjøre det, og hennes mann lærer Anders Viljugrein (1890–1956) kunne godt huske at kornet på låven ble tatt vare på med en viss religiøs aktelse.

En arbeidsmann på gården Breien hadde kosten der. En dag var han sjuk, og det kom en liten gutt inn i det store kjøkkenet og satte seg stilt ned uten å si noe. Så spurte kokka:
– Å er'e du ska da?
– Je ska eta for'n far.

Bøndene stormet inn og ville «stingja futen».

Som den reine motsetning nevnte lærer Viljugrein at han på en ungdomsfest i 1936 ble vitne til at ungdommen begynte å kaste smørbrød vegg imellom fordi det var ostemat og ikke kjøttpålegg.

På Nakkerud menighetshus var det en stor religiøs fest i 1927. Pastor Wisløff var taler, og det var fin bevertning av medbrakt mat. En del kjenninger og pårørende av vaktmesterkona ville ikke gå ned og spise med de andre. En dame kom ned og forlangte et stort smørbrødfat brakt opp og sa:
– Men det må itte vera ostemat, for det eter vi itte.

Jacob Thullin Thams (1770–1826)

Thams var fut (fogd) i Ringerike og Hallingdal 1810–1826 og bodde på Follum fogdegård. Han var en «sinna-tagge» og derfor mindre likt av allmuen.

I Hallingdal kom det en gang en hel flokk bønder stormende inn i tingstua og ville «stingja futen». Sorenskriver Jens Gram la lovbooka over hodet på ham og sa:
– Nå sidder han her under den Norske Lovs Beskyttelse, og jeg gad se den Mand som tør røre ham.
Ingen våget.

En gang kjørte Thams over Krøderen vel innpakka i pels og feller med skyssguttene bakpå. Sleden velta og gutten tok til beins bortover isen. Futen ropte:
– Kom og hjelp meg!
– Nei, du slær!
– Nei, jeg slår ikke, kom og hjelp meg op!
– Å, du ørka inkji halde deg, sintepurven, svarte gutten.

En kontrast til allmuens mening om ham kan teksten på Jacob Thullin Thams' minnesmerke på Norderhov kirkegård være: «Dette Minde er reist af taknemmelige Medborgere som Erkjendtlighet og Tak for hans nidkjære og velvillige Virksomhed likemeget som Embedsmand og Borger.»

FORFATTEROMTALE

Ole Klanderud, født 1956, er cand.jur. 1983 og advokat 1985. Senere dommerfullmektig og politiadjutant. Klanderud overtok gardsbrukene Nedre Stigsrud 1984 og Anders-Stigsrud 1994 på Nakkerud, som begge har vært i ætta siden 1869. Klanderud er klassimester 1968 i historie fra Slemdal skole, Oslo.

For noen kunder kunne denne pratestunden være viktigere enn permanenten.

me da barna blei født. Sjøl etter at hun blei pensjonist, friserte hun damer på Hønefoss sykehjem. Til slutt var noen av kundene der yngre enn henne. Likevel pleide hun å si at hun skulle ta seg en tur til de gamle damene. Som regel tok hun også med seg gitaren og både jodla og sang til stor glede for beboerne.

Gudrun Marie Orkås var født på Tyristrand i 1928 og døde 2009. Hun begynte som ryddepike hos Kristi Nielsen på Søndre Torg og gikk også i lære der. Som ferdig frisør på første halvdel av 1950-tallet åpna hun Wella Frisørsalong rett nord for undergangen i Høneengata. Da bygget blei revet, flytta hun inn i nabobygningen i Slettåkerveien 1, der det i dag er bilforretning.

Med full jobb og etter hvert tre barn levde Gudrun langt fra noe latmannsliv. Hver eneste lørdag var hun sjøl på plass i salongen, og før helga var det mange faste kunder som skulle ha «vask og legg», som den tidens permanentkrøller krevde. Salongen var hennes ansvar til datteren Anne-Kristin Haughovd tok over i 1994.

Terapi og permanent

På lille julaften blei det alltid lang arbeidsdag. Klokka dro seg gjerne mot både åtte og ni før hun kunne gå hjem. Denne dagen var det tradisjon for noen av kundene å ha med seg en liten klunk i veska, til eget bruk. Etter ei strid førjulstid syntes de at de fortjente å nyte et frisørbesøk og en ekstra påskjønnelse attåt.

Gudrun sa sjøl at man måtte være vel så mye psykolog som frisør, og for noen kunder kunne denne pratestunden være viktigere enn permanenten. Hun var opplagt dyktig med både samtalen og saksa, for det var alltid godt besøk. Mange hadde i årevis faste regelmessige timeavtaler. Salongen kunne lønne opptil ti ansatte, og det var aldri snakk om at det var lite å gjøre eller mangel på kunder.

Gudrun Marie Haughovd – dama med håndkleposene

En av de mest kjente damefrisørene i Hønefoss var Gudrun Marie Haughovd. I 53 år drev hun frisørsalong i Høneengata, og den første tida gikk hun hver dag mellom salongen og hjemmet i Grensegata med poser fulle av håndklær.

Anne Sofie Hval

Dama med håndkleposene, sa folk, som ikke kunne unngå å legge merke til henne. Håndklærne bar hun med seg hjem fra salongen hver ettermiddag. De første årene hadde hun ikke vaskemaskin, så hun vasket dem for hånd i badekaret og hengte dem til tørk rundt i huset til neste dag. Om morgenen måtte barna hjelpe til å brette de rene håndklærne sammen, før hun tok dem med seg til bake til salongen.

Hun var sterk og hadde god helse, og var ikke borte fra salongen en eneste dag, unntatt de få ukene hun var hjem-

FREDS-FRISYRER

«Gjestene blei frisert til sin fulle tilfredshet av fru Haughovd sjøl og Hilde Hetland (til høyre). Til og med Bettys hår fikk de skikk på. Det hører med til historien at salongen ikke ville ha betaling for arbeidet, det var å betrakte som en gave, til tross for heftige protester fra gjestene», sto det i Gudmund Bakkes reportasje i *Ringerikes Blad*.

Fredsprisvinnerne 1976 fra Belfast Mairead Corrigan og Betty Williams tilbrakte tre dager på Ringerike i desember 1977. I Wella Frisørsalong fikk de stelt håret, og innehaveren Gudrun Haughovd (til venstre) ønsket velkommen med blomster og kaffe.

Foto: Gudmund Bakke / Faksimile fra Ringerikes Blad 17. desember 1977

Hjemmekontor

Mens håndklærne tørket på radiatorene om kvelden, satt Gudrun med regnskap og kontorarbeid ved spisebordet i stua. Hver måned blei lønningskonvoluttene pent spredt utover bordet og pakket klar til de ansatte.

Som barn kunne nok Gunn-Kari synes at de ikke hadde det så ryddig og «pent» som andre folk, men det var aldri snakk om noen egen kontor plass for mor i huset, til tross for at hun var selvstendig næringsdrivende.

Noen spesielle historier kan vi nevne, som besøket av de to nord-irske fredspris-vinnerne Mairead Corrigan og Betty Williams i 1977. De var invitert av lokalavisen på ringerikstur og måtte få stelt håret sitt. Mens salongen tok seg av de celebre gjestene, var ni år gamle Gunn-Kari barnepike for den vesle sønnen til en av damene.

En annen gang var det ikke fullt så celebrert, da vannet forsvant fra salongen. Kundene måtte vente tålmodig med håret mer eller mindre fullt av krøll-

ruller, mens Gudrun løp rundt til naboene for å få tak i vann, «med permanent-væske oppetter arma», som hun sa.

Det kunne gått riktig galt den gangen ei halv bjørk kom som et prosjektil inn gjennom inngangsdøra midt i åpnings-tida. Treet traff akkurat foran kassa-apparatet der kundene pleide å stå når de betalte. Heldigvis var det ingen der akkurat da! Det var et skikkelig torden-vær som var årsaken.

Lynet slo ned i ei bjørk utenfor forretningen til pølsemaker Huseby, og halve treet suste over Hønengata og inn i Wella-salongen etter at det hadde sneia – og velta! – ei barnevogn så ungen datt i bakken. Hverken voksne eller barn blei skada, men sjefens sykkel blei fullstendig ødelagt. Og så fikk de seg en skikkelig ryddejobb selvfølgelig.

Gudrun Haughovd nøt stor respekt som fagperson, og var i mange år fast medlem av svennenemnda. En gang blei hun kåret til «Årets frisør». Datteren Gunn-Kari blei utdannet sykepleier,

Foto: Privat

Utallige kunder hadde glede av å få stelt håret sitt hos Gudrun Marie Haughovd i løpet av de 53 årene hun holdt det gående i Wella Frisørsalong.

og da hun senere jobbet i hjemmesykepleien, traff hun igjen flere av morens gamle kunder. Da fikk hun høre om mange gode minner fra Wella-salongen i Hønengata.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Muntlig kilde: Gunn-Kari Haughovd Sandberg.

FORFATTEROMTALE

Anne Sofie Hval, født 1957, er skribent, oppvokst på Vågård og bosatt i Haug. Hun er redaksjonsmedlem og forretningsfører for *Heftet Ringerike*, leder for Stiftelsen Ringerikes Museum og for Venneforeningen Ringerikes Museum. Anne Sofie har sammen med faren sin Thorleif Solberg utgitt boka *Vågård og Marigårds historie* (2014) og alene slektskrøniken *Kjærlighetens vidunderlige strøm*. Hun har skrevet artikler for *Heftet Ringerike* og *Slekt og Data*.

Illustrasjon: Øyvind Tingelt

Frisørhistorien i Hønefoss – gårsdagens barberer og dagens frisør

Frisøryrket har eksistert i uminnelige tider og har gjennomgått store forandringer de siste hundre år, også i Hønefoss. Hvem husker ikke hårruller, spenner og permanentolje på mødre og bestemødre – og innsåping av mennene før barbereren tok kniven fatt?

Jens E. Fjeld

Den første barbereren jeg har sporet opp i Hønefoss, het Hansen. Allerede på 1890-tallet leser vi i *Ringerikes Blad* at han drev årelating med blodigler og fjernet fotvorter og nesehår. Mellom 1910 og 1930 hører vi om tre barberere i Hønefoss: Myhre, Lars Øhre og Frydenlund Holm.

Einar Frydenlund Holm hadde kommet fra Oslo til Ingeniørvåpenet på Hvalsmoen som barbermester og korporalskolemester. Han ble Hønefoss' første kinodirektør i 1919. Ved folketellingen i 1910 bodde familien på fem sammen med en tjenestepike i Strandgata 1 i Hønefoss. Kona Konstanse Dorthea

Frydenlund Holm, født Knutsen, var fra Arendal og husmor og barberelev. Sønnen i huset, Einar Frydenlund Holm, født 1903, arbeidet allerede da som «Indsæber». Datteren Konstanse Margrethe Frydenlund Holm, født 1906, ble seinere kjent som Connie fra Hønefoss og var pianospiller ved kinoen i unge år.

STYRET I FRISØRLAUGET

Det første styret i Hønefoss Dame- og Herrefrisørslag i 1950 var:

- Kristi Nielsen (formann)
- Arnt Sæther (nestformann)
- Sofie Ødegaard (sekretær)
- Einar Weme (styremedlem)
- Laura Larsen (kasserer)
- Elsa Christensen (vara)
- Reidar Ødegård (vara)
- Asta Lian (revisor)
- Anders Zetterstrøm (revisor)

Øvrige medlemmer var:

Aksel Karlsen, Einar Simonsen, Aasta Torp og Ivar Andersen.

Foto: Oscar Løberg / Arno Donkirkedden

Den gang herrene dominerte i yrket. Norges Barber- og Frisørforbunds landsmøte på Høsbjør, Hedmark i 1923. Nummer to fra venstre bakerst er Myhre fra Hønefoss.

Familien bodde i Bakkegården hvor de åpnet salong. Seinere flyttet de til Stabells gate og åpnet salong der. Kona Constanse var «Indsæber» som det ble kalt den gang, og såpet inn mennene før mannen hennes kom med kniven. Byens fruer var forferdet over at en kvinne skulle ta på deres ektemenn og mente at det var uanstendig at en kvinne berørte mennene. Sønnen Einar ble også lært opp til å såpe inn mennene.

Frisørslaget stiftes

24. april 1950 ble Hønefoss Dame- og Herrefrisørslag stiftet i Håndverkerforeningen. Fra forbundet møtte Erling Martinsen og kontorsjef Wold. Det ble besluttet å opprette et felles slag for begge faggruppene med tilknytning til Norges Dame- og Herrefrisørmesterforbund. Saker på dagsorden det første året gjaldt overtredelse av lukningsvedtektene, arbeidsplan

for salongene, svenneprøvenemnd, definisjon av titlene mester og svenn, reduksjon i prisen på farveskylt fra tretten til sju kroner,

Norsk Kommuneforbunds forslag til tariff-overenskomst, plakater til opphenging i forretningen og svennenes møteplikt i foreningen. Medlemsavgiften de første årene var fire kroner per måned eller femten kroner per år.

NOEN TIDLIGERE HERREFRISØRER I HØNEFOSS

Aksel Karlsen (1907–1979)

Drev øverst i Stabells gate ved siden av Rickhard Bjørholts konditori. Dame- og herrefrisør i 1950 (Sætherskar 1951:637).

Einar Simonsen (1909–1975)

Drev i Stabells gate 11, «2 min. fra jernbanestasjonen». Startet i 1928, var opprinnelig barberforretning og seinere dame- og herrefrisør. Datteren Else Gro Simonsen gift Vikar overtok salongen i Stabells gate 11 og drev EGs Salong.

Arnt Sæther

Kom fra Jevnaker. Begynte der Karlsengården er. Seinere nederst i Stabells gate (Brødrene Helgesens gård). Salongen ble dame- og herrefrisør som på 1950-tallet gikk over til å bli ren damefrisør (Borgen 2000:198).

Leif Emilsen (1913–1989)

Drev først i gården til Hønefoss Rørleggerbedrift (Åge Larsen) i Storgata, så i andre etasje hos Optiker Løchen Foght på Søndre Torg. Seinere i Askveien.

Einar Weme (1905–1977)

Drev i gården til Petter Bentzen i St. Olavs gate 4 (Sætherskar 1951:654). Ren herrefrisør som ble overtatt i 1930. Permanent, massasje og «alt i faget».

Einar Andersen (1902–1976)

Kom fra Hamar via Jevnaker. Drev i gamle Karlsengården ved Ringerike videregående skole med adresse Bloms gate 9.

Oddvar Nordby (1930–2003)

Overtok etter Einar Andersen sammen med Knut Larsen i gamle Karlsengården i Storgata.

Ivar Andersen (1915–1998)

Gikk i lære hos Arnt Sæther. Startet selv i Øvre Hønefoss i 1958.

Reidar Ødegård

Gikk i lære hos Dørum. Drev i Cirogården (Håkenstadgården) i Storgata 8. Lars Volden overtok etter Ødegård.

Gustav Harald Laursen

Den første som drev i Øvre Bakkegården i Strandgata 1. Han kom til Hønefoss fra Danmark i 1919 og drev i Hønefoss fram til 1934. Flyttet så til Lillehammer.

Gustav Johnsen (1902–1980)

Den andre som drev i Øvre Bakkegården i Strandgata 1. Han startet opp 1935 (Sætherskar 1951:655).

Anders Zetterstrøm (1910–1976)

Den tredje som drev i Øvre Bakkegården i Strandgata 1 og begynte der i 1940 (Sætherskar 1951:655).

Karl Kristiansen

Drev i Gilhuusgården mellom meieriutsalget og Huseby i Torvgata.

Lars Øhre

Drev øverst i Stabells gate før 1933.

Kristian Odda (1928–2006)

Drev først i Øvre Hønefoss og siden på Nordre Torv. Hadde seinere salong ved meieriet i Soknedalsveien.

Ivar Kinn drev sammen med han på 80-tallet.

Sverre (1917–1979) og

Arne Simonsen (1922–1996)

Drev før til høyre for jernbaneundergangen i Hønefoss på vei nordover. Sverre flyttet seinere til Bryggerigården og overtok salongen etter Kristi Nielsen.

Aktivitet på 1950-tallet

I 1952 besto styret av formann Arnt Sæther, sekretær Sofie Ødegaard og styremedlemmer Martha Hengs, Einar Andersen og J. Gulbrandsen. Medlemsmøtene ble den gang avholdt på Håndverkeren i Sundgata. Om høsten holdt Sofie Ødegaard kurs i skjønnhetspleie for herrefrisørene. I 1954 ble det store diskusjoner om hvorfor jevnakerfrisørene fulgte de gamle prisene i Hønefoss, mens frisørene i Hønefoss fulgte prisene i Drammen. Sofie Ødegaard var den gang formann. I 1955 ble Laura Wagner, Gudrun Gulbrandsen og Bjørn Svensson nye medlemmer.

Svennelønningene gikk opp med ti kroner uka i 1956 og klippeprisen var tre kroner. I 1959 var åpningstidene 08.30–17 med én times fri til middag de fire første dagene i uka, til 18 på fredag og 08.30–15 på lørdag, da uten pause.

Siste halvpart av 1900-tallet

Anders Zetterstrøm var oldermann fra 1962 til 1974, og ble da frisørlaugets første æresmedlem. Lauget splittes og går midlertidig i oppløsning midt på 60-tallet. I 1980 ble Ivar Kinn nytt medlem. Kinn begynte hos Arnt Sæther og drev siden sammen med Kristian Odda i Soknedalsveien 11 (ved Meieriet) til Odda døde. Kinn arbeidet først sammen med Grete Nilsen og Eli Tosseviken og startet så for seg selv i Fossveien, der han drev fram til 2014.

Foto: Ringenes Blad

Å forme hår, svinge sakser, kammer og krøllspenner har alltid vært en altoppslukende interesse for Hans A. Ødegaard.

Foto: Hans Jørn Storgaard Andersen / Dansk wikipedia

Fatet som frisører bruker som skilt, har sin opprinnelse i bartskjærerens blankpolerte bekkener og kar som ble brukt ved årelating.

I 1984 ble Hans A. Ødegaard tatt opp som medlem og ble oldermann i 1992. Samme året ble det tatt opp fem medlemmer fra Hallingdal, og lauget talte 26 medlemmer.

Hans A. Ødegaard gikk i herrefrisørlære hos Aksel og Egil Karlsen Frisørsalong i Stabells gate i Hønefoss (1963–1967).

Siden gikk han fire år i damefrisørlære i Esther Salong i Sandvika. I 1973 startet han Hans Damefrisør på Toso i

Jevnaker og i 1974 Femina dame- og herrefrisør i Stangs gate i Hønefoss. I 1976 overtok han salongen etter Kristi Nielsen på Søndre Torg i Hønefoss, hvor han har drevet siden. I 1979 begynte han filial i Vikersund. Ødegaard startet buskerudmesterskapet for lærlinger i 1992. Han har svennebrev og mesterbrev i begge fag.

Det avholdes år om annet mesterskap for frisører og lærlinger, både fylkesmesterskap og nasjonale mesterskap, konkurranser som bidrar til å heve kompetansen i faget. Allerede i 1982 spurte Hans A. Ødegaard frisørlauget om få lage et mesterskap for lærlinger, noe som ville skape mer interesse for faget.

Den 23. november samme året deltok 26 medlemsbedrifter i Buskerud i konkurransen. Frisørene i Hallingdal kom med i 1993. Seinere ble årsmøtet i lauget avholdt på Sanderstølen.

1. Barberkniv med futteral fra Hønefoss ca. 1915: pappfutteral, bjørkeskaft og jernblad med nagle.

Foto: Anne-Lise Reinsfelt / Norsk Folkemuseum

2. Franske barbersaker fra første verdenskrig.

Kilde: Mémorial de Verdun / wikimedia

3. Gammelt utstyr for krølling.

Foto: Jens E. Fjeld

En fin samling gamle frisørredskaper: kniver, slipeutstyr, høvler, såpe og til og med en blodstillerpenn. Skrinet er laget spesielt for utstyret, og har et speil i lokket som kan felles ut. Gjenstandene eies av frisør Marte Hustad hos Femina på Vikersund. Mange av gjenstandene, blant annet skrinet, har hun arvet fra sin bestefar Arne Bernhard Skålen, Skotselv.

NOEN TIDLIGERE DAMEFRISØRER I HØNEFOSS

Sofie Ødegaard (1901–1979)

Hadde salong ved Eriksens Bakeri & Konditori i Storgata 14. Grunnlagt i 1933 etter at hun hadde tatt svennebrev samme år (Sætherskar 1951:655).

Kristi Nielsen (1906–1985)

Hadde salong på Søndre Torg fra 1927 (Borgen 2000:139) og i andre etasje i Bryggerigården. I 1976 overtok Hans A. Ødegaard salongen på Søndre Torg, hvor han har drevet siden.

Bjørn Svensson

Drev Nordsiden Damefrisør i andre etasje i Gustavsen-gården, så i Avholdsgården i Torggata 1953–61.

Laura Larsen (1897–1988)

Drev i andre etasje hos Bokhandler Bye på Søndre Torg (Fossveien 1) og startet der i 1928 (Sætherskar 1951:638).

Gudrun Gulbrandsen

Holdt til i gamle Karlsen-gården i Storgata, med adresse Bloms gate 9.

Ruth Torsrud

Drev i Sko-i-Nor-gården i Storgata, seinere hjemme.

Martha Laursen Hengs (1901–1967)

Grunnla Eton Frisersalong i 1929 i Nordre Torg 7. Salongen flyttet i 1938 til Søndre Torg 7 (Sætherskar 1951:622).

Asta Lian (1902–1990)

Drev hjemme på Benterud.

Fåfeng

Drev i andre etasje i Cirogården, siden Ernasalongen hos Åge Larsen.

Gudrun Haughovd (1928–2009)

Drev egen salong, Wella Frisersalong, i Hønengata fra 1951 og var aktiv i 53 år! Datteren Anne-Kristin overtok i 1994 og drev på til 2004. Se egen artikkel i årets hefte!

Aasta Torp (1920–2012)

Drev i bakrommet til Zetterstrøm i Bakkegården i Strandgata 1 fra 1938 og siden i Avholdskafeen i Torggata.

Gårsdagens barberer

Barbereren både klippet og stelte hår og skjegg. Skjegg i ulike fasonger var mannens pryd om det var fullskjegg, kinnskjegg, bart, herunder vokset knebelsbart eller andre løsninger. Her var det nødvendig med barberkniv og innsåping før det ble mulig å bruke barberhøvel, barbermaskin eller dagens moderne barbersaker. Det var først utpå 1900-tallet det ble vanlig at herrene selv sto for barberingen.

Barberere før i tiden var ofte tillagt flere oppgaver, for eksempel årelating. Disse hadde et fat hengende under frisørskiltet, som fortalte om deres profesjon. Årelating og bruk av blodigler til å rense blodet til kundene var en ikke uvanlig aktivitet. De seinere årene fortalte årelatingsfatet under frisørskiltet at salongen var åpen.

Frisørene var langt på vei et apotek med utstrakt, men diskret, salg av hygieniske produkter under disken. Frisører får ofte et nært og fortrolig forhold til sine faste kunder. Av og til blir frisørene rene psykologene med kunder som betror seg til dem.

Dagens frisør

Man får i dag svennebrevet i frisørfaget med følgende utdanning etter fullført grunnskole: grunnopplæring på offentlig eller privat videregående skole som elev fra et halvt til to år, bedriftsopplæring som lærling fra 2–3,5 år, avhengig av tidligere skolegang, og endelig avsluttende praktisk svenneprøve. Det tar minimum fire år etter avsluttet grunnskole før man oppfyller kravene til å avlegge svenneprøven.

Det er nødvendig med en grundig teoretisk og praktisk opplæring i frisørfaget. Et utall stylingprodukter og klippe-teknikker skal tilpasses den enkelte kunde, om kundens hår er fett, tørt, ernæringsfattig eller mangler farge og glød. Det er mulig å få striper i alle regnbuens farger, og styling, om det er til bryllup eller andre høytideligheter, er en dagligdags affære. Både kunder og frisører har i dag mer og mer fokus på økologiske og miljøvennlige produkter som ikke skader naturen og er hudvennlige både for frisører og kunder.

Dessuten bruker de fleste i dag frisøren når håret skal stelles, i motsetning til tidligere. Mens barberingen har blitt lettere med åra, er det ikke så mange, selv barn, som godtar at mor eller far eller naboen skal være den som står for klippet. Det er hele 35 registrerte frisørsalonger med adresse Hønefoss i 2018 ifølge *Gule sider*.

Vi startet artikkelen med barberyket. I dag fjerner de fleste skjegget selv med barbermaskin eller moderne barber-skum og blader.

En del menn lar skjegget gro, og noen velger å gå til frisøren for å få det pent stusset. Frisørkompetansen er intakt også på dette området.

Begge foto: Anne Sofie Hval

Gamle tiders skille mellom dame- og herrefrisør eksisterer knapt lenger. Cebra Hårstudio er en av dagens moderne frisørsalonger i Hønefoss.

På det øverste bildet er det Elise Alette Hansen som får stelt håret av Jeanette Myhre, og på det nederste klipper Christina Mælingen håret til Stian Bratli Hansen.

FRISØR

Ordet (fra fransk) er en yrkesbetegnelse på en person som friserer, klipper, pleier og styler (ordner og setter opp) hår. Lenge ble utøverne omtalt som barber eller barberer, en betegnelse som i Norge fram til 1934 ble brukt som yrkestittel for herrefrisører, fagpersoner som klipper gutter og menn og barberer og steller skjegg.

Faget har sin opprinnelse i et eldre håndverk, bartskjærefaget, et fag som i tillegg til klipp og stell av hår og skjegg inntil 1800-tallet også omfattet medisinsk behandling som årelating, tannuttrekking, sårbehandling og liknende. På 1900-tallet var yrket spesialisert etter kjønn, herrefrisør som klippet gutter og menn, og damefrisør, og utdannelsen var noe ulik.

Kilde: Wikipedia.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Borgen, Per Otto 2000: Ringerike : by- og bygdeleksikon. Utgitt av Forlaget for by- og bygdehistorie, Drammen.
- Sætherskar, Johs. 1951: Det norske næringsliv, Buskerud fylkesleksikon. Bergen.
- Nettadresser:
www.gravlund.no
<https://qr.go.page.link/xJkvj>
- Muntlige kilder: Konstanse Frydenlund Holm, Aasta Torp, Hans A. Ødegaard, Ivar Kinn.

FORFATTEROMTALE

Jens E. Fjeld, født 1950, er utdannet kjemiingeniør og yrkeshygieniker og har gjennom mange år vært aktiv som medlem og formann i Ringerike Historielag. Han var også med på å starte Ringerike slektshistorielag og få Hønefossboka fra 1915 trykt opp på nytt i 1984. Fjeld hadde sin egen spalte «Kjenn din by» i *Ringerikes Blad* på 1980-tallet, var bygguide og har vært aktivt med i debatten om byens utvikling og fremtid.

Sannet i 2020 med furuskog og nyere lauvskog.

Leirfall og sandtanger i Randselva

Et ras gikk fra leirfallet på den andre siden av Hovsenga 21.11.2019. Det var spesielt stort, og store leirmengder ble avsatt på Hovsenga. Hva er grunnen til at det blir leirras i elva?

Og hvorfor er det fine badeplasser med sand andre steder i elva?

Lisbeth Jensen Korgerud

Mange har gått tur på Hovsenga og blitt overrasket og imponert over det store leirfallet som ligger i Randselvas yttersving. Raset i 2019 viser at det ikke bør søkes nærkontakt med dette spektakulære rasområdet. En bør ikke gå på landsiden, hverken på nedsiden av fallet eller på oversiden da det står i såkalt rasvinkel.

Leiras struktur

Dersom en i slike tilfeller ser på strukturen i leirmassene, er det viktig å merke seg at leirpartiklene i rasområdet er meget finkornige, anslagsvis mindre enn 0,002 mm. Dette har sammenheng

med at blåleira i leirfallet er gammel havbunn og kalles marin leire. Elvene som transporterte løsmasser fra breavsetningene, sorterte massene etter kornstørrelse, og de mest finkornige sedimentene endte i havet.

Leirforekomstene finnes her fordi havet dekket sentrale deler av Ringerike da isen presset store deler av Norge ned under den siste istiden. Etter at isen smeltet, steg landet igjen da trykket fra isen lettet. Ringerike har en marin grense på ca. 190 moh., og vi har mange områder med marin leire i vår kommune.

Høydeprofilen viser de store kontrastene mellom Hovsenga som ligger som innersvingens banke i elva og leirfallstoppen. Høydeforskjellen mellom toppen av leirfallet og Randselva er omkring 60 meter ved laveste vannstand.

Forekomster av marin leire blir kartlagt av Norges geologiske undersøkelse (NGU) og Norges Geotekniske Institutt (NGI). Slike kart brukes av kommunen for å sikre at ny bebyggelse ikke blir liggende i utrygge leirområder og for å vurdere fare knyttet til anleggs- og masseforflytning i utsatte områder. Leira som ligger i lommer, kan

bli tyntflytende om saltene som binder avsetningene sammen, vaskes ut. Da klapper den korthus-lignende bindingsstrukturen i leira sammen, og det dannes en tynn «suppe» som er kvikkleire. Rissaraset i Trøndelag i 1978 og Verdalsraset i 1893 var slike ras.

Raset ved Hovsenga i 2019 besto i bunnen av kvikkleire, og dessuten raste det ut store biter fast leire som lå over kvikkleira. Det største raset vis-à-vis Hovsenga er ikke skriftlig dokumentert, men det skal ha skjedd i 1906, og det raste ut så store masser at elva var blokkert i fire dager før den gravde seg gjennom. Vannstanden ovenfor raset påstås å ha steget med to meter.

Foto: Frank Iverrøn

Steintangen er den fineste badeplassen på Hovsenga.

Det finnes fortsatt blåleirkladder som stammer fra storrasen langt inne på innersvingsbanken. Litt ovenfor hovedleirfallet har de aktive erosjonsprosessene i elva skapt et nytt leirfall. Ved å betrakte raset fra litt avstand er det verdt å legge merke til hvordan de finkornige sedimentene danner lag oppe i leirskrånningen.

Elva svinger

Den buktende, slangelignende formen som elva har ved Hovsenga, kalles en meandersving, og den er oppkalt etter en elv i Tyrkia. Formen er absolutt ikke tilfeldig, men er en typisk landskapsform som går igjen i elver med lite fall (lav gradient), fast bunn og som hovedsakelig har transport av fint materiale. I en helt symmetrisk tenkt elv, er vannhastigheten størst midt i elva. Når bunnen og ut mot sidene får vannet mer friksjon og vannhastigheten bremses.

Løsmassene i elva legger seg i tidlige stadier i hauger og i holer dersom det finnes ujamnheter og grove masser i elvebunnen. Dette vil kunne svinge den sterkeste strømmen (kalt strømsstreken) fra side til side i elva. Etter hvert som elva danner buer, vil erosjonen, det vil si gravingen i elvebredden, være sterkest i ytterkant litt nedenfor bue-toppen. Da oppstår det en bratt skrent slik vi ser i leirfallet. Elva vil også være dypest i ytterkant. I overkant av yttersvingen skjer det en opphoping av vann på grunn av den kraftige strømsstreken litt lavere i buen. Resultatet gir en tverrstrøm som tar med seg sedimenter tvers over svingen og legger dem igjen i innersvingen. Slik hopper sedimenter seg opp i innersvingene og det dannes innersvingsbanker. Hovsenga er en slik innersvingsbanke, og vi skal se på flere mindre banker som ligger lenger ned i elveløpet.

Hovsenga, Hønsand og Sannet

Under innlandsisens avsmeltning la breelvene igjen store sand- og grusavsetninger på Eggemoen og Mosmoen. Etter landhevingen har Randselva skåret seg igjennom breavsetningene ved Jevnaker og fraktet med seg sand og grus på sin ferd mot Tyrifjorden. Området mellom Eggemoen og Tyrifjorden var dekt av marin leire, og siden nivåforskjellen mellom Hvalsmoen og Tyrifjorden var svært liten, har elva erodert i leirmassene og skapt et meandret løpsmønster helt fram til Tyrifjorden.

Karakteristisk for elveløpet er de høye og bratte leirskrånningene i elvas yttersving og den lave halvøya med dominerende sandgrunn i elvas innersving. Elva har under landhevingen skiftet løp, og store sand- og grusmasser har blitt lagt igjen langs elveløpet eller blitt transportert til Storelvas utløp.

De nærmeste meanderte innersvingene på elva sør for Hovsenga skiller seg markant fra denne halvøya. Hønsand er en yndet badeplass som ligger ved Bekkegata, men selve sandtangen er både smal og kort. Dette skyldes at elva ikke danner noen markant innersving her, og Hønsand har derfor fått avsatt begrensede sandforekomster.

Strømmønsteret på langs og på tvers i en buktende elv. Det er forskjell på oppbygging av masser i en sving (a – a) og i et rett løp (b – b). I svingen legges det opp masse i innersvingen, og elven graver seg ut i yttersvingen.

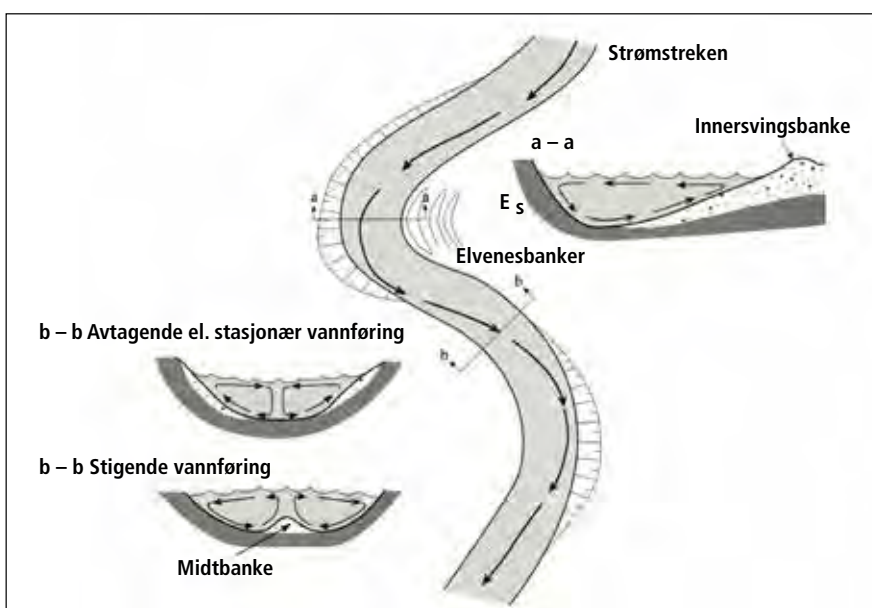

Foto: Frank Tverran

Foto: Frank Tverran

Øverst: Vi ser mot leirfallet, til høyre i bildet, før raset. Nederst: Dronefoto av Hovsenga like etter at raset gikk i 2019. Leirfallet til venstre i bildet.

Kilde: Google

Kartet viser avstanden fra leirfallet til Holtbekken. Grønn strek er grense for Hovsenga naturreservat.

Foto: Frank Tverran

Leirfallet ved Hovsenga i august 2020. Noe vegetasjon er kommet tilbake.

Typisk er det også at vegetasjonen rundt badeplassen er preget av svartor og gråor som trives på mer leirholdig jord.

Den neste sandtangen vi kommer til, er Sannet som ligger ved enden av Holtbekkveien. Siden den ligger på privat grunn, blir den lite benyttet som bade-plass. Et annet forhold er at Ringerike

kommune i 1980-åra steinsatte bredden mot den bratte skråningen på motsatt side av elva for å hindre videre erosjon, og resultatet ble redusert tilførsel av sedimenter til Sannet. Den marine leira på Sannet er utvasket, og grunnen består hovedsakelig av nokså næringsfattig sand. Her trives furu godt, men i seinere år har lauvtrærne fått fotfeste langs elvebredden.

Etter raset på Hovsenga har man blitt mer oppmerksom på den potensielle faren som marin leire representerer. Det er mange områder med marin leire i Ringerike kommune.

De kommunale myndigheter gir ikke byggetillatelse på arealer med kvikk-leire, og de har en stor oppgave med å forebygge nye elveras.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Dahl, Rolv, Harald Sveian og Morten K. Thoresen 1997: Nord-Trøndelag og Fosen : geologi og landskap. Utgitt av Norges geologiske undersøkelse, Trondheim.
- Sulebak, Jan R. og Kjell Helge Sjøstrøm 2007: Landformer og prosesser : en innføring i naturgeografiske tema. Fagbokforlaget, Bergen.
- Nettadresse: Meander i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 3. juli 2020 fra <https://snl.no/meander>

FORFATTEROMTALE

Lisbeth Jensen Korgerud er født i 1965 og er oppvokst på Holttangen ved Randselva i Hønefoss. Studier ved Kongsberg ingeniørhøgskole (optometri), Universitetet i Oslo, Høgskolen i Buskerud og geografi ved Nord universitet ga grunnlag for å undervise ved Ringerike videregående skole i fransk, naturfag og geografi. Teksten i artikkelen bygger på Korgeruds upubliserte eksamensbesvarelse i naturgeografi høsten 2018 ved Nord universitet *En guidet kanotur på Randselva og Storelva. Lær å se elva med en geograf's øyne.*

En gjenstand fra samlingen – Norsk Kartmuseum

Geografisk sirkel er et gammelt instrument som ble brukt til måling av vinkler ved landmåling. Den var en forløper til teodolitten og består av en kikkert montert på en gradskive.

Bjørn Geirr Harsson

NORSK KARTMUSEUM

Da Norges geografiske oppmåling, som i dag heter Statens kartverk, flyttet til Ringerike i 1980, tok det ikke lang tid før mange av institusjonens gamle instrumenter og utstyr ble samlet i et eget museum. I 1995 fikk Kartverkets bygningsmasse et tilbygg hvor det var avsatt et rom på ca. 100 m² i underetasjen, innredet til museum. Der tok man sikte på å vise instrumenter og utstyr brukt under oppmåling og kartlegging av Norge. Hovedsakelig vises ting som har vært brukt i Norges geografiske oppmåling, fra etableringen i 1773 og frem mot vår tid. Men man kan også se noe utstyr brukt av andre som Vassdragsvesenet, Jordskifteverket og private oppmålere. Museet viser arbeidet fra oppmåling via ulike hjelpemidler frem til ferdige kart.

Efter min vurdering hører dette instrumentet til de tre gjeveste gjenstandene som finnes i Norsk kartmuseum. Grunnen til at nettopp geografisk sirkel ble kjøpt inn i sin tid, har en litt spesiell historie.

Grensen mot Sverige

Ser man stort på det, begynner historien egentlig med Kong Gustav 3. av Sverige. Han var en begavet, men kontroversiell konge, som i 1772, ett år etter at han ble konge, innførte en ny forfatning i Sverige, hvor kongen fikk mer makt. Av frykt for at Gustav 3. skulle prøve å erobre Norge, siden han hadde vist interesse for å gjøre Sverige til en stormakt igjen, sendte den dansk-norske kongen, Christian 7., sin general Wilhelm von Huth (1717–1806) til Norge for å finne ut hva som burde gjøres, hvis så skjedde. I et brev datert 14. desember 1773, skrev von Huth til Christian 7. at det beste man kunne gjøre for eventuelt å møte Gustav 3.,

En geografisk sirkel i horisontal posisjon. Denne finnes på Norsk kartmuseum. Wilhelm von Huth aksepterte rådet fra Bugge, og kjøpte to geografiske sirkler fra den svenske instrumentmakeren Johannes Ahl (1729–1795), som på den tiden hadde flyttet til København.

var å kartlegge Norge fra grensen mot Sverige vestover til Glomma og nordover til Trøndelag. Under den prøyssiske syvårskrigen fra 1756 til 1763 hadde nemlig de militære lederne gjort den oppdagelsen at styrker som hadde kart å hjelpe seg med, gjorde det bedre på slagmarken enn styrker som ikke hadde kart.

Christian 7. godtok von Huths forslag og bevilget det nødvendige beløp for å kunne starte kartleggingen. Derfor regnes 14. desember 1773 som oppstarten på den organisasjon som i dag bærer navnet Statens kartverk. Men det var en hake ved von Huths personlige innstilling. Han ville nemlig gjøre kartleggingen så rimelig som mulig, og ikke med bedre kvalitet enn at de militære styrkene kunne dra nytte av kartene. Von Huth hadde altså i tankene at kart som ble produsert av de militære, ikke skulle ha spesiell nytte utover den de militære kunne ha.

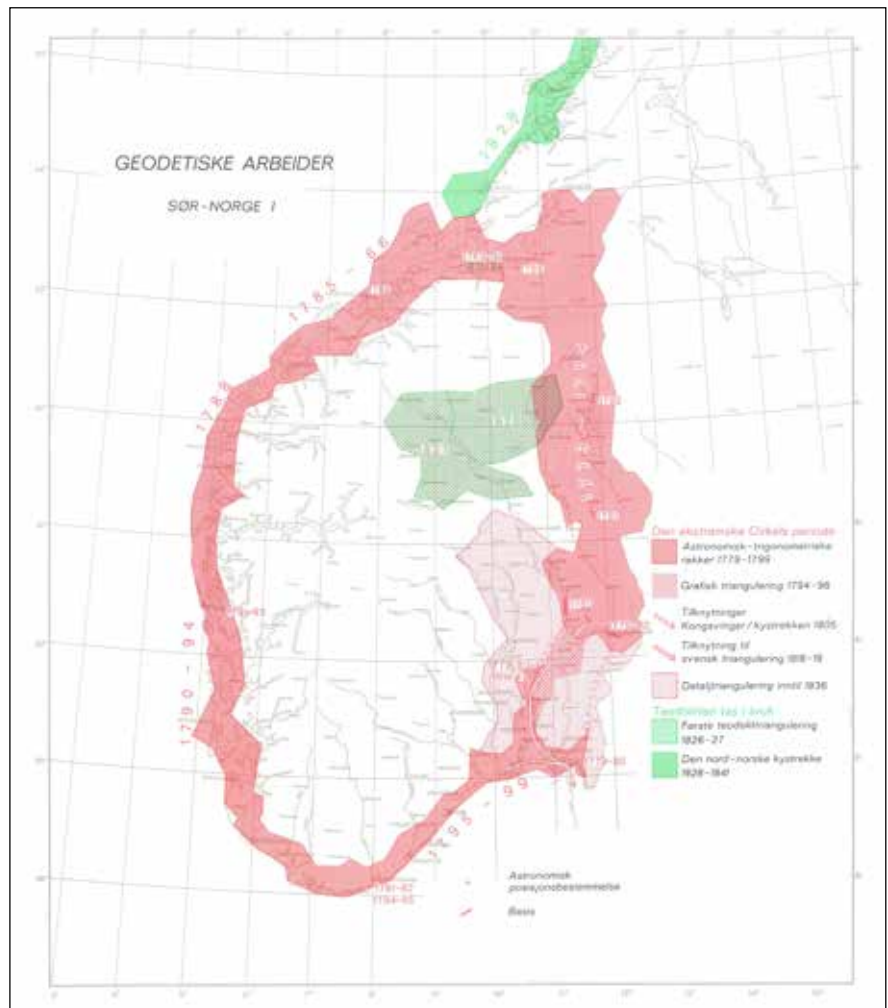
De første par årene fra 1774 gikk karttegnerne løs på oppgaven med helt enkle midler. I dag ville vi nærmest kalt det frihåndstegning, det de utførte i marka. De tok som utgangspunkt eldre kart som ble tegnet langs en smal stripe av riksgrensen mellom Norge og Sverige, da den ble gått opp i 1730- og 1740-årene. Karttegnerne kartla derfra vestover, men uten bruk av koordinater. På den måten oppsto imidlertid et betydelig problem. Når to nabokartblad skulle settes sammen, rant for eksempel en elv ut av det ene kartbladet et stykke unna der samme elv startet på nabokartbladet. Når tegnerne om vinteren skulle prøve å tilpasse nabokartbladene, måtte de i tillegg til å justere på elven også justere på veier og gårder i nærheten. Dette skulle vise seg å bli svært arbeidskrevende. De første par årene med kartlegging i Norge erfarte karttegnerne at de brukte like mye tid om vinteren til å justere kartene, som de brukte om sommeren til å tegne kartene. Wilhelm von Huth, som fortsatt hadde ansvaret for kartarbeidet i Norge, forsto at slik gikk det ikke an å fortsette.

I sin nød henvendte han seg til professor Thomas Bugge (1740–1815) i København. Bugge, som hadde ansvaret for kartleggingen i Danmark, rådet von Huth til å basere kartleggingen på koordinater. For å klare det måtte man måle vinkler mellom punkter som dannet trekanter ute i terrenget (trigonometriske punkter), og legge inn enkelte basiser for å skaffe skala i det nasjonale koordinatsystemet.

En basis er en rett linje i relativt flatt lende, markert med et målepunkt i hver ende. De eldste basisene ble lagt på flate jorder eller på islagte innsjøer. Avstanden mellom de to endepunktene kunne være fra ca. en kilometer til mer enn 5 km. Disse basisene ble målt ved hjelp av furustokker da treverk, i motsetning til metall, er lite påvirket av temperaturendringer. Basislinjen skulle så utgjøre en side i en av de trekantene som inngikk i oppmålingen. Et resultat av oppmålingen var koordinater på alle punktene som inngikk i det trigonometriske nettet. Slik fikk man et koordinatsystem som med tiden dekket hele landet.

Hvordan virker sirkelen?

En geografisk sirkel består av en fast metallskive med gradinndeling, og til denne skiven er festet en bevegelig kikkert. Etter å ha innstillet skivens nullverdi og kikkerten mot en valgt null-retning, kan man dreie kikkerten til andre punkter i terrenget mens skiven står i ro og måle retningsvinkel til disse terrengpunktene. Differensen mellom to retninger gir vinkelen. En geografisk sirkel kunne låses i enten en horisontal eller en vertikal stilling. Under triangulering var den låst i horisontal stilling, for da skulle man finne vinkelen mellom de trigonometriske punktene i terrenget. I vertikal stilling kunne man observere mot stjernene og finne breddegraden for punktet dersom det var ønskelig. Lengdegraden for et punkt var mer komplisert å finne, så det greide man ikke ved hjelp av en geografisk sirkel ute i terrenget.

Arealet med rød farge representerer det området som ble målt med geografisk sirkel i perioden 1779 til ca. 1810.

To geografiske sirkler ankom til den geografiske oppmålingen i Norge tidssnok til at de kunne tas i bruk sommeren 1779. Da startet egentlig den statlige oppmålingen av Norge, og arbeidet ble konsentrert om området mellom svenskegrensen og Glomma. Arbeidet ble utvidet nordover til Trøndelag, og derfra i et fem til seks mils bredt belte rundt kysten til Iddefjorden og videre nordover Oslofjorden og endte tilbake i Kongsvinger. Til alt oppmålingsarbeidet her ble de to geografiske sirkelene benyttet. I 1810 kunne oppmålingens direktør, Benoni d'Aubert (1768–1832), gjøre en matematisk kontroll av beregningene som

var lagt til grunn, og kontrollen ga et resultat som de var godt fornøyd med den gangen.

Teodolitten overtar

De to geografiske sirkelene var i flittig bruk frem til 1820-årene. Da hadde instrumentutviklingen gått videre, og man hadde fått et landmålerinstrument som ble kalt teodolitt. På teodolitten var det blitt et mer avansert forhold mellom kikkerten og skiven som inneholdt gradinndelingen. Teodolitter var i bruk i Norges geografiske oppmåling og Statens kartverk sammenhengende helt frem til 1990 da satellittbasert teknologi overtok.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Harsson, Bjørn Geirr og Roald Aanrud 2016: Med kart skal landet bygges : oppmåling og kartlegging av Norge 1773–2016. Utgitt av Statens kartverk, Hønefoss.

FORFATTEROMTALE

Bjørn Geirr Harsson er født i 1940 og oppvokst på Nordstrand i Oslo. Han studerte realfag med geofysikk som hovedfag og avsluttet sin yrkeskarriere i Statens kartverk som sjefsingeniør innenfor geodesi. Harsson er bosatt i Hole og er for tiden leder av Hole historielag. Han har vært med på utgivelser av flere bøker og lokalhistoriske artikler. Han har vært med i redaksjonen i *Heftet Ringerike* – som redaktør 2005–2009. Bjørn Geirr Harsson fikk i 2017 Hole kommunes kulturpris.

Norderhov Bygdekvinnelag gjennom 80 år for bygda

Bygdekvinnelagene ønsker å ha gjennomslag som samfunnsaktører, være sterke forbrukerorganisasjoner og vise kvinnesolidaritet innenfor og utenfor landets grenser. For å oppnå dette trengs ambisiøse og driftige lokallag.

Inger Lindstad

Norderhov Bygdekvinnelag feiret 80-årsdagen på Klækken hotell 14. juni 2019 med et stilfullt arrangement og artig og interessant lesning fra den gamle lagsprotokollen. Dagens bygdelagskvinner kan være imponert over de staute damene i bygda som startet Norderhov Bondekvinnelag og hvilke temaer de tok opp og kjempet for!

Vi yngre har mye å lære av og takke dem for som har gått foran oss. Men vi må også si at livssituasjonen til bondekvinnene har endret seg radikalt på 80 år.

Den gang var det storhusholdning på gårdene og mange som skulle ha mat hver dag – flere ganger per dag til og med! Det gjaldt å bruke gårdens ressurser i form av frukt, bær, grønnsaker og forskjellig slags kjøtt.

Alt skulle tilberedes, og det krevde en stor arbeidsinnsats som tok mye tid. Nå er bondekona ofte ute i andre yrker, og bonden er ensom på gården. Tidligere var det mange som bodde og arbeidet på gården, og da var det mye mer liv i tunet. Nå er du heldig om du treffer katta på trappa!

Slik startet det

Norderhov Bondekvinnelag ble dannet 13. juni 1939. En del av bygdas kvinner ble innkalt til møte hos Gerda Strande på Ringvold denne dagen. Meningen var å få dannet et bondekvinnelag for bygda. Fru Arentz som reiste for Norges Bondekvinnelag, var til stede og holdt et orienterende og greit foredrag. Hun forklarte hvor nødvendig det var å samle seg i kvinnelag for å verne om bygdas kulturelle, sosiale og økonomiske interesser og verdier. Det første styret besto av Gerda Strande, formann; Margit Lerberg, nestformann; Maren Gjerde, kasserer/sekretær.

Bildet til venstre viser staute bygdelagskvinnens feiring på Klækken Hotell 14. juni 2019.

Bakerst fra venstre: Corinna Stamm, Anne Buttingsrud, Åse Skagnæs, Frøydis Løkensgård, Ragnhild Sundeid, Kari Vøreland, Bjørg Huseby, Frøydis Ruud, Mari Nordby, Inger Løbben, Heidi Skagnæs, Jorun Evenstuen, Anne Marie Grenne, Inger Lindstad, Margot Skarsgard, Maria Bye, Harald Fagerås, Reidun Moe Haugen, Gudmund Bakke, Inger Randi Thingelstad.

Foran fra venstre: Anne-Marit Skjørsvold, Marit Kristiansen, Else Hval (leder), Reidun Frog, Catharina Nordberg Skjørsvold, Hilde Vøreland, Svanhild Brenna.

Gudmund Bakke fortalte om Norderhov-bygdas historie, Harald Fagerås representerte Norderhov Sogneselskap og Frøydis Løkensgård representerte Buskerud Bygdekvinne-lag.

Etter hvert fikk laget 44 medlemmer, og 1940 ble et godt arbeidsår med flere foredrag og kurs. Aktuelle emner var: Bedre utnyttelse av poteten, Hvordan få melrasjonene til å vare lenger? og Sylting med lite sukker. Allerede høsten 1941 måtte laget innstille sin virksomhet på grunn av vanskeligheter under krigen. I juni 1945 ble lagsarbeidet tatt opp igjen, og Gerda Strande fortsatte som formann. I 1946/47 gikk Norderhov Bondekvinne-lag sammen med de andre ringerikslagene og startet et andelsvaskeri som fungerte godt i mange år.

Større arrangementer

Laget i Norderhov har bistått ved mange store arrangementer: Norges Bondelags landsmøte i Hønefoss i 1952, Norges Bondekvinne-lags utflukt i forbindelse med årsmøtet i 1963, serveringen ved Verdensmesterskapet i traktorpløying på Sørums-gårdene i Hole i 1965, vertskap for en delegasjon fra verdenskongressen *Associated Country Women of the World* i Oslo 1971 og Norderhov Sogneselskaps 175-årsjubileum i 1985 med kaffeservering og utstilling av gamle husgeråd.

Fra 1990 har vi sammen med de andre ringerikslagene deltatt på Vårsløpp på Felleskjøpet med salg av brød/

Norderhov Bondekvinne-lags 30-årsjubileum 13. juni 1969 på Sundvolden Hotell. Her er æresmedlemmene Olaug Lindstad (1912–1989), Gerda Strande (1886–1989) og Maren Gjerde (1895–1979).

Sentrale deltakere ved Norderhov Bondekvinne-lags 50-årsjubileum 18. juni 1989. Fra venstre: leder i jubileumsåret Inger Lindstad, æresmedlem og stifter av laget Gerda Strande og vertinne for 50-årsjubileet Martha Skagnæs på Ultvet gård.

bakervarer hvor inntekten har gått til veldedige formål lokalt. I 2010 var det Åpen gård sentralt i bygda hvor vi blant annet stod for både matservering og husflid. Ellers har vi i mange år hatt en tradisjon med å pynte Norderhov kirke til Høsttakkegudstjeneste med påfølgende kirkekaffe i kirken eller i Svenskestua. I flere år stod vi for julegrantenningen ved Norderhov kirke hvor Norderhov kirkes barnekor sang og hadde gang rundt juletreet, mens vi serverte pepperkaker og varm saft. I de 80 årene laget har bestått, har det også vært arrangert mange turer, fester og fellesmøter med de andre ringerikslagene.

I 2014 var vi med og markerte 200-årsjubileet for Grunnloven og hadde ansvaret for kaffeserveringen. 2015 var Friluftsåret, og den høsten arrangerte laget tyttebærtur til Sokna. I 2016 var det 300 år siden Svenskeslaget her i Norderhov, og laget serverte suppe til 70 frammøtte i Svenskestua.

Sommerturer har vi hatt hvert år. I 2017 inviterte vi med oss Soknedalens Bygdekvinne-lag til Asker museum, og i 2018 inviterte de oss med på tur til Helgøya på Hedmarken. I 2018 var Verdens matvaredag, og også «byggets år». Da hadde laget stand på Rema 1000, hvor vi delte ut byggryn og smaksprøver av byggkrem med rød saus for å slå et slag for mer bruk av norsk bygg. Stadig like aktuelt er temaene Sunn matglede (rettet mot barn og unge), Nei til kasting av mat og Ja til mindre bruk av plast.

Møter og kurs

Bygdekvinne-laget har hatt mange kurs, matdemonstrasjoner, studieringer, lese-sirkler og utflukter til diverse bedrifter i nærmiljøet. Kurs og foredrag har stort sett handlet om mat: lefse- og flatbrødbaking; Ringerikskost; sunt kosthold. Husflid av forskjellige slag har også stått sentralt, deriblant billedvev- og bunadkurs. Flere i laget gikk sammen om å sy ny alterduk til Norderhov kirke i 1980.

Helse- og «komme i form»-tiltak var viktig, og i den forbindelse startet bygdekvinnelaget opp dametrim på Kirkeskolen sammen med Norderhov ungdoms- og idrettslag i 1972. Et av lagets medlemmer, Bjørg Wergeland, ledet trimmen i 25 år. Trimmen ble nedlagt samtidig med Kirkeskolen i 2019. I 2010 ble det satt i gang en underskriftskampanje for å få beholde akutt- og fødeavdeling ved Ringerike sykehus. Det er i det hele tatt ikke det tema vi ikke har vært innom i løpet av disse årene, til og med kurs om stell av bilen og omtrekking av møbler!

Medlemsmøtene våre har delvis vært holdt privat, men en periode var vi i Melkebaren i Hønefoss og en kort stund på Benterudstua. Men nå bruker vi stort sett Kirkestua ved siden av Norderhov kirke. Som takk for gratis bruk av Kirkestua har vi gitt Menighetsrådet 24 dype tallerkener og 24 suppeskjeer.

På medlemsmøtene våre har det de siste årene vært noen faste innslag: Vi synger alltid på møtene for å ta vare på den norske sangskatten, det er planteauksjon om våren og utlodning av «markens grøde» om høsten. I stedet for planteauksjon har vi også reist til Henoa Gartneri på Nakkerud og kombinert medlemsmøte og kjøp av planter.

Julemøtet holdes som regel på Benterudstua, og da er tradisjonen at det serveres rakafisk. Vi prøver å lage halv- og helårsplaner for møtene våre, og det bestemmes på forhånd hvem som skal være vertinner. De to vertinnene har ansvaret for det praktiske rundt møtene, enkel servering, gevinster til lotteriet og opprydding.

Bygdekvinnelaget skal bestå!

På årsmøtet i 2017 sa Åse Skagnæs fra seg gjenvalg etter å ha vært leder i 17 år. Det var ikke lett å få noen til å overta ledervervet, og spørsmålet ble: «Hva nå, skal vi fortsatt ha et bygdekvinnelag?» Det var det enighet om. Else Hval tok heldigvis på seg lederoppgaven, og i 2019 har laget 34 med-

NORGES BYGDEKVINNELAG

Norges Bygdekvinnelag er en organisasjon som arbeider for å styrke interessene til kvinner og lokalsamfunn i Norge. Organisasjonen ble opprettet som Norges Bondekvinnelag i 1946 ved en utskilling fra Norges Bondelag og samlet den gang fylkesvise bondekvinnelag. Organisasjonen tok det nåværende navnet i 2002.

Norges Bygdekvinnelag har 12 500 medlemmer i 430 lokallag. Landsmøtet er høyeste besluttsende organ, og sentralstyret har ansvar for organisasjonens drift.

Norges Bygdekvinnelags administrasjon har fem ansatte på kontoret i Oslo. Bygdekvinnelagets visjon er å

være en møteplass for aktive kvinner. Sentralt i organisasjonen står arbeidet for å formidle og bevare norske mattradisjoner og sunn matglede.

Organisasjonens lokal- og fylkeslag har blant annet gitt ut flere bøker om lokale mattradisjoner, og i 2017 lanserte organisasjonen også nettsiden norsktradisjonsmat.no, der oppskrifter og mattradisjoner fra hele landet er samlet.

Norges Bygdekvinnelag er spesielt opptatt av kvinner som har tilknytning til primærnæringene. De er også del av en internasjonal bevegelse gjennom medlemskap i *Associated Country Women of the World*.

Norderhov Bondekvinnelag feiret 20-årsjubileum 8. juni 1959. Vi ser forsiden av ei gjestebok gitt av de andre bondekvinnelagene på Ringerike.

Foto: Ina Syljset Skjørvald

Cate Skjørvald (1923–2017) var trofast medlem av Norderhov Bygdekvinnelag i 67 år. Hun var leder en periode og var på medlemsmøte ca. en uke før hun døde.

lemmer med fem nye i løpet av det siste året. Laget hadde fire æresmedlemmer: Gerda Strande, Maren Gjerde, Margit Lerberg og Olaug Lindstad.

Det hersker enighet om at Norderhov Bygdekvinnelag har livets rett som bærer av vår kulturarv og våre tradisjoner.

Selv om det er en annen tid nå enn da laget ble stiftet for 80 år siden, trenger vi litt motvekt til alt det nye som skjer.

Vårt ønske og håp for laget er at også yngre bygdekvininner kan se verdien av det som har vært gjort, og at de vil være kulturbærere på veien videre!

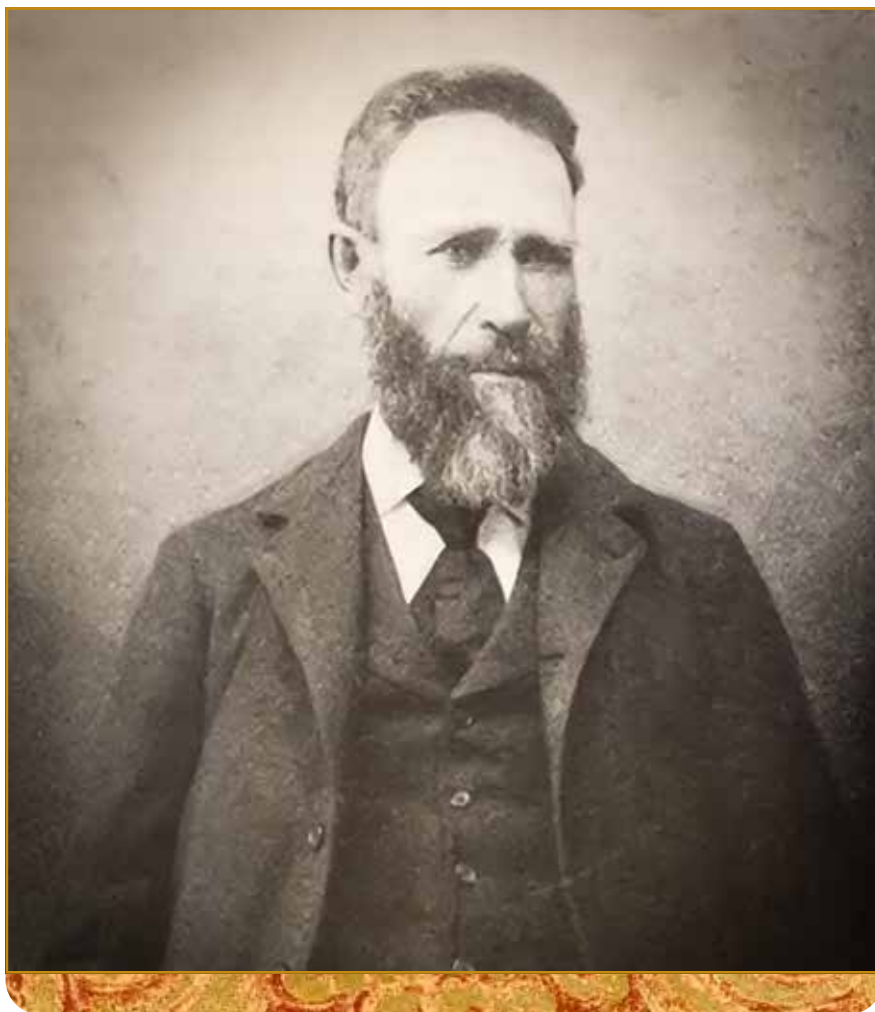
KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Wikipedia og www.bygdekvinnelaget.no

FORFATTEROMTALE

Inger Lindstad er født i 1943 i Ringsaker. Hun flyttet til Ringerike i 1969 og er bosatt på Hverven gård. Inger Lindstad har arbeidet som sykepleier i Hole og Ringerike. Hun er sekretær i Norderhov Bygdekvinnelag.

Kilde: Johnson (1925:51)

Utvandrerhistorier fra Ringerike

O.S. Johnsons livsverk

O.S. Johnson eller Ole Johnsen som han ble døpt 13. mars 1843 i Lunder kirke, var født 13. januar i Astridbråten, Oppgardseie.

Ole utvandret i 1880, og familien fulgte etter i 1881.

Nils Elsrud

Da Ringerikslaget i Amerika ble stiftet i 1906 fikk Ole i oppdrag å kartlegge ringerikinger som hadde utvandret, og skrive om dem. Det endte opp med fire bøker mellom 1919 og 1930. Ole var dessuten en aktiv samfunnsdebattant, og i mange år skrev han amerikabrev hjem til Norge. De fleste ble publisert i *Ringerikes Blad*.

Bakgrunn

I boken som kom ut i 1925, skriver han om seg selv. Ole blir født i 1843 i husmannsboligen hans bestefar Ole Even- sen hadde satte opp 30 år tidligere. Han

var eldst av fem søsken. Det var dårlige kår på Astridbråten, og Ole måtte allerede som åtteåring begynne som gjetergutt. Han forteller at han gjette «den lille flok kreatur for sine foreldre og besteforeldre». Han løp rundt i skog og mark med tresko og neverskrukke på ryggen med niste oppi. Som 14-åring var han med faren og hogg tømmer.

Skolegangen var det så som så med den gangen, det fantes noen få omgangs-skolelærere. Første gangen Ole skulle på skolen gikk han til en gård som lå ca. 15 minutters gange fra Astridbråten.

O.S. Johnson utvandret i 1880.

Elevene ble plassert rundt et langbord på kjøkkenet, og på enden står en ung kar som har tatt på seg lærergjerningen for å slippe militærtjenesten. Ole skriver: «Vi fikk inntrykk av at læreren vurderte oss etter hvor høyt vi klarte å lese fra boka vår.» Ole forteller at de hadde to ukers skole hver vinter i tre år. Oles mor var flink til å lese og skrive så hun var lærer for Ole på sommeren. Etter det var Ole hjelper for sine småsøsken så de skulle kunne lære seg å lese.

Da Ole skulle begynne å lese for presten til konfirmasjonen, forteller han at det skjedde på gården Nedre Berg, og presten, Peder Fredriksen Brock (1814–1894), var en stor rødskjegget mann med en sort kalott på hode. Han var så stor og fryktingytende at Ole ble vettskremt. Når han skulle frem og lese for presten, skalv han i knærne og visste ikke hvor han skulle gjøre av seg. Men takket være moren, så gikk alt bra. Han besto prøven selv om han ikke husket en eneste ting fra hva han leste.

Oppkjøp av skog

«Vi måtte også fortsette i arbeidslivet, og tømmerstokken var den beste inntektskilden i bygda jeg kommer fra», skriver Ole. På slutten av 1860-tallet jobbet han som tømmerkjører for bestyrer Erik Nupsen Oppegaard. Erik bestyrte et skogstykke på grensen til Ulevassfjellene som A.P. Oppegaard sammen med Gulbrand Kihle hadde kjøpt av fru Lundesgaard. Det var fem hestespann som dro frem tømmeret, og Ole styrte et av dem.

Ole skriver at han hadde lyst til å bli skogbestyrer. Faren fikk ansettelse som bestyrer, men han kunne hverken regne eller skrive, så Ole måtte hjelpe ham med det. Han fortsetter:

Da fikk jeg smake på den dårlige skolegangen min. Jeg kunne skrive litt, men regning hadde jeg ikke lært meg, jeg kunne knapt legge sammen 2+2. Det førte til at jeg tok kontakt med Johannes Mokastet som var lærer i Strømsoddbygda. Jeg ba om hjelp til å lære å regne, noe han sa ja til. Det førte til at han hjalp til med den grunnleggende lære i regning. Så kjøpte jeg Feragens Regne- bog og benyttet alle ledige stunder til å øve, helt frem til jeg klarte å 'gjøre opp et tømmerregnskap'.

I 1867 kjøpte A.P. Oppegaard og lensmann Mokastet en større skogstreking av Gunder A. Trommald i Flå, Hallingdal. Da det skulle ansettes skogsbestyrer der, fikk Ole denne jobben sammen med Erik N. Oppegaard. I 1869 kjøpte A.P. Oppegaard flere skoger i Flå, og Ole jobbet der i flere år som bestyrer og med skogshogst og fremkjøring av tømmer.

I løpet av denne tiden ble Ole god venn med Knut Aavestrud som var på samme alder. Han skriver at de hadde mange fornøyer og mye moro sammen. I 1870 ble Knut gift med ei jente fra Eggedal og Ole ble beåret med å være fadder til deres førstefødte. I 1871 kjøpte Ole en del av gården Nordre Strømsodd, og i juni 1872 flyttet han som nygift inn på gården sammen med kona Marie Olsdatter Ringerud, født 17. desember 1845 på Ringerud i Ådal.

Ole fortsatte som skogsbestyrer i Flå for tidligere nevnte Oppegaard og Mokastet. Rett etter nyttår i 1873 var Ole en tur oppe i Flå og overvar der en dansfest hos Mikkell Jordet (Medbøen), hvor det ble servert mye brennevin og folk ble «modige og sterke». Det ble gjort mange krumspring på dansfesten både av fordrunkne menn og kvinner.

På morgenen etter dansen kjøpte Ole et skogstykke av Mikkell Jordet for 3 000 spesidaler som skulle betales kontant. Skogen lå i en passende helling ned fra Buvannet.

Dette var på rett tid for tømmerprisene hadde begynt å stige i 1870. Etterspørselen etter tømmer hadde tatt seg opp på grunn av stor etterspørsel fra Frankrike. Tømmerprisen fortsatte å stige utover sommeren og høsten 1873 og nådde sin topp i januar 1874. Høsten 1873 kjøpte Ole sammen med Ole A. Aamodt et skogstykke av Oles svoger Ole Ringerud i Ådal for 1 500 spesidaler.

Samme høst kjøpte de også et skogstykke av Ole O. Hølen. Ole Johnsen og Ole Aamodt jobbet begge i skogen og hogg denne høsten og vinteren ut flere hundre tylfter med tømmer som de solgte til Haugan Co. i Drammen og til O. Helgesen i Hønefoss for ganske gode priser.

Samtidig som han drev i sin egen skog, var Ole fremdeles skogsbestyrer for A. P. Oppegaard og lensmann Mokastet

O.S. Johnson forfattet fire bøker om utvandring fra Ringerike.

i Medbøenskogen og Liaskogen, begge i Flå. Vintrene 1873 og 1874 var snøfattige så det var bra å drive i skogen.

I 1876 kjøpte A.P. Oppegaard og Ole Aamodt skog i Ådal av Gabriel Skaugstad, Skalerudskogen for 15 000 spesidaler. Ole ble en av bestyrerne av skogen gjennom høsten og vinteren. Da bodde han vekselvis på gården Nordre Elsrud og Skalerudseteren.

Ole går konkurs

I 1876 ble gården Strømsodd tatt fra ham på odel. Siden prisene hadde gått ned, ble taksten på gården satt så lavt at Ole tapte penger. Han hadde også drevet med handel, og flere som hadde fått på krita, kunne ikke betale. Det gikk med Ole som med mange andre på denne tiden, han gikk konkurs.

Ole med familie flyttet til Søndre Åmot og bodde der i to år. Disse årene drev han med hogst og kjøring av tømmer for A.P. Oppegård og Anders Strande i Strandeskogen. Ole drev også med tømmerfløting fra Sandvannet i Vidalen til Strømsoddelva. Han var borte i en spesiell hendelse da tømmerhauger satte seg fast i Sandvassfossen. Tømmeret begynte å binde seg i bunnen av fossen, så stokkene sto på enden oppetter fossestupet. For å få dem løs, måtte de bruke dynamitt. De boret hull inn til marginen av stokken og la inn dynamittgubber.

Da de hadde fått løs noen stokker, åpnet de dammen og slapp ut mer vann, slik at tømmeret løsnet. Etter denne hendelsen ble ikke fossen brukt til frakt av tømmer på mange år. Da Anders Paulsen Strande kjøpte eiendommen i 1908, sprengte han ut fossen slik at den igjen kunne benyttes til tømmerfløting.

Strømsoddbygda med gårder og husmannsplasser.

Tegning: Ragnvald Lien

Marie født Ringerud.

Utvandring

I 1878 ble Søndre Åmot som Ole og familie bodde, på solgt. De flyttet da til gården Berg i Haugsbygd. Der bodde Ole Olsen Hølen som var gift med Marit Olsdatter Ringerud, svigerinne til Ole.

Ole skriver at han fikk en del av gården han kunne drive for egen regning, mot at han også jobbet på hovedbølet. For at han skulle kunne drive sin egen mark, var han oppe grytidlig og jobbet for seg selv før han gikk hjem og spiste frokost og jobbet deretter på gården for Ole Hølen. På høsten 1878 kjøpte kaptein Færden og Rasmus Bergsund på Borger i Haug ei manuell høypresse for å lage høyballer.

For å betjene høypressen måtte det være to personer. Utover vinteren var det lite arbeid å få siden skogsdriften hadde stoppet helt opp. Eierne av høypressa så etter noen som kunne betjene den, og Ole var villig til å ta på seg dette arbeidet. Ole fikk med seg Anton Olsen Gullerud til å betjene pressa. Anton hadde kommet tilbake til Norge etter å ha vært i USA i mer enn ti år og hadde drevet en saloon i Chicago. Nå hadde han kjøpt gården Berg av Erik Haug. Ole og Anton reiste rundt med høypressa og laget høyballer. De var blant annet på Vaker, Ringvoll, Bjørke og flere steder.

Når de jobbet med høypressinga, fortalte Anton om sine år i Amerika til Ole. Selv om Anton hadde bodd i Chicago

Minnesota og en del av Wisconsin. Spring Grove ligger sørøst i Minnesota.

hele tiden, hadde han god kunnskap om hvordan livet på landet var. Han anbefalte Ole å reise til Amerika, og det passet Ole da han var i den situasjonen at han ikke eide noen ting. Han hadde vurdert å få seg en husmannsplass, men dette bød han imot siden husmannens kår var svært dårlige.

Nå var de kommet frem til 1880 og Ole skriver videre i boken:

Endelig bestemte jeg meg for å reise, for det kunne være noe å vinne, men ingen ting å tape. Hustruen bor i huset til søstera og hun ville ikke bli kastet ut. Hun hadde til livsopphold, så hun kom ikke til å lide noen nød. Anton, Erik Haug og jeg planla det så at jeg skulle reise opp til Ådalen. Et par dager før jeg skulle reise til Amerika gikk jeg i skumringen om kvelden fra Ringerud i Ådal. Jeg var innom Evjebråten og besøkte min kones bror Martin før jeg ved daggry kom til Hen. Jeg kjøpte billett til Kristiania. Jeg var i en meget vemodig tilstand da jeg kom ned til Hønefoss før jeg gikk videre opp i Haugsbygd hvor min hustru og barn var. Tenk om jeg aldri fikk se dem igjen, men samtidig tenkte jeg at dette skulle jeg ikke gruble mer over, loddet var kastet.

Ole dro fra Hen kl. 6 neste morgen og ankom Kristiania hvor han ble møtt på jernbanestasjonen av Erik Haug og Anton Olsen Gullerud. Samme dag løste de billett til Chicago på Hvide Stjerne-Linjens kontor. Kl. 5 på ettermiddagen dagen etter gikk de om bord på et av Wilson-skipene som skulle bringe dem til Hull i England.

Det var fire stykker som reiste sammen, Ole, Erik Haug, hans brorsønn Johan Haug og Olaus Berg. Anton hadde foreslått at Ole skulle reise til Chicago, skaffe seg arbeid og spare opp penger. Så ville Anton komme etter om et år og de skulle åpne saloon sammen. Før Ole reiste fra Kristiania skrev han et brev hjem til hustruen for å prøve å trøste henne.

De ble liggende i Liverpool i fem dager da alle båtene til Hvide Stjerne-Linjen var fulle, og det ble ombooket til Amerika-Linjen som skulle ta dem over Atlanterhavet. Han skrev brev hjem fra Liverpool. Det var en som tilbød seg å bringe brevene fra emigrantene til postkontoret. Ole sendte med ham fire cent, men da brevet kom frem til Hønefoss, viste det seg at han hadde sendt brevet uten å betale porto, så Maria måtte betale nesten det dobbelte for å få ut brevet.

Reisen til Amerika

Ole skildrer i boken også selve overfarten som jeg vil gjengi her:

Endelig kom vi da om bord paa dette Skib, som skulde bringe os til Amerika; men slig Strid og Kamp om Madsmulene som blev bragt os, har jeg aldrig seet hverken før eller siden.

Det var akkurat som vi farmere her i Amerika fodrer en flok sultne Grise. Enkelte Dage, naar Veiret tillod det, blev vi ordret op paa Dækket for at modtage de Madsmuler, som skulde rækkes os, og der møtte vi op med vore Blikkopper for at faa nogle Skeer Suppe og en Kjødbid. De, som først trængte sig

frem, fik dog noget, men det var vanskeligt at trænge sig gjennom Folkeflokken for at komme til et Sted og spise det op.

Andre Tider blev vi ordret til at sitte i vore Senge, og saa kom disse Maduddelere med en Slags Kaffe, som syntes være kogt paa brændte skosaaler eller Askebark.

Etter 15 døgn kom Ole sammen med sine reisefeller inn til Philadelphia hvor de ble stengt inne i et stort lager for bomull. De var allikevel glade for å ha kommet i land, for de hygieniske forholdene og maten var så dårlig at stemningen hadde begynt å bli amper ombord. Ole skriver videre at de ble bare noen timer i Philadelphia før de satte kursen mot Chicago hvor de ankom i april 1880. Ole ble værende fem dager i Chicago, og da han og Johan Haug kunne litt engelsk, hadde de tatt på seg å reise rundt og spørre etter arbeid. Men de fikk nei alle steder.

Erik Haug og Ole reiste til Houston County i Minnesota. Der traff de Halgrim Aure som var en gammel bekjent av Ole. Ole og Erik gikk videre til Sheldon hvor Oles farbror Even Olsen Aasen bodde. De gikk så videre til Spring Grove, og Ole fikk jobb på en farm for 50 cents per dag. Lønna var ikke god, men det var bedre betalt enn i Norge.

Farming

Etter å ha vært dagarbeider en måneds tid, fikk Ole jobb hos en annen farmer og fikk 16 dollar i måneden for å jobbe på jordet. Etter det var han med på innhøstingen av mais for 50 cent per dag, samt tresking for 75 cent. I november 1880 dro Ole videre til Clarck County, Wisconsin for å jobbe i skogen. Han var *lumberjack* [tømmerhogger] i fire måneder og fikk 20 dollar pluss kosten i måneden.

Ole synes nå at han har fått en grepa god lønn, men som han skriver:

Saa sandelig fik vi da arbeide for Pengene, da hugsten og Kjøringen begynte. I Førstningen var det at arbeide Veiene som Tømmeret skulde kjøres efter ned til Elvene.

Ole skriver at kosten kunne vært bedre, det gikk daglig på flekk og bønner hele vinteren. Og de fikk te uten sukker og fløte. Julaften og juledagen gikk rett forbi som alle andre dager, det var ingen feiring av disse dagene som de var vant til i Norge. Ole skriver at mens han sto og hogg, gikk tankene tilbake til julefeiringa i Norge.

Minnesota med counties og norske innvandrere i 1875. Spring Grove ligger i Houston County i sørøst og Luverne i Rock County i sørvest.

Spring Grove i 1896 med O.S. Johnsons farm markert med gul farge.

I mars 1881 drar Ole tilbake til Spring Grove, Minnesota. Da hadde han spart opp så mye at han kunne kjøpe billetter til familien. I juni 1881 kom familien til Spring Grove der Ole leide et hus, kjøpte ei ku og skaffet alt nødvendig av husholdningsartikler. For å få til dette hadde Ole satt seg i en gjeld på 70 dollar. Ole jobbet mye, og det gikk ikke mange månedene før han hadde nedbetalt hele gjelden. På sommerstid de fire første årene jobbet Ole med *grubbing* [å grave opp noe fra jorden, det kan være poteter eller fjerning av røtter fra nedfalte trær]. Når han ikke drev med *grubbing*, var det slått og innhøsting på sommeren samt jobbing i skogen på vinteren.

Han fikk betalt 50–75 cent per *cord* [128 kubikkfot = 3,62 kubikkmeter eller litt mer enn 1 favn]. Ole skriver at dagene med en tung «grubør» gjorde at han måtte gå bøyde hele dagen og dette medførte at han etter hvert ble krumbøyde og til slutt krøpling. Ole skriver at han besluttet da å temme tre år gamle *steers* [gjeldokser] for å benytte dem til kjøreokser. Ole hadde litt erfaring fra

dette siden de hadde brukt okser til å trekke frem tømmer i skogen istedenfor hester. Ole temmet oksene og laget seletøy til dem, og han og en bonde i nærheten var de to siste som brukte okser som trekkdyr i området han bodde i. Men oksene gjorde jobben, og han fikk gjort all kjøring som trengtes på farmen.

I 1890 skaffet Ole seg en større farm i Spring Grove. Han solgte oksene, kjøpte tre hester, og etter tre år kunne han kjøpe gården. Han skulle betale 3 500 dollar for gården, men han hadde kun 500 dollar i *cash*.

De to første årene etter kjøpet var prisene på gårdsproduktene gode, men så kom det nedgangstider i 1894 og 1895, og prisene på gårdsprodukter gikk veldig ned. Ole skriver at det var et slit å få endene til å møtes, men de kom seg gjennom og fikk betalt det de skyldte på gården. I tillegg til det han selv ytte, bidro hans hustru i stor grad til deres velstand og sorgløse alderdom. Selv om hun var skeptisk til å dra til Amerika, angret hun ikke etterpå.

Besøk til gamlelandet

Ole skriver at når nordmenn drar over til Amerika, så var det først og fremst for å være borte en fem–ti år og legge seg opp penger for å kjøpe gård i Norge. Men det viser seg at når du første har kommet hit og blitt involvert i enten kjøp av en farm, eller på annen måte driver forretning, så er det ikke så enkelt å bryte opp og dra tilbake til gamlelandet. Ole skriver at slik var det med ham også.

Han lengtet til sin hjembygd i Norge, og etter 28 år, den 16. mai 1908, dro han fra Spring Grove og ankom Kristiania i begynnelsen av juni. Etter et par dager i hovedstaden reiste han videre til sin søster i Strømsoddbygda. Han dro ganske raskt til sitt barndomshjem, men det var gjenvokset av skog, og huset som bestefaren hadde bygd, var borte. Kun låven og vedskjulet sto igjen.

I 1914 feiret Norge 100-årsdag for grunnloven, og skip etter skip gikk fra Amerika til Norge med folk som ville hjem for å feire det store jubileet.

Johnson og hustru Maries hjem i Spring Grove, Minnesota.

Marie og Ole med et barnebarn.

Ole var ikke noe unntak, og han kjøpte billett med skipet «St. Louis», som mange hallinger dro med. Skipet var leid for å bringe nordmennene til Kristiania. 17. mai 1914 kl. 10 på formiddagen kom skipet inn til byen. Det var et myldrende liv i hovedstaden og Ole ble et par dager. Han reiste så opp til hjembygda og ble der et par uker før han dro en tur opp til Hallingdal.

Marie og Oles gravsted.

Der var han med på et par fester som ble holdt for alle de hjemvendte halling-amerikanere.

Ole og Marie fikk fire barn, alle født i Norge: Johan (1873–1949), Mathilde (1874–1965) Bolette (1875–1957) og Olava (1877–1949). Marie og Ole døde henholdsvis i 1926 og i 1935 i Wilmington, Houston Co., Minnesota.

Kilde: Johnson 1925:103.

Kartet viser norske innvandrere i USA i 1910. Dersom en sammenlikner med 1875, har nordmenn spredd seg til hele Minnesota. Dessuten var det stor innvandring til de to Dakota-statene i Midtvesten og staten Washington i nordvest.

Årsaken til utvandringen fra Norge er sammensatt, men fattigdom, undertrykking, klassesdeling og næringsmessige reguleringer i Norge, foruten eventyrlyst og rykter om billig jordbruksland i Amerika, var hovedårsaker til utvandringen. Fra ringeriksdistriktet dro de fleste til Minnesota, Iowa, Nord-Dakota og Wisconsin.

Vi har ikke eksakte tall for hvor mange som dro fra herfra, men en antagelse ligger på rundt 8 000 til 10 000 personer mellom 1860 og 1920. Fra 1836–1930 utvandret totalt ca. 850 000 nordmenn hvorav rundt 800 000 utvandret til Amerika. I samme tidsperiode ble det født ca. 5,2 millioner personer i Norge.

Hovedtyngden av utvandringen til Amerika var fra 1860 og frem til rundt 1920. Det samme gjaldt for vårt distrikt. I 2000 anslås det at 4,6 millioner amerikanere har avstamning fra Norge. Det utgjør 1,6 % av hele befolkningen.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Johnson, O.S. 1919: Utvandringshistorie fra Ringerikesbygderne. Bd. I. Utgitt på beslutning av Ringerikeslaget.
- Johnson, O.S. 1921: Utvandringshistorie fra Ringerikesbygderne. Bd. II. Utgitt av Ringerikeslaget.
- Johnson, O.S. 1925: Utvandringshistorie fra Ringerikesbygderne. Bd. III. Utgitt av Ringerikeslaget.
- Johnson, O.S. 1930: Utvandringshistorie fra Ringerikesbygderne. Bd. IV. Utgitt av Ringerikeslaget.
- Qualey, Carlton C. 1938: Norwegian Settlement in the United States. Utgitt av Norwegian-American Historical Association, Northfield, Minnesota.

FORFATTEROMTALE

Nils Elsrud, født 1955, vokste opp i Ådal. Han er bosatt i Haug og arbeider som salgssjef hos Tronrud Engineering. Nils Elsrud har drevet slektsforskning siden tidlig i 1980-årene med hovedfokus på Ådal og har et stort kontaktnett i USA med etterkommere fra Ringerike. Han har holdt mange foredrag om temaet utvandring og har sittet i styret i Ringerike Slektshistorielag siden 2009 både som leder og kasserer.

Foto: Rune Aakvik / Oslo Museum

Bondehandelsgard i Storgata i Kristiania i slutten av 1800-talet.
Fjellbønder med bondevarer kunne bruke fleire veker på ei slik byferd. Litografi: Olav Norman 1950.

Pass deg på *Krokstogen!*

For 150 år sidan og den tid reiste Valdres-bøndene over Ringerike når dei skulle på butikken, dersom dei ikkje reiste over Hadeland, då. Dei som skulle til Kristiania med bondevarer vinterstid, dei måtte passe seg. Verst var det over Krokstogen.

Olav Norheim

Butikkane låg i Byen eller på Branes. Byen, det var Kristiania. Men dei sa Byen. Det gjer dei den dag i dag. Branes, det var Bragernes, altså Drammen. Det hende dei reiste så ofte på butikken som to eller tre gonger i året. Det fanst nokre landhandlarar på bygdene òg. Men dei hadde gjerne dårleg utval, og ofte dårlege varer.

Det var ikkje alle som reiste på byferd. Det var bønder. Nokre av bøndene hadde spesialisert seg som lassekjørerar og oppkjøparar. Dei skulle selja varer i Byen og kjøpe med seg varer heim. Dei

gjorde gjerne ei byferd om hausten, i god tid før jul, etter at isen hadde lagt seg og det var sledefore. Og så gjorde dei ei ny ferd på etterjulsvinteren når det skulle vera marknad i Kristiania. Det var ved kyndelsmess, første tysdagen i februar.

Gamalost og knaost

Ei tid før desse oppkjøparane skulle i vegen, drog dei rundt i bygda og bestilte salsvarer av småbønder og andre som ikkje kunne dra i vegen sjølve. Dei som skulle av stad, kjøpte med seg smør, gamalost, knaost, søtost og

primost for å selja i Byen. Og så kunne dei kjøpe med seg kjøt, flesk, talg, hanekjuklingar, rakfisk, huder og skinn som bøndene hadde til overs.

Noko måtte jo folk behalde sjølve så dei fekk laga seg klede, sko og anna utstyr.

Lassekjørerane som drog til Byen, kunne koma ut for litt av kvart. Derfor hadde dei ofte med seg ein lasse-hund, ei vaktbikkje som låg på lasset når dei var innomhus. For dei måtte overnatte fleire stader på veg til Byen.

Bondehandel i Kristiania i 1883. Bøndene måtte pakke seg godt inn vinterstid. Varene dei skulle selja, måtte òg pakkast godt.

Graut-vallersene

Ein gjeng valdrisar var ille ute ein gong. Det var på Krokskogen. På den garden dei måtte ta inn for natta, var det gravøl. Dette var tredje gravferdsdagen, så det var mykje fyll og skråll og ståk. «Graut-vallersene!», ropte ei slåssbikkje då dei kom til gards. «Er det noen som vil slåss?!».

«Du får tala ved mannen med den raude toppluva», svara ein valdris. Han med raud toppluve, det var Hans Islandsmoen frå Sør-Aurdal. Han var sterk, han, og så hadde han med seg Bamse, gardsbikkja til presten. Og Bamse hadde halsband med piggar til vern mot ulv. Det vart ryggtag, og Islandsmoen la slåstbikkja i bakken to gonger. «No hogde fanten tak i håret mitt og sleit og klora attåt. Då treiv eg uksepeisen min og skreik til Bamse: No får du røre deg, Bamse!» Då vart det fort «fri gard», og valdrisane fekk vera i fred.

Oksepeisen var god å ha

Oksepeisen, ja. Kva var no det? Folke-minnesamlaren O.K. Ødegaard har laga denne definisjonen på ein oksepeis: Når dei hadde slakta ein okse, tok dei megin (pikken) og tøyde han så lang

dei fekk han. Når dei hadde tre slike, fletta dei desse saman. I grøvste enden sette dei på ein jernring. Eit stykke nedpå smidde dei på ein jernring til. Dermed hadde dei godt handtak. Så smidde dei på fleire jernringar nedover heile fletta, ein tre-fire tommar mellom kvar ring. Så var uksepeisen ferdig. ... Eg trur oksepeisen var eit betre slagvåpen enn ein sabel (Hermundstad 1954:58).

Tjuven på Krokkleiva

Det hende by-handlarane trefte på røvarpakk. Ola Øygarden frå Vestre Slidre var ute for det ein gong, fortalde Eivind E. Frigstad:

På Krokkleiva kom det ein fyr og bad om å få aka med han. Men Ola hadde tungt lass, og vondt føre var det òg. Difor kunne han ikkje få aka. Men tjuven hoppa opp på lasset bakpå likevel. Då tok redselen han Ola. Så greip han den holka svipa si og smurde til mannen i hovudet så han dreiv på lasset. Så jaga han på hesten og køyrde i fullt trav til næraste kvileplass. Då han kom att frå Byen, sa folk på denne kvilarplassen at det var farleg å ferdast aleine over Krokskogen (Hermundstad 1954:57).

Han ok kleiva ned i ein ak

Ola T. Nefstad frå Vang fortel:

Eg gjorde fleire Christiania-ferder for meg sjølv og andre. Då hadde eg med til Byen mykje bondevarer. ... Vegen til Byen var for det meste svært bakkut. Hadde eg drege opp ein bakke, ok eg som oftast ned den neste. Ned Krokkleiva på Ringerike ok eg i ein ak. Raudluva mi gøynde eg i trøyelomma og let det stå til. Midtvegs sto nokre menn og såg på. «Der fær det en som æk seg til pølse!» sa den eine. Sleden for langt utover Steinsfjorden før han stansa (Hermundstad 1954:59).

Kjøring til Hønsfjorden

Bondevarer vart også levert på Branes. Når bondehandlarane skulle frå Valdres til Branes, fór dei gjerne gjennom Ådalen over Hønefoss, Norderhov, Sundvollen, Svangstrand og ned Lier til Branes. Det var losji å få i Renna i Ådalen og i Kerstistugu ovafor Valdresstøa. I 1860-åra heitte kjerringa i Kerstistugu Marte og mannen heitte Gudbrand. Då det vart veg, kjørte dei til Nes i Ådalen. Så rodde dei Sperillen.

Heim att frå Branes kunne dei leige kjøring «til Hønsfjorden, fjordarmen som går opp til garden Hønen i Tyrifjorden.

Der tok dei land i Busund». Busund ligg jo litt nedanfor Norderhov kyrkje. Hønen er jo det same som dagens Ringvoll, eplefarmen i Norderhov. Det forklarar namnet Hønsfjorden.

No leigde dei kørarar til Valdres-støa ut i Ådalen. Så var det å få leigt båtføring oppetter Ytterelva (no Ådalselva), gjennom Kongsstraumen og inn i Spirillen. Over han gjekk det greitt til dei møt-te Storelvi. Så rodde dei oppetter henne til Sørums (Hermundstad 1954:26 f.).

Branesvegen

I tidlegare tider drog dei nok oppå høgda for å koma forbi brattlandet langs fjorden frå Sønsterud og sør- over. Ein gamal kjerrevege som gjekk frå Ringerike til Branes vart kalla Branesvegen. Vegen gjekk opp Manaskardet, til Byflagsetra, Kroktjern og deretter søraustover til Møllbakk.

Vidare gjekk vegen ned Nordlandsdalen, forbi Gørmyr og til Lier. Gørmyr er Myra på norgeskart.no, opphavleg ein plass under Fjulsrud (Harsson 2016).

Spikar og sukker

Frå Byen og Branes hadde bondehandlarane med seg varer til dei der heime. Dei hadde med seg handlelister. Bondehandlarane Arne Ellestad hadde med seg handlelista for Knut Kvien omkring 1870 då han skulle til Branes eller til Byen (Hermundstad 1954:34).

Ja, dette var varer dei måtte til Byen eller Branes for å få tak i. Og det var nok best å bestille så det heldt ei stund, for det kunne gå nesten eit år til neste gong. Får håpe dei fekk det dei hadde bestilt, og at bondehandlarane ikkje kom ut for arge vargar og vrangle ringerikingar då.

KNUT KVIENS HANDLELISTE

- 2 Bp. (bismerpund) Beroms Jern.
- 5 merker fille Staal.
- 400 4 toms Spigere.
- 400 3 toms Spigere.
- 400 2 toms Spigere.
- 50 Allen bumulds Væv.
- ½ Alen Fløjel beste Sort.
- 1 Rød Lue af beste Sort.
- ½ Bp. Caffé.
- 6 Pund Raffinade.
- 6 Pund Plader Sukker.
- 6 Do. Kandis Sukker.
- 3 Pund Havana Do.
- 1 mark Lakris.
- 3 pund Vedemel.
- 1 mark Anis.
- 1 mark Risengryn.
- 1 mark Allehaande.
- 2 mærker Gul Sæbe.
- ¼ Matte Tobak.
- Nyeste og fuldstændigste Brev og Formular Bok udgivet 1866.
- 1 Bog skriv papir.
- 1 mark Kongo Tee.
- 2 Dusing Fyrstikker.
- Haaningkage for 1 sk.
- Omsbrød for 1 sk.
- 1 Lod Blaa violet Pulver.

1800-TALLETS MÅL OG VEKT

Frå 1875 var

- 1 bismarpund
= 12 pund = 24 merker = 6 kg
- 1 mark = ½ pund = 16 lodd = 250 g
- 1 alen = 24 tommer = 62,74 cm

Det var berre små endringar frå loven av 1824.

- 1 bok = 25 ark
- 1 dusin = 12 stykker.
- 1 spesidaler = 5 ort = 120 skilling.

Etter 1875 vart 1 spesidaler omrekna til 4 kroner.

Foto: Fotograf ukjent / Byhistorisk samling / Oslo Museum

Bondehandel på Vaterland i Kristiania i 1864

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Harsson, Margit 2016: Attogfram og Rundtom : ca. 2150 stedsnavn i Hole, upublisert.
- Hermundstad, Knut 1954: Valdres Bygdebok Bind IV : Handel, samvirke og samferdsel. Utgjeve av Valdres Bygdeboksnemnd, Leira.
- Nettadresser: snl.no/bismerpund (lastet ned 17.03.2020).
- no.wikipedia.org/wiki/Alen (lastet ned 17.03.2020).
- no.wikipedia.org/wiki/Speciedaler (lastet ned 17.03.2020).

FORFATTEROMTALE

Olav Norheim, fødd 1951, bur i Norderhov, forfattar m.a. av bøkene *Alle tiders Ringerike*, *Asbjørnsen og Moe på eventyr* og *Den mellomstore hytteboka*. Leiar i Ringerike Historielag 2007–2010. Redaksjonsmedlem i *Hefte Ringerike* 1992–1999.

Hønefoss kraftstasjon og Hønefoss Brug. Gatebilde med Øyabakken (Arnemannsveien) opp til venstre.

100-årsjubileum for *Hønefoss kraftstasjon*

Kommunene Hønefoss, Norderhov og Hole, som senere etablerte Ringerike kraftverk, kjøpte i 1918 Edward Lloyd Ltd.'s vannretter og eiendommer i fossen. Etter to års byggetid ble Hønefoss kraftstasjon satt i drift 1. desember 1920.

Arne Hove

Etableringen av Hønefoss kraftstasjon med én maskin, og senere utvidelse med flere maskiner, har gitt grunnlag for å utvikle virksomhet og levested i kommunene radikalt. Fra oljebrennerne i hjemmene og dampmaskinen i fabrikkene har kraftproduksjonen bidratt til et mangfold av elektrifisert virksomhet. Her er en oversikt over hvordan fossekraften har blitt utnyttet og senere førte til byggingen av Hønefoss kraftstasjon.

Kort historikk

Hønefossen har fra tidligere tider blitt utnyttet til forskjellige formål. Det finnes dokumentasjon fra 1337 på at fossen, som da hadde navn av Veienfossene, ble utnyttet til mølle (Halvorsen og Rindal 2009:42 f.). Først etter

år 1600 ble fossen navngitt Hønefoss og varianter (Færden 1915:4). Fossefallet har særlig blitt utnyttet som drivkraft for møller og tømmeresager.

Ifølge kildestoffet var det spesielt de enkelte større gårder i nærheten av fossen som hadde sine egne møller der, og det er nevnt såpass mange som 15 møller ved fossen på 1700- og 1800-tallet. Noen lå på sydsiden av fossen, noen på øya og noen på nord-siden (Færden 1915:37 ff.).

På 1700-tallet var det dessuten 23 sager ved Hønefossen (Færden 1915:12 ff.). Rundt år 1800 var det interesse for å samle eiendomsretten til de mange møllene og sagene. Wilhelm Stenbloch Bugge var én og J.Fr. Thorne den andre

som kjøpte opp, sistnevnte i 1830-årene (Færden 1915:26). I 1850 fikk brødrene Theodor og Leo Arnemann tilskjøtet alle eiendommene som Thorne eide, men æren for at ha samlet alle til fossen knyttede eiendomme med tilhørende rettigheter paa én haand tilkommer Chr. Anker, Fredrikshald. I 1873 fik Hr. Anker under 4. mars sig tilskjøtet alle de Arnemannske eiendomme i Hønefoss for en kjøpesum av 28 000 spd (Færden 1915:219).

Det heter videre at Chr. Anker også kjøpte de ovennevnte gårdsmøller med vannrettigheter for en samlet sum av ca. 38 000 spesidaler eller ca. 150 000 kr. I den første tiden ble fossekraften brukt som drivkraft for sagbruk, høvleri og snekkerfabrikk.

På grunnlag av sine eierforhold i Hønefoss kunne Anker her i 1880-årene etablere et av landets største tresliperi – Hønefos Brug. Christian August Anker var på den tiden en av de største industrier i Norge.

Han var involvert i store prosjekter, så som jernmalmgruver i Sør-Varanger, kullgruver på Svalbard, kobberverk i Kåfjord, marmorutvinning i Fauske, Hafslund med kraftverk og tresliperi og flere andre prosjekt. Han eide og bodde på Rød herregård ved Fredrikshald (Halden).

Edw. Lloyd Ltd.

Da Anker i ca. 1890 trengte mer kapital til sine mange andre virksomheter, var han interessert i å selge anleggene i Hønefoss. Et stort firma i England, Edward Lloyd Limited i London, hadde en stor papirfabrikk ved Themsen. Bedriften hadde behov for oppkjøp av en tremassebedrift for å sikre utvidet papirproduksjon. Resultatet ble at Chr. Anker solgte anleggene sine i Hønefoss til Edw. Lloyd i 1893.

Under Edw. Lloyds eierskap ble Hønefoss Brug ombygd i årene 1909–14 og ble dermed det største eksportsliperiet i landet. Sammen med trevarefabrikken og sagbruket var det arbeidsplassen til 300 mann.

Bedriften anskaffet seg et aggregat for belysning i egne bygg, slik at det var mulig å kaste ut petroleumslampene og vedovnene. Bedriften kunne også tilby Hønefoss kommune å levere strøm til 36 glødelamper for belysning i byen. Bystyret godtok tilbudet og byen fikk dermed elektrisk gatelys allerede i 1896.

Elektrisk energiproduksjon

De første som tok i bruk elektrisiteten til drift av motorer og til lys, var Follum Træsliberi i 1885 og Hofs Brug i 1891. Det ble også på enkelte gårder anlagt små kraftverk til eget bruk (Pettersen 1990:10).

Her nevnes kraftstasjonen i Juvfossen for Rud gård i 1897 og kraftstasjonen for Lundesgarden mølle og gårdsbruk

i 1898. Begge to ligger i Soknedalen. I boken for Norderhov kommune er den første offentlige elektrisitetsforsyning i Hønefoss beskrevet slik:

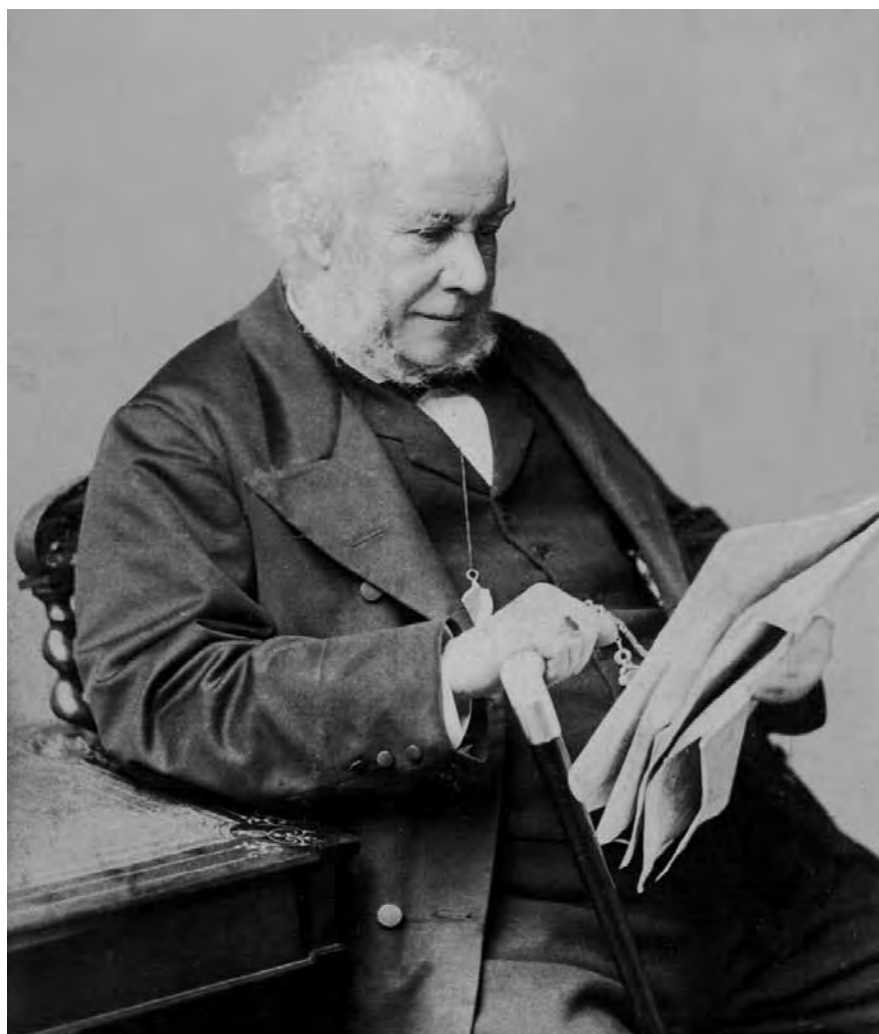
I året 1898 dannet Hønefossmannen Hagbarth Thisted sammen med noen andre menn aksjeselskapet «Hønefoss Elektrisitetsverk». De bygde en kraftstasjon i Kvernvdalen ved Veme, som sattes i drift i 1899. Produksjonen var 104 kw 3 faset vekselstrøm som overførtes med 4000 volts spenning til Hønefoss by, hvor kraften etter å være nedtransformert til 150 volt, ble brukt til belysning, såvel i gatene som i forretningslokaler og i private hus, liksom kraften ble nytta til motordrift i flere av byens industrielle virksomheter (Mørk 1948:385).

Behovet for mer elektrisk kraft økte stadig ettersom det ble mer og mer vanlig å ta i bruk elektrisiteten til ymse formål i husholdning, forretninger og industri. For å kunne dekke behovet for mer kraftproduksjon vedtok Hønefoss kommune å bygge en kraftstasjon i Åsa. Damtjern, som ligger 350 høydemeter ovenfor kraftverket, ble tatt i bruk som vannmagasin. Kraftanlegget ble bygget i årene 1911–12. Kraftproduksjonen ble overført på en egen 7000 volts kraftlinje til Hønefoss. I Hønefoss ble spenningen nedtransformert til 220 volt for motorer og 130 volt for lys.

I Norderhov kommune var det fram til 1914 ikke etablert noen form for leveranse av elektrisk kraft til kommunens innvånere. Norderhov kommune mottok tilbud om kraftlevering både fra Hadeland elektrisitetsverk og fra Ådal kommune. I de påfølgende år var elektrisitetssaken stadig oppe til behandling i kommunens organer, uten at den fikk noen avklaring. Behovet for mer strømtilførsel økte stadig. Da eieren av Hønefoss Brug, Edward Lloyd, i 1918 kom med tilbud om å selge alle vannrettene og eiendommer i fossen, ble dette godt mottatt. Resultatet ble at kommunene Hønefoss og Norderhov i fellesskap aksepterte tilbudet. Kjøpesummen var på 3,2 millioner kroner.

Edward Lloyd (1815–1890) grunnla Edward Lloyd Limited, et britisk avisimperium. Bestyrer for bedriften i Hønefoss var sønnen Frank Lloyd.

Foto: St. Bride Foundation

Hønefoss kraftstasjon I ferdigstilt i 1920 som et element i Hønefoss Brugs bygningsmasse.

Hønefoss kraftstasjon

Det ble straks oppnevnt en byggekomite, og i løpet av en byggetid på knapt to år var Hønefoss kraftverk ferdigbygget. Kraftstasjonen ble som nevnt satt i drift 1. desember 1920.

Med egen kraftstasjon hadde en nå store muligheter til å tilby elektrisitet til boliger, næringsliv og industri. Faktisk fikk de ansatte ved kraftstasjonen

i oppdrag å sykle rundt og tilby strøm til boligene i byen. De fleste valgte et abonnement som ga strøm til en lyspære i stuen. I den første tiden gikk verket under navnet Hønefoss Bruk med Kraftanlegg, og i 1937 ble navnet endret til Hønefoss og Norderhov Kraftverk (Pettersen 1990:50). Etter den store kommunesammenslutningen i 1964/65 ble navnet endret til Ringerike interkommunale Kraftverk (RiK).

Etter en tid med prøvedrift ble kraftstasjonen offisielt innviet 13. desember 1922. Behovet for elektrisk kraft til ulike formål økte betydelig de nærmeste årene. Allerede to år etter det første aggregatet kom i drift, ble aggregat nr. 2 satt i drift. Aggregat nr. 3 kom i drift i 1948 og det siste, nr. 4, ble satt i drift i 1958. Hønefoss kraftstasjon II, anlagt i fjell på nordsiden av fossen, kom i drift i 1978.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Færden, E.M. 1915 (red.): Hønefoss: byens historie. Utgitt av Hønefoss kommune.
- Halvorsen, Eyvind Fjeld og Magnus Rindal (red.) 2009: Middelalderbrev fra Ringerike 1263–1570. Utgitt av Ringerike Slektshistorielag.
- Mørk, Oskar 1948: Elektrisitetsforsyninga i Norderhov. I: Ola Brænden (red.): Norderhov kommune. Utgitt av Norderhov kommune: 384–406.
- Pettersen, Leif Th. 1990: Elektrisitetsforsyningen på Ringerike gjennom 75 år : jubileumsskrift.
- Ropeid, Andreas 1952: Hønefoss Bd.1 : sagbruk og sagnarbeidere 1600–1800. Utgitt av Hønefoss kommune.
- Ropeid, Andreas 1965: Hønefoss Bd.2 : handverk og industri 1800–1900. Utgitt av Ringerike kommune.
- Østlund, Jan Helge 2002: Med Hønefoss i sentrum. Kolltopp Forlag, Hønefoss.
- Aasnæss, Paul 1983: Langs Begna : Foreningen til Bægnavassdragets regulering 75 år.

FORFATTEROMTALE

Arne Hove, født i 1928 i Time kommune, Rogaland, har eksamen fra Norges tekniske høyskole, elektrosterkstrøm i 1955 og mastergrad fra Carnegie Mellon University i Pittsburgh, USA i 1960. Hove arbeidet ved firmaer i Oslo, Ludvika og ved Bechtel Corporation, San Fransisco. Han var direktør/overingeniør ved Ringerike Kraftverk 1966–1982 og direktør for Maudal kraftlag, Sandnes 1982–1996. Hove fikk Sandnes kommunes kulturpris i 2013 for sitt arbeid med lokalhistorie.

Foto: Imrelin Kåhø

Rotary-klubbenes byvåpenkomite var fra venstre: Torgeir Wik, Eilin Lilleeng Myhre, Anne Lise Rian, Svein Jørgensen og Willy Hauge. Erik Karlsen var ikke til stede.

Hønefoss byvåpen får sin minneplass

25. august 2018 ble plaketten med det originale byvåpenet fra 1902 og et murt relieff av byvåpenet fra 1909 avduket av ordfører Kjell B. Hansen ved brukaret på Nordre Torv.

Det var Hønefoss-Ringerike Rotaryklubb og Hønefoss-Øst Rotaryklubb som hadde tatt dette lokalhistoriske initiativet.

Per H. Stubbraaten og Svein Jørgensen

Det gamle byvåpenet for Hønefoss var i ferd med å forsvinne ut av folks bevissthet, og det er få som husker de murte relieffene av byvåpenet som sto mellom Lloydbuene før 1970. Hønefoss byvåpen er en felles arv fra byens tidlige år, og det var på høy tid at det ble synliggjort igjen.

Bakgrunnen for byvåpen

Tradisjonen med byvåpen strekker seg i Europa tilbake til høymiddelalderen, til riddervesenet, korstogene og borgerlivet innenfor bymurene. Våpenskjoldene var en viktig del av kamputstyret, og det var derfor en stor fordel at motivene var enkle og tydelige slik at de ikke ble forvekslet. Motivet fortalte

hvilken by eller militær avdeling man tilhørte, og våpenskjoldet med merke på ble også kalt for byvåpen. Med tiden gikk byvåpenet (våpenskjoldet) over til å bli et identifikasjonsmerke for den enkelte by, men skjoldformen ble beholdt, og motivene skulle symbolisere kamputstyr, gjenstander, bygninger, dyr eller planter ifølge heraldiske regler.

Enda eldre enn byvåpen var bysegl som gjerne hadde stedegne motiver. De ble brukt til å signere offisielle dokumenter og ble ofte mal for seinere byvåpen. De nye kjøpstedene i Norge som ble opprettet utover på 1800-tallet, viste lenge liten interesse både for bysegl og byvåpen.

Hønefoss byvåpen fra 1902 er en felles arv fra byens tidlige år.

Foto: Svein Jørgensen

Det restaurerte relieffet av byvåpenet. Fossen og tømmeret er grunnlaget for bydannelsen, og byen utvikler seg videre gjennom treforedlingsindustri basert på vannkraft, elektrisitet og tømmer. På toppen troner murkronen, som gir byvåpenet ekstra autoritet.

Men på slutten av unionstiden med Sverige våknet den kulturelle og historiske bevisstheten i Norge, og egne byvåpen ble en del av nasjonsbyggingen. Det formelig eksploderte med forslag til nye byvåpen i årskalendre, almanakker og hefter. Alle hadde den samme skjoldformen som Hønefoss byvåpen seinere fikk, og alle hadde murkrone på toppen. Denne murkronen som symboliserte middelalderske bymurer med tårn og skyteskår, ble normgivende fram til mellomkrigstiden.

Hønefoss får byvåpen

Fra 1898 måtte alle byvåpen godkjennes ved kongelig resolusjon, og Hønefoss får sitt byvåpen godkjent 15.03.1902, akkurat i tide til byens 50-årsjubileum 22.04.1902. Det dekorative og fargerike byvåpenet er tegnet av myntgravør Ivar Throndsen fra Kongsberg etter samme form som andre byvåpen fra den tiden.

Motivene gjenspeilte ikke heraldiske motiver, men lokale virksomheter som hadde skapt byen, ikke ulikt andre byvåpen fra denne tiden. Skjoldet er skrådelt, og det øvre feltet består av et svart tannhjul med gule lynstråler på rød bunn. Det nedre feltet er et hvitt (sølv) fossemotiv med brune tømmerstokker, steiner og blå himmel. Våpenet fortel-

Relieffene av byvåpenet ble montert mellom Lloydbuene i 1909.

Foto: Adolf Johansen / Buskerud fylkesfotoarkiv

Relieffene ble fjernet i 1971 før åpningen av Ringerike Stormarked.

Foto: Per H. Stubbræten

ler at fossen og tømmeret er grunnlaget for bydannelsen, og at byen utvikler seg videre gjennom treforedlingsindustri basert på vannkraft, elektrisitet og tømmer. På toppen troner murkronen og gir byvåpenet ekstra autoritet. Byvåpenet med sine lett kjennelige motiver skapte identitet og samhold, men sammenliknet med andre byvåpen virket det kanskje noe overlesset på motiver og farger.

Byvåpenet ble brukt i tråd med nasjonale normer, og det innebar at det bare kunne benyttes av det offentlige, ikke av privatpersoner eller av private orga-

nisasjoner. Byvåpenet kunne prege administrasjonens brevark eller fungere som dekorasjon under offentlige tilstelninger.

Gullsmed Johan Jørgensen (1901–1995) i Hønefoss var velkjent bypatriot, og han fikk dispensasjon til å lage Hønefoss-skjea i to varianter. Normalt skulle ikke byvåpenet brukes til kommersielt formål, men skjeene ble mye benyttet som samleobjekt og som premie ved idrettskonkurranser. Under OL i 1952 fikk han også produsert jakkepins med Hønefoss byvåpen i farger.

Relieffer på bybrua

Rundt århundreskiftet var Hønefoss by inne i en rivende utvikling. Industrialiseringen hadde gjort sitt definitive inn- tog da Christian Anker i 1881 etablerte Hønefos Træsliberi (Hønefos Brug). Firmaet ble solgt videre til engelske Edward Lloyd Limited som trengte råstoff til sitt avisimperium i London.

Produksjonen ble utvidet med nytt bygg med to sliperier, og i 1909 ble byggearbeidene avsluttet med ny fasade mot bybrua. Den besto av fire såkalte Lloydbuer i jugendstil, og seinere ble en femte bue reist. Sør for buene ble en tårnbygning satt opp i samme stil, og på østsiden av brua ble nytt kraftverk bygd, også med samme jugendfasade.

Det var Einar Engelstad som var arkitekt for de vakre bygningsfasadene. Som en gest til byen eller de gode konjunkturerne fikk firmaet lov til å mure inn relieffer av byvåpenet mellom Lloydbuene, i alt fire relieffer. Byvåpenet var støpt på ei plate, 70 cm x 100 cm. Platene ble festet til veggen mellom Lloydbuene. Relieffene var nesten en tro kopi av byvåpenet, men noen kunstneriske grep ble tillatt. I det blå himmelfeltet på byvåpenet ble det støpt inn et damplokomotiv som tøffer over Begna bru. Det er grunn til å anta at dette skjedde i begeistringen over Bergensbanen som ble innviet nettopp i 1909. Rundt byvåpenet snodde det seg vakker ornamentikk med blader og kongler.

Foto: Imelin Kåbo.

HØNEFOSS KOMMUNE BYVÅPEN HISTORIE

Informasjonen er trykket på en plakett i Pottemakerbakken.

- 1852** Hønefoss blir egen kjøpstad med bystatus.
- 1902** Byen får sitt eget byvåpen (øverst).
- 1964** Hønefoss ble slått sammen med kommunene Norderhov, Hole, Tyristrand og Ådal. Storkommunen får navnet Ringerike (midten).
- 1964** Hønefoss Sparebank benytter det gamle byvåpenet som en del av bankens logo (nederst).

Ringerike får kommunevåpen

I 1964 ble Hønefoss slått sammen med landkommunene Norderhov, Hole, Ådal og Tyristrand til Ringerike kommune. Ingen av disse kommunene hadde egne «våpenmerker», og den nye bykommunen måtte skaffe seg nytt kommunevåpen siden det gamle byvåpenet til Hønefoss by var for detaljert til å bli godtatt etter de nye nasjonale reglene. Nå var normen to farger og én heraldisk figur eller flere like.

Ringerike kommunevåpen ble laget av Harald Trøttestad og godkjent ved kongelig resolusjon 16.06.1967. Han var Norges fremste fagmann, ansatt i Riksarkivet fra 1924–1966 og opphavsmannen til nesten 50 kommunevåpen og fylkesvåpen. Ringerike kommunevåpen fikk en enkel utforming, en gullring mot rød bakgrunn. Ringen og den røde bunnfargen er tegn på kongeverdighet og våpenmakt og symboliserer også at Ringerike har vært et en-

hetlig begrep helt fra Harald Hårfages tid. Kommunevåpenet til Ringerike kommune benyttes langt hyppigere enn det gamle byvåpenet, og du kan nå se det på tjenestebiler, skilter, brev- papir og kommunale uniformer.

Ringerike kommune har også, i motsetning til hva som var tilfelle i gamle Hønefoss by, et eget flagg med kommunevåpenet på. Utenfor rådhuset heises kommuneflagget sammen med det norske flagget på alle nasjonale flaggdager. Ved besøk fra våre vennskapsbyer er det også tradisjon å heise kommuneflagget sammen med den aktuelle vennskapsbyens flagg.

Byvåpenets videre bruk

Hønefoss-våpenet ble i 1966 stilt til disposisjon for Hønefoss Sparebank. Rundt skjoldet ble det satt inn et grønt bånd med påskriften HØNEFOSS SPAREBANK, men ellers var logoen identisk med det originale byvåpenet. Banken brukte logoen like fram til 2017 da de sluttet seg til Eika-gruppen og fikk et eiketree som logo.

Ved Hønefoss Sanitetsforenings 90-årsjubileum i 2002 ble en vakker fane med Hønefoss byvåpen overrakt som gave fra Hønefoss Sparebank. Og byvåpenet lever også videre som dekorasjon i private og offentlige bygninger. For eksempel henger et vevd teppe med byvåpenet på LO-senteret på Nordre Torg. Det er også mulig å få kjøpt 17. mai-sløyfe med byvåpenemblem.

Mange møtte frem til avdukningen av byvåpenet i Pottemakerbakken ved Nordre Torv. Byvåpenet er plassert til venstre ved bunnen av trappa.

HVA ER HERALDIKK?

- Heraldikk er læren om våpenskjoldenes form og innhold.
- Fra middelalderen eksisterer et mangfold av heraldiske regler.
- Viktigst er regelen om kontrastvirkning, både når det gjelder farger og motiver, men det er også krav til geometriske mønstre og snitt.
- Metallene gull og sølv gjengis som gult og hvitt, mens andre tradisjonelle farger er rødt, blått, svart, grønt og purpur.
- Figurene kunne være dyr, planter og bygninger, og de er gjerne stiliserte og forenklete.

Dagens hovedtaler Fridthjof Jørgensen, til venstre, sammen med ordfører Kjell B. Hansen som avduket byvåpenet.

En viktig historisk gave

Da Ringerike Stormarked i 1971 tok de gamle industrilokalene i bruk, ble et nytt plan mellom bybrua og Lloydsbuene anlagt. Flere av relieffene som var montert mellom buene, ble demontert og skulle fjernes fra stedet. Da gullsmed Johan Jørgensen spaserte over brua, så han hva som var i ferd med å skje og sikret seg ett av relieffene. Det ble stående i bakgården til butikklokalet hans i 47 år.

Rotary-klubbene i Hønefoss fikk i 2017 tilbud om å overta eksemplaret som var plassert hos gullsmed Jørgensen. Etter mer enn hundre år i vær og vind var det behov for restaurering av relieffet. Det ble etablert en «Byvåpenkomite» som skulle vurdere hele prosjektet. Var det mulig å restaurere reli-

effet? Og hvor skulle det plasseres? Valget falt til slutt på plassen foran det gamle brukaret ved Nordre Torg. For alle som går trappene i den gamle Pottemakerbakken, blir relieffet og byvåpenet et blikkfang som kan gi verdifull kunnskap om vår felles fortid.

Restaurering av relieffet var den mest krevende oppgaven, og arbeidet ble utført av firmaet KleeVA AS ved Moelv. Lokale firmaer monterte fundament, produserte plaketten og sørget for lyssetting på minnesteedet. Det ble utført nærmere 500 dugnadstimer av Rotary-medlemmer. Hele prosjektet hadde en økonomisk ramme på ca. 150 000 kroner. Både Hønefoss Sparebank og SpareBankstiftelsen Ringerike var begeistret for prosjektet og bidro med storparten av beløpet.

Med Hønefoss Ungdomskorps til stede ved avdukingen 25. august 2018 ble arrangementet både friskt og minneverdig. De to Rotary-presidentene innledet, etterfulgt av byentusiastene Fridthjof Jørgensen som fortalte historien om byvåpenet og Lloydrelieffet på bybrua. Ordfører Kjell B. Hansen avsluttet seremonien med avduking av relieff og byvåpen. Takket være innsatsen fra Rotary-klubbene i Hønefoss har byen fått et verdig minnesteed for Hønefoss byvåpen og Ringerike kommunevåpen.

Området som inkluderer bebyggelsen rundt Nordre Torv, Riddergården, minnebautaen i Nordre Park og byvåpenet i Pottemakerbakken framstår nå som et kjerneområde hvor byens historiske tråder samles.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Johannessen, Knut og Hans Cappelen 1987: Norske kommunevåpen. Utgitt av Kommunalforlaget AS. Oslo.
- Østlund, Jan Helge og Henriette Tronrud 2016: Øya. Utgitt av Pappverk Forlag, Tronrud Eiendom AS. Hønefoss.
- Notater fra Rotary-klubbenes «Byvåpenkomite».
- Muntlig kilde: Fridthjof Jørgensen 24.02.2020.

FORFATTEROMTALER

Per H. Stubbraaten, født 1944, er cand.philol. med fagene historie, norsk og geografi, og var tidligere lektor ved Ringerike videregående skole. Stubbraaten er redaktør av *Skauleisposten*, DNT Ringerikes medlemsblad. Sammen med May Jorun Hæhre Støa skrev han *Alltid beredt i 100 år – Speider'n i Hønefoss 1915–2015*. Han var redaktør av *Festskrift til vigslingen av Hønefoss kirke* (2017). Han har skrevet flere historiske artikler og har bidratt i lokale turbøker.

Svein Jørgensen, født 1944, har befalsskole og teknisk utdanning. Han har vært ansatt i ingeniørfirmaer og jobbet med offshorekonstruksjoner. Som medlem av Hønefoss Rotaryklubb siden 1994 har han hatt mange lederverv i foreningen. Han var en av initiativtakere til restaureringen av byvåpen-relieffet. Hønefoss Rotaryklubb fusjonerte med Ringerike Rotaryklubb i 2013.

Foto: Margit Johansen / Buskerud Fylkesfotoarkiv

Hønefoss anno 1918-20 – ny datering av gammelt bilde

Et fotografi som vi trodde var tatt rett før andre verdenskrig, viser seg å være hundre år gammelt. Bildet er datert 1939 både i *Heftet Ringerike* (Aslaksrud 2019) og hos Buskerud Fylkesfotoarkiv, men årstallet kan ikke stemme.

Anne Sofie Hval

Banken på venstre side av Storgata, der Steintøymagasinet holdt til i mange år, hadde flyttet over til den andre side av gata lenge før 1939.

Bildet ser ut til å være tatt fra annen etasje i lokalene til Ciro, og nordover mot Søndre Torg.

Facebook

Vi hadde en diskusjon gående, blant annet i gruppa «Du vet du er fra Hønefoss når» på Facebook.

Henning Augestad skrev:

Både herrenes lyse stråhatter og damenes relativt korte kjoler og «bøttehatter» tyder vel på 1ste halvdel av 20-tallet.

Odd Kjetil Berg skrev:

Helt sikkert tidligere enn 1939, vil vel tippe midten av 20-åra. Vet det var opptog flere ganger i forbindelse med Sangens og musikkens dag. Frem til 60-åra ble vel denne markert med opptog.

May B. Odden ytret seg slik:

Når startet de opp med Barnehjelpsdagene? De som står i vognene er jo utkledd, og jeg er enig i senest 20-tallet pga. bekledningen / hattene til folk.

Jeg har et gammelt bilde av min bestefar og hans bror når de er 5–6 år gamle, de er født i henholdsvis 1915 og 1916 og de har på seg samme type «matrosdress» som guttene i forkant midt i bilde.

Øyvind Smith skrev:

Nybygget til Hønefoss og Oplands privatbank ble oppført i 1920 (Drange 2001:145). Stentøymagasinet startet så opp der banken var på bildet. En annen bok sier 1923. Sanitetsforeningen ble stiftet i 1912. De startet tidlig med pengeinnsamling.

Frank Tverran skrev:

Flaggene på kjerre nummer 2 er rene, norske flagg som ble brukt etter 9. juni 1905. Er vi mellom 1905 og 1920? Eller ble rene norske flagg brukt tidligere? I kjerre nummer 1 er det plassert en høne og en hane – to mennesker som har kledd seg ut. Ingen andre kostymer er å se. Det er vel tvilsomt om banken lot skiltet være lenge på den gamle gården etter at de flyttet over til Storgata 2.

Opptoget på vei fra Søndre Torv og ned Storgata er ikke fotografert i 1939, men er trolig hundre år gammelt.

En faglig vurdering

Etnolog og konservator NMF Kirsten Bertheau Nøklebye, som har gode kunnskaper om klær og klesstiler, slår fast at bildet må være 20 år eldre enn hva det er datert til. Hun skriver:

Artig at du spurte meg om dette fotografiet – et flott bilde som forteller mye. Samtidig er det også en liten nøtt å tidfeste helt nøyaktig.

Det er langt fra fotografert i 1939. Jeg vil si at det er fra ca. 1918–1920 som du sier, og Hønefos & Oplands Privatbank og Steintøymagasinet er gode indikatorer på det.

Sykkelen – nærmest i «vanlig» utforming, er interessant. Det er kjent at Norske Kvinners Sanitetsforening, stiftet 1896, pleide å ha en årlig markering i flere byer om våren – et opptog med vogner, blomster og barn. Kan vognene, som er pyntet med lauv og flagg og trukket av hester med blomster i seletøyet, indikere at det er en slik markering?

Jentene i vogn nummer to har også blomster i håret og halvlange hvite kjoler på seg. Guttene som løper ved siden av hestekortesjen har hvite matrosdresser. Rundt 1920 og de neste årene ligger i et skjæringspunkt hva motene angår. Vi får Charlestonmoten, med relativt korte skjørt og en livlinje langt ned på hoftene. Dressene får også mer «schwung» over seg.

Om vi kikker nøye på klesdrakten til de mange på bildet, ser vi både folk fra arbeiderklassen (karene helt til venstre), og borgerskapet, som er svært pent kledd.

Rundt 1920 begynte livlinjen på kjolene å synke og skjørtene ble litt kortere. Ankler og litt av leggen ble nå mer synlig, i motsetning til like etter 1900 og helt opp mot 1915 i hvert fall. Men det er også noen få kvinner som tydelig er kledd i en eldre motedrakt – posete ermer og tett avslutning i halsen. Disse draktene hører hjemme rundt 1910–1915.

Stråhatt for dame 1900–1915 (ca.).

Bøtتهatt fra 1920-årene. Den er sydd sammen av bånd, silkeforet innvendig og er stivet opp med sponbånd.

Hatter er mote, og her ses både store, vide og mindre stråhatter. Slike bæres også av borgerskapets menn, – og de er motebevisste! Fasongen på damehattene er typisk for moten rundt 1920 og i 20-årene. For å være kledd og anstendig skulle voksne kvinner ha et hodeplagg. Kvinner på bygdene og arbeiderklassen i byene, hadde skaut.

Antrekket for menn var mer konservativt med mørke dress, også noen grå. Flere gutter har matrosdresser som er skjorte/busserull med karakteristisk «sjømannskrager» og trange korte bukser. Det var deres festplagg, og jeg har sett slike på andre fotografier. Forbildet for denne moten var britiske sjøfolk fra ca. 1870–1880-årene. Matrosdressen ble et moteplagg for borgerskapets barn i Norge mellom 1890–1930.

På et minnefotografi fra mine beste-foreldre Nøklebye, trolig tatt våren 1914, har tre jenter hvite halvlange kjoler, mens ei minstejente på rundt fem år har kortere kjole. De to guttene har svarte eller mørkeblå matrosdresser med knebukser, forteller Kirsten Bertheau Nøklebye.

Brudekjole 1925–1930 i hvit chiffon. Livet er langt og rett, og den nedre delen er påsydd med et rynket parti.

Bilde fra Søndre Torg

Til sammenlikning bringer vi et bilde fra Søndre Torg, tatt omtrent fem år senere. Som vi ser, har Hønefos og Oplands privatbank flyttet til lokalene på torget. Kirsten Bertheau Nøklebye beskriver dette bildet slik:

Bygget til Hønefos og Oplands Privatbank med Hotel Fønix stod ferdig i 1920. Da er det et greit holdepunkt for tidfesting.

Gatebildet fylles av en staselig, åpen bil som kommer opp mot torget. Til høyre en gruppe kvinner kledd i mønstrede sommerkjoler. To yngre karer på sykler som er iført dress, bredbremmet hatt og røyker sigaretter, har stanset opp. De er moteriktig kledd, som også de nærmeste voksne kvinnene som kommer spaserende mot fotografen.

Det er som et tidsbilde fra 1925/1926, med tydelige signaler om hva som var høyeste mote: liten bøtتهatt, kortklippet hår, ledige kjoler uten markert liv og en skjørtelengde halvt opp på leggen. Tilbehøret var flate sko og gjerne helt lyse strømper.

Foto: Mekkenen Moldey / Larvik Museum

Foto: Anno Glomdalsmuseet

Foto: Fredrik Birkeund / Oslo Museum

På siden kommer en mann fra bygda syklende i turantrekk eller arbeidsantrekk og med sekk på ryggen, og borte ved trafostasjonen står en eldre kar med hendene i bukselommen og betrakter det hele.

Flere av kvinnene har korg eller nett med seg for å handle. To jenter har stanset opp, den ene har lys kjole med matroskrage, og ingen av dem har sko på bena. Menneskene på siden utgjør

bredde og ulikheter i småbyen. Antakelig er bildet tatt en varm dag i mai eller juni midt på 1920-tallet.

Bilen som kommer opp Storgaten har registreringsnummer 1263. Hvis vi går ut fra at det er en F foran, slik alle biler i Buskerud hadde, dreier det seg om en bil av merket Pilot som eies av gårdbruker Elling M. Rognerud i Ådal. Bilen var registrert som personbil, kan vi lese ut av *Bilboken for Norge 1925*:338.

Dateringen av bildet med opptoget i Storgata er altså ennå ikke 100 % oppklart, men kanskje våre lesere på bakgrunn av disse nye opplysningene kan bringe oss enda nærmere en løsning?

Gateliv på Søndre Torg i Hønefoss rundt 1925. I bakgrunnen nybygget til Hønefos og Oplands Privatbank og Hotel Fønix. Transformatorstasjon i støpejern til venstre.

Foto: Margit Johansen / Buskerud Fylkesarkiv

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Aslaksrud, Lillann 2019: Barnehjelpsdagen – Ringerikes «andre 17. mai!». I: Heftet Ringerike 91: 52–53.
- Bilboken for Norge 1925: Digitalarkivet skannet materiale.
- Drange, Sverre 2001: Hus og historie i Hønefoss : med tegninger av Erling Drange. Publisert i Ringerikes Blad fra 1995 og trykt i bok 2001, Hønefoss.

FORFATTEROMTALE

Anne Sofie Hval, født 1957, er skribent, oppvokst på Vågård og bosatt i Haug. Hun er redaksjonsmedlem og forretningsfører for *Heftet Ringerike*, leder for Stiftelsen Ringerikes Museum og for Venneforeningen Ringerikes Museum. Anne Sofie har sammen med faren sin Thorleif Solberg utgitt boka *Vågård og Marigårds historie* (2014) og alene slektskrøniken *Kjærlighetens vidunderlige strøm*. Hun har skrevet artikler for *Heftet Ringerike* og *Slekt og Data*.

Saga på Vakermoen vinteren 1948.

Haakenstad-saga ved Helgelandsmoen

Det var midt på 1970-tallet at eier og etablerer Sverre Haakenstad avsluttet sitt virke ved saga. Da hadde han drevet på i ca. 40 år.

Tusenvís av tylfter med tømmer hadde blitt forvandlet til materialer.

Per M. Haakenstad

Aret var 1937 da Sverre Haakenstad (1914–1984) startet med en enkel transportabel sirkelsag. Den ble drevet med en During W 4 traktor eller med en 40 hestekrefters elektrisk motor der strøm var tilgjengelig. En ny sag av jernkonstruksjon ble høsten 1947 satt inn i leieskur. Produksjonen omfattet også utsalgsskur og materialer til møbelfabrikker. Saga beskjeftiget opptil fem mann.

Saga ved Lamyra

Jeg husker fra mine barneår på begynnelsen av 1950-tallet at far hadde saga stående der det i dag er pendlerparkering ved Hvervenkastet. Lars Myra som bodde i ei rød brakke i nærheten, hjalp til på saga. Han bodde for øvrig i brakka i mange år etter at saga ble flyttet til Helgelandsmoen, eller rettere sagt, ved Lamyra ved Snadden. «På andre sida av myra», som vi sa. Vi bodde på

«rette» sida selv. Da far skulle på saga gikk han rett over myra. På 1960-tallet ble det gravd ei dreneringsgrøft i myra, og da måtte han lage ei bru for å komme over. Hver gang det var flom, måtte han trekke brua på land, og han fikk lengre arbeidsvei.

For meg var det kort vei over myra for å besøke far. Han brukte nå en rød International traktor til drivkraft på

saga. Den sto under et tak for beskyttelse mot været. Jeg husker det var spennende når far skulle starte traktoren. Jeg fikk sitte på setet, et sånt som fjæra skikkelig... Han skrudde på noen kraner, stilte seg foran traktoren og begynte å sveive den i gang. Etter hvert kom det litt røyk opp gjennom eksospipa, det puffa litt. Han måtte passe seg for sveiva da det kunne komme kraftige tilbakeslag. Så tok han noen sveivdrag til, og plutselig tente motoren. Røyken velta ut og la seg under taket før den tøyt ut til alle sider. Det var en grom lyd fra traktoren! Han starta motoren på bensin, men skrudde over til parafin etter hvert som motoren ble varmere.

Ny tomt og høvel

Det ble mye flis av skjæringa, det lå en stor haug ved saga og mange bønder kom med traktor og hentet. Sagflisa fungerte også som kjøleskap. Kulda holdt seg langt utover sommeren i den, så far la både niste og drikke til kjøling i flishaugen.

Vi hadde en svart katt i mange år, men så ble den syk og måtte avlives, til stor sorg i heimen. Det var langt til dyrlege, men far hadde en revolver, og med den avlivet han katten. Han tok den med på saga og begravde den

Foto: Fotograf ukjent

Tømmertransport med traktor.

langt ned i flishaugen. Da jeg skulle på skolen dagen etter, satt det en svart katt på trappa! Det sies at katter har ni liv, men dette var for drøyt! Det viste seg å være katten til naboen litt lenger ned i veien.

Etter mange år kjøpte han tomta ved Storelva, der saga ligger nå. Tomta var ikke så stor da, blant annet rant bekken fra Lamyra åpen forbi. Far la bekken i rør og fylte tomta opp med hon, flis og hundrevis av trillebårlass med grus fra grustaket på den andre siden av veien. Dette prosjektet holdt han på med «i all evighet». Han bygde selv alle husene som står på tomta. Her

hadde han diverse verktøy og redskaper lagret. Nå var traktoren utdatert, og drivkraften var en elektrisk motor.

Far hadde hodet fullt av ideer, han tegnet tekniske tegninger og fant fikse løsninger. Så fikk han greie på at det var en høvel til salgs på ei sag ved Einavatnet. Det så ut til å være et stort prosjekt, men han fikk transportert høvelen hjem og montert den inne i huset han hadde bygd.

Det ble ikke noen kommersiell suksess, men han høvlet noen materialer til eget bruk. Panelet som vi hadde i et rom i et uthus, var nok minst 30 cm bredt.

Foto: Per M. Haakenstad

Foto: Per M. Haakenstad

Lagde båt og kjerrat

Far fikk tak i to flypontonger og av dem lagde han en veltesikker båt. Med en fem hestekrefters Buccaneer påhengsmotor plassert nesten midt i båten, og med et ror bak, kjørte vi med båten på elva og helt ut til Tyrifjorden. Den var veldig fin å fiske fra. Det var et stort dekk å gå på, og selv om vi sto flere på den ene sida, var det ingen fare for at den skulle velte.

En gang var vi helt til Røsholmstranda og overnattet i pontongene. Det ble en tvilsom opplevelse. Far hadde nemlig hatt noen isolasjonsmatter liggende som det var noe materiale igjen fra, og vi klødde helt forferdelig av restene.

Da vi skulle hjem dagen etter og opp utløpet til Storelva, blåste det kraftig. I tillegg lå det et stort tømmerselep der som vi måtte rundt. På vei rundt det, i

kraftige bølger, løsna roret og vi styrte rett mot fjorden og større bølger. Da var jeg så redd at jeg surra meg fast i et tau som var festa i den ene pontongen. Far klarte å fikse roret, og vi kom oss mot elva igjen. Jeg tror han var ganske stressa da, men viste det ikke til meg.

Far hadde mange kreative ideer, ikke alle var like lette å sette ut i livet, men han fikk til mye. Det lå lenser rett utenfor saga og her så han et potensial. Bunnstokker, som hadde ligget under vann i mange år, var ypperlige som materialer. Stokkene var ganske lette å håndtere i vannet, men ble veldig tunge da de kom opp. Far konstruerte og monterte derfor noen stålrammer som han hadde under båten for å kunne trekke tømmeret under båten og inn til land. Han fikk lagd en kjerrat, og med den frakta han tømmeret fra elva opp til saga. Han brukte utallige timer på å dra inn bunntømmer og var dødsslitn mange ganger.

Alle fargebildene viser saga ved Storelva i 1974 med innehaver Sverre Haakenstad. Trond Lyseng er med på bildet til venstre.

Foto: Per M. Haakenstad

Skikkelig arbeidskar

Jeg husker at det stadig kom folk til oss som ville ha skåret tømmer. Det var i perioder lang ventetid. I tillegg til å drive saga jobbet han skift som portvakt på Follum fabrikker. Så fort han hadde fri fra den jobben, var han på saga og skar for kunder.

Det ble mye jobbing og lange dager. På kvelden kunne det hende det kom biler med tømmer som skulle legges på velta, klar til skur. Far ville være til stede så han fikk tømmeret lagt riktig og ikke for bratt. Da var det livsfarlig å løsne en stokk, for hele velta kunne rase over ham. Han fortalte at det hendte han hadde kasta seg ned på gulvet mens stokkene raste over hodet på ham.

Far var forsiktig og hadde få uhell. Men en gang holdt han på å kappe av seg tre fingre, solide arr viste det. De fingrene frøys han alltid på.

Når han kom hjem til middag, måtte han vaske hendene, de var fulle av kvae. Han gned dem inn med smør, før han avsluttet med en solid såpevask. Men nevene hans var alltid svarte av kvae, de lukta også det. Og han hadde stadig flis i henda.

Apropos lukt, jeg husker det lukta så godt da jeg var på saga. All lukta av treverk: kvae, nylig skåret tømmer og flis. Når jeg nå kjenner den lukta, gir det meg gode minner om saga og far.

Saga ved Storelva i 1974 med innehaver Sverre Haakenstad.

Jeg hørte både da far var aktiv og etterpå, at han var så flink til å få mest mulig ut av stokken. Han hadde lister over hva kunden skulle ha av materialer og han utnyttet stokken maksimalt. Hvis ikke kunden ville ha hon som ble til overs, ble det ved i kaminen hjemme hos oss.

Far var ikke blid hvis han fikk inn tømmer som hadde mye grus eller jord på seg. Da børsta han nøye før han begynte å skjære. Urent tømmer førte til unødvendig sliping og vikking av sagbladet. Timene gikk, og kundene måtte betale.

Det var ikke bare utenpå tømmeret det kunne være urent. Jeg har liggende en halv dansk mynt som lå inne i en stokk far skar.

Historien ender

Mor og far syntes det var koselig å kjøre rundt i distriktet, både i Haug, Norderhov og på Røyse. Da vi kom til en bestemt gård kunne far peke og si at låven på den gården skar han til i 1942. På neste gård var det kanskje hovedhuset han skar til i 1951. Ofte fulgte det med noen historier og episoder fra jobbene som var gjort. Av helsemessige grunner måtte far gi seg med saga.

Et langt liv med leieskur på Ringerike var over for ham. Far prøvde å lære meg kunsten, men jeg var ikke praktisk nok anlagt og ikke interessert nok. Selv om jeg kunne titulert meg som sagfører. Eller «sakfører» som jeg sa da jeg var liten og ble spurt om hva far jobbet med. Utrolig hva en bokstav kan endre på sivilstatus.

I 1980 ble saga med tomt solgt til nye eiere som drev den godt i noen år. Senere ble den solgt til enda noen nye eiere, men i dag står den dessverre for fall. Vinduer er knust og redskap er borte. Trist å se på, men det blir nok aldri et aktivt sagbruk der igjen.

Sverre Haakenstad (1914–1984), her fotografert av sin sønn Per våren 1972. Den tidligere sagmesteren avsluttet sitt virke på saga ved Storelva på midten av 1970-tallet, og hadde da vært sagmester i rundt 40 år.

Foto: Per M. Haakenstad

Foto: Per M. Haakenstad

Foto: Per M. Haakenstad

Foto: Per M. Haakenstad

Foto: Per M. Haakenstad

Saga står i dag til nedfalls. Dronebildet øverst viser saga slik den ser ut der den ligger mellom Storelva og veien til Helgelandsmoen. Under ser vi den forlatte sagbenken og vinduer er knust og redskap er borte. Det finnes flere slike sager i distriktet. Noen burde bli tatt vare på som minner om en svunnen tid.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Sætherskar, Johs. (red.) 1951: Det norske næringsliv : Buskerud fylkesleksikon. Bergen.

FORFATTEROMTALE

Per M. Haakenstad, født 1952, har arbeidet som annonsekoordinator i Ringerikes Blad og fullmektig ved Kartverket. Haakenstad er kjent fotograf og har bidratt i *Ringerikes Blad* i mange år og i Hønefoss Kamera Klubb. Han har utgitt to natur- og fotobøker på eget forlag: *Opplevelser på Ringerike – og litt til* (2018) og *Opplevelser på Ringerike – del 2* (2020).

Foto: Privat

Kvinneforeningen på tur til Kongsberg. Fra venstre: Marta Amundsen, Velgjerd Gårdhammer, Therese Gårdhammer, Ida Andreassen, Sila Bondehagen, Tora Martinsen, Anna Solberg (søster til Hans Solberg), Gudrun Arnesen, Anna Solberg, Gerda Bondehagen, Margit Aarebrot, Olga Martinsen, Ingeborg Jahren, Elida Güssow, Ragna Juliussen, sjåføren Nils Hamborg og Ågot Engebretsen.

Vågård kvinneforening – levende lokalhistorie fra gamle kassabøker

Kvinneforeningene i Norge sto for et stort sosialt engasjement i by og bygd, og i sin glanstid skaffet de gode kvinners hjertelag utallige kroner til hjelp for andre. En av dem som sendte sine trofaste bidrag var Vågård kvinneforening.

Anne Sofie Hval

Kvinneforeningen på Vågård var aktiv fra begynnelsen av 1900-tallet og helt fram til 1984. Det var en svært demokratisk organisasjon der alle bygdas kvinner var med uten hensyn til sosiale sjikt.

Hva var egentlig formålet med foreningsmøtene for disse flittige damene?

Etter at jeg fant et par bilder fra utfluktene deres i et album hos faren min Thorleif Solberg på Vågård, begynte jeg å snakke med andre folk i bygda om hva de husker. Og som om skjebnen ville pense meg inn på rett spor, snubla jeg en dag tilfeldig over to kassabøker i et skap

hos far. Side på side med kvinneforeningens regnskap over kroner inn og ut viste seg å være en rik kilde, både til lokal Vågårds-historie og verden utenfor: fra utflukter for Vågård skole til vinterkrigen i Finland. «Det var jo limet i bygda», sier Marit Hagastua Mroszczyk: «Vertinna satte fram sitt beste servise og smurte snitter før de fint pynta nabodamene kom anstigende. Det blei alltid lest høyt fra ei bok. Spesielt husker jeg ei bok om redningsskøyten.»

Signe Gårdhammer husker også serveringa godt. Når mor og bestemor hadde kvinneforening, fylte den uforglemme-

lige gode lukta av påsmurte eggeskiver huset. Hun forteller at damene hadde med seg salmebøker, og hvert møte blei åpna og avslutta med sang. Det var Therese Gårdhammer som oftest sto for høytlesninga.

Sjøl husker jeg møtene hjemme hos bestemor Anna Solberg før jeg begynte på skolen i begynnelsen av 60-åra.

Det var høytidelig og spennende, ja, absolutt litt alvorlig. Det store høydepunktet var utlodninga! Det var vertinna som skaffa gevinster, som regel var det små syltetøyskåler og andre kjøkkenting.

«FOR FATTIG OG RIK»

For Fattig og Rik var et norsk kristent blad som ble utgitt som tidskrift i perioden fra 1848 til 2000. Det ble etablert av presten Honoratius Halling i 1848, med undertittelen *Et blad til Oppbyggelig Underholdning*. Kilde: Wikipedia.

Kassabøkene forteller

Den eldste kassaboka jeg fant, ble innkjøpt for 75 øre i 1934, men da hadde nok foreningen allerede holdt på noen år. Signe Gårdhammer kan nemlig fortelle at orgelet på Vågård skole var en gave fra kvinneforeningen, og det var allerede på plass da hun begynte på skolen i 1936. Det første møtet i 1934 var hos Olava Arnesen i Vestli, og inntekten fra utlodninga var på 11 kroner. Så godt som hver måned ble det holdt møter, og 11–12 kroner var det vanlige overskuddet.

Allerede i april samme året kom pengene til nytte. Da skjedde den forferdelige Tafjord-ulykka, og kvinneforeningen kunne sende 20 kroner i støtte. I juni unte de seg en utflukt til Drammen, og så var det betaling av det faste abonnementet på *For fattig og rik*. Sila Bondehagen så gjennom regnskapet for 1934 og bekrefta at alt stemte.

Bestemor Anna var vertinne for januar-møtet i 1935. Dette året begynte de å gi penger til Døveskolen, noe de skulle fortsette med i mange år. Jeg har ikke klart å finne ut hvilken skole dette var, eller hvor den lå. Det kan være Skåldalen Døveskole i Oslo, som ble starta i 1935. Døveskolen på Alm i Åsbygda starta ikke før i 1948.

Flere av bygdas innbyggere fikk gaver når de fylte runde år, men den største summen, 25 kroner, gikk til skoletur for elevene på Vågård skole dette året. 1936 åpnet hos Margit Aarebrot, som var gift med lærer Anders Aarebrot på Vågård skole. Døveskolen fikk bidrag dette året også, men så kom nyhetene om naturkatastrofen i Loen i Nordfjord. 25 kroner ble straks sendt til hjelpearbeidet.

Foto: Anne Sofie Hval

Denne kassaboka ble påbegynt i 1934 og inneholder mye spennende lokalhistorie. Første side forteller at boka er kjøpt for 75 øre, at de har gitt støtte til ofrene etter Tafjord-ulykka, de har vært en tur i Drammen, spandert gave på Adolf Juliussen og betalt abonnementet på «For Fattig og Rik».

Foto: Privat

Elevene på Vågård skole fikk iblant noen kroner til skoletur fra kvinneforeningen. Her er de på skogplanting en gang på 1920-tallet, sammen med lærer Sigvart Mjør.

Ingrid og Johan Nordahl Brun fikk en sønn i mars 1937, og blomster ble spandert. I juni ble det holdt kvinneforeningsmøte hos Brun på Øvre Vågård. Men så er det en trist post i regnskapet. 15. juli 1938 ble det kjøpt inn krans til fru Brun, etter at hun brått døde fra mann og barn. Et lyspunkt høsten 1938 var imidlertid da de brukte ti kroner på felles tur til Ringeriksveka i Hønefoss.

Nyhetene om ufred i Europa gjorde at damene sendte bidrag både til Spaniahjelpa og Finlandsinnsamlinga i 1939. Døvesaken og Slumsaken fikk sitt, og jammen var det også igjen noen kroner til en utflukt til Haug. Dette året var det et nytt navn på medlemslista: Ingeborg Jahren. Hun var søskenbarnet til Ingrid Brun, og flytta inn og overtok ansvaret for husholdninga på Øvre Vågård.

I februar 1940, da vinterkrigen raste i Finland, kjøpte de inn garn til votter til den finske befolkninga. Frøken Jahren, som hun ble titulert, holdt møtet 2. april 1940. Så ble det bråstopp i regnskapsboka. Krigen satte kvinneforeningen på vent, som den gjorde med så mye annet. Vågård kvinneforening blei ikke aktiv igjen før april 1948, og med de siste års hendelser friskt i minne, ville de nå gi økonomisk støtte til Haug sykepleierforening.

Kvinneforeningen fortsatte å støtte døvesaken og Haug sykepleierforening, men snart kom også Østlandske Blindeforbund med på lista over gode formål. Dessuten ga de hele 50 kroner til en ådalsfamilie som blei ramma av poliomyelitt, da det i 1951 gikk en polioepidemi i Norge. I 1953 traff

en orkan Vest-Europas kyst, og kvinneforeningen var raskt ute med å yte sitt bidrag til den såkalte Stormhjelpen. Andre gode formål som har fått bidrag de seinere åra, er Hønefoss sykehjem og Flyktninghjelpen.

Foreningskvinnene arrangerte juletre-fester og dro stadig på tur, og til turene skaffa de seg egen primus. Unni Brun forteller at frøken Jahren var foreningens primusansvarlige. Hver sommer var det en post for parafin og kaffe i regnskapet. Signe Gårdhammer forteller at hun fikk førerkort i 1958, og siden var det ofte hun og bestefaren min, Hans Solberg, som var sjåfører på turene.

Slik gikk åra. I 1972 er det ført inn en post som jeg synes er vemodig; da bestemor Anna døde i mai blei det

en post i regnskapet for «krans til fru Solberg». Helt fram til 1984 holdt de på, disse gode kvinnene i Vågård-bygda.

Da de satte sluttstrek, var det min mor Olaug Solberg som var kasserer. Unni Brun forteller at det ble bestemt at kassabeholdningen skulle bekoste en gave til Ullerål kirke, siden første byggetrinn snart skulle innvies. Kvinneforeningen kjøpte derfor et såkalt krokbragdåkle fra Flå, vevd av den kjente veverken Sigrid Trommald.

Med de siste innføringene i kassaboka endte altså historien om Vågård kvinneforening. Banken blei gjort opp med 2361 kroner og 2 øre, signert av kasserer Sigrid Hansen og revidert av Signe Gårdhammer. I over 50 år

hadde mange kroner og mye vennlig omsorg til nære og fjerne trengende funnet veien fra de gode kvinnene i Vågårdbygda.

STORMHJELPEN

«Watersnood van 1953» var en kombinasjon av springflo og sterk storm fra nordvest som rammet kysten av Nederland, England, Belgia, Frankrike og Danmark natten mellom 31. januar og 1. februar 1953. Totalt døde 2 385 mennesker: 1836 i Nederland, 18 i Vest-Flandern i Belgia, 307 i England og 224 på sjøen da flere trålere gikk ned. Dessuten omkom 133 mennesker da ferga MV «Princess Victoria» sank i kanalen mellom Skottland og Nord-Irland. Kilde: Wikipedia.

Det eldste bildet av kvinneforeningen. Det er usikkert når og hvor det er tatt. De er på tur med F 501, en Buick eid av drosjesjåfør Bernt Haugen på Hen og med F 2540, en Buick eid av rutebileier Anders Burud fra Åsa. Bak fra venstre: Lise Johansen, J. Johannessen, Mathea Juliussen, Martha Amundsen, Anna Solberg, Karen Gårdhammer, Marie Eriksen, Olava Arnesen, Ingeborg Jaren (ikke sikkert), Terese Gårdhammer (midt foran i hvitt), Margit Aarebrot ved høyre bilratt, og bak henne Velgjerd Gårdhammer.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Vågård kvinneforenings kassabøker 1934–1967 og 1968–1984.
- Muntlige opplysninger: Unni Brun, Signe Gårdhammer, Marit Hagastua Mroszczyk.

FORFATTEROMTALE

Anne Sofie Hval, født 1957, er skribent, oppvokst på Vågård og bosatt i Haug. Hun er redaksjonsmedlem og forretningsfører for *Heftet Ringerike*, leder for Stiftelsen Ringerikes Museum og for Venneforeningen Ringerikes Museum. Anne Sofie har sammen med faren Thorleif Solberg utgitt boka *Vågård og Marigårds historie* (2014) og alene slektskrøniken *Kjærlighetens vidunderlige strøm*. Hun har skrevet artikler for *Heftet Ringerike* og *Slekt og Data*.

Foto: Else Marie Eriksen

Barnetegnekurs i malerklubbens atelier i 2017. Vi ser Irmelin Hovda og Lea Medne Haug i aksjon.

Ringerikes Malerklubb – landets eldste amatør-malerklubb

Ringerikes Malerklubb er landets eldste malerklubb for amatører og kunne 1. april 2019 feire 80-årsjubileum som en livsfrisk forening med 52 medlemmer og stor aktivitet.

Anne Strand

I mars 1939 gikk de fire amatør-malerne Harald Hauge, Simen Helgesen, Nils Johansen og Birger Olsen sammen om å arrangere sin første maleriutstilling. Den ble besøkt av over 300 tilskuere de fem dagene utstillingen varte. I løpet av disse dagene modnet forslaget om å danne en forening for amatør-malere.

Tanke ble til handling, og det ble kunngjort et møte på Glatved Hotel 1. april 1939 for alle interesserte. Det kom bare to, Lillemor Petersen og Olav Henriksen, i tillegg til initiativ-

takerne. Men disse seks dannet et midlertidig styre med Harald Hauge som formann.

På neste møte fikk klubben flere medlemmer, og 9. mai 1939 ble det holdt konstituerende generalforsamling. Det midlertidige styret ble supplert med Anna Moe-Wergeland som viseformann, og navnet ble endret fra Ringerikes amatør-malerforening til Ringerikes Malerklubb. Klubbens formålsparagraf ble formulert slik:

Ringerikes Malerklubb har til formål å samle kunstinteresserte personer og

gjennom møter og foredrag utvikle hverandres interesser og evner, samt utbrede kunstinteressen i distriktet.

11. november 1939 holdt malerklubben sin første utstilling hvor 11 malere deltok med til sammen 110 arbeider. Utstillingen ble meget godt besøkt med hele 350 betalende og i tillegg flere skoleklasser, og fikk svært positiv omtale. *Fremtiden* siterte blant annet en uttalelse av kunstmaler Hans Weholt: «Vi hadde virkelig ikke trodd at vi hadde så mange talentfulle maleremner gående blant oss i denne vesle byen.»

Krig og kunst

Gjennom krigsårene holdt klubben høy aktivitet. Lerreter var vanskelig å skaffe, men de malte på plater av huntonit. Kurs ble holdt, og julemesser med utlodninger ble arrangert for å skaffe penger i kassa. Men frammøtet var magert etter kl. 1800 i en tid med mørklegging og nedtrukne blendingsgardiner.

Aftenpostens Aftennummer hadde en artikkel 8. november 1943 med tittelen «Kunsten flourer i Hønefoss»:

Det er jo ikke første gang kunstnerne i Hønefoss er framme på arenaen, i fjor kunne Aftenposten opplyse at malerklubben vilde forsøke å samle alle landets amatørklubber til en fellesutstilling i Oslo.

På grunn av tidene har en måttet slå denne tanke bort, men arbeidet vil bli tatt opp igjen. (---)

Ringerike er noe for seg selv med sin frodige og vekslende natur. Ikke minst vår store maler Svarstad så dette da han slo seg ned der oppe.

Hvilken herlig natur de har like utenfor stuedøren, ser en av arbeidene på utstillingen.

Her finner en for eksempel Tyrifjorden både i sol og gråvær, tømmerfløterne på Randselva og bonden på høstarbeid.

Noen av malerne har i sommerens løp sadlet sine sykler og dradd lengere av gårde for å få inspirasjon, og her finner vi motiver fra Jotunheimen, Valdres og ikke minst fra selveste Skredsvigs bygd, Eggedal.

Den interessanteste av Hønefossamatørene er skomaker Harald Hauge, hvis bilder omsettes til stadig stigende priser. Hans personlige kraft i valget av uttrykksmidler setter ham i en særklasse blant utstillingens malere. Hans arbeider er gode nok til å henge hvor som helst.

Av andre aktiviteter som ble igangsatt under krigen, kan nevnes klubbavisen *Malerdilla*, som ble utgitt i papirutgave fra 1942 til 1975 og elektronisk til 2012.

Bibliotek kom i drift fra 1943, og aktuell kunsthistorie ble kjøpt inn. Egen bibliotekar skulle ta ansvaret for

Et tidlig arbeid av Harald Hauge, en av Ringerikes Malerklubbs stiftere.

Maleri av Simen Helgesen, fra Schjongslunden.

utlån og oppbevaring av boksamlingen. Siste utlån er registrert i 1963, og i 1971 ble samlingen levert til Ringerike bibliotek.

Nyheten om en malerklubb i Hønefoss spredte seg til nærliggende distrikt, og på Hadeland ble en malerklubb etablert i 1943. Kontakt med malerklub-

ber i Oslo, Drammen, Bærum, Asker, Kongsberg, Vikersund, Modum og Krødsherad ble opprettet for felles møter, jursamarbeid og sosialt samvær. I 1944 kunne malerklubben se tilbake på ca. 20 utstillinger, arrangert i Hønefoss og på Hadeland i løpet av bare fem år. Til sammen hadde disse utstillingene 9 000 besøkende.

Maleri av Nils Johansen, en av klubbens stiftere.

Møtevirksomhet

Malerklubbens møtevirksomhet for perioden 1939–1950 er lite beskrevet. I protokollen står det summarisk: «Det ble i vårens og sommerens løp holdt møter, dels på kaféer, dels ute i det fri. Det ble malt og tegnet, diskutert, kokt kaffe og skravlet.» Fra 1950-årene kom møtevirksomheten inn i fastere former. Utfordringen var å finne lokaler. Møtene ble holdt blant annet på Glatved Hotel, Ringerikes høyere skole, Ringerike Yrresskole, Café Ciro, Hotel Fønix, Grand Hotel, Håndverkeren, Helsehuset og Hønefoss skole.

Mange av møtene ble holdt hjemme hos medlemmene, hvor også andre sider av kunsten ble dyrket med sang, musikk og opplesing av prosa og poesi. Og så diskusjonene da, og det evig tilbakevendende spørsmålet: «Hva er kunst?»

Hyppigheten på medlemsmøter har variert. Tidlig i 1950-årene var det ikke uvanlig å ha møter hver 14. dag. I årenes løp ble det redusert, og nå avholdes møter etter behov, men minimum to i året + julebord og eventuelle utflukter. Fra midten av 1970-tallet møttes medlemmene av styret mer strukturert, med faste styremøter.

Medlemstall og lokaler

Fra starten i 1939 fikk klubben et raskt oppsving. Etter første år var det 21 medlemmer, men noen falt fort av. Styret håndhevet strengt kriteriet om innbetaling av årskontingent, og krigen hadde trolig også en innvirkning på frafallet.

De første to tiårene var det ingen selvfølge å bli medlem. Det måtte søkes om medlemskap, og styret skulle på grunnlag av innleverte arbeider fatte beslutning om opptak. Ved revisjon av lovene i 1958 forsvant krav om innlevering av arbeider, men det måtte fortsatt søkes skriftlig om medlemskap. I 1960-årene var det gjennomsnittlig 40 medlemmer. Tallet økte sakte, og hadde sin topp på ca. 70–80 i 2014. De siste årene har det vært en svak nedgang til vel 50 medlemmer.

Etter mange år uten faste lokaliteter, fikk malerklubben i 1961 tilhold i gamle Håndverkeren som ble gjort om til Soldat- og ungdomssenter i 1971.

Gjennom 1970-årene ble Riddergården, Ringerike gymnas og Ringerike Folkehøgskole brukt som møte- og kurslokaler. Årsmøter ble holdt på Ringerikes Museum. Fra høsten 1989

Malerdilla

Internavis for Ringerikes Malerklubb
Januar 2009

Hilsen fra lederne:
Hei igjen.
Nå er det snart vår men ennå er det litt mye snø igjen til å male ute. Tiden går så fort, og snart er vi i gang med utemaling i vår flotte natur. Det er også jubileum i år, Ringerike malerklubb fyller 70 år 1. april. Det må vi feire, med en liten minneutstilling og en fest. Jeg har lest noe i de gamle protokollene våre, og det er ikke lite som har skjedd i de 70 år vi har holdt på. Mange flotte malere, mange utstillinger, flotte kurs, gjerne til fots eller med sykkel de første år, litt enklere nå. Fant et morsomt skriv av Harald Hauge i 1944:

«Signe deg, nå er det kvell og jeg våkner opp av dvalen. Jammen er det morro leil, når en kan begynne å male.

«Noen sover, andre snorker, men jeg maler all jeg orker».

«Signe deg nå er det natt og jeg maler som en katt».

Hilsen Else

HUSK!
Årsmøte
18. mars kl. 18.00
i atelieret

HUSK: Ny hjemmeside: www.malerklubb.org

Harald Hauges minneutstilling
ble arrangert i atelieret i forbindelse med hans 100-års jubileum; 1908-2008. Det ble en stor suksess med mange besøkende. Hans barnebarn Jan Ivar Fredriksen åpnet utstilling med å fortelle om sin bestefar.

Forsiden av Malerdilla 2009 (1)
med bilde av klubbens stifter
Harald Hauge.

fikk klubben tilgang til kommunens fritidssenter i Arnemannsveien. Derfra flyttet klubben til den gamle flatbrødfabrikken i Schjongs gate 1 og videre til Klekkenhuset, Klekkenveien 169, en tidligere møbelfabrikk. Fra 1. oktober 2016 har atelieret vært i «Skiftehytta» på området til Norsk Samferdselshistorisk Senter i Vinterroeven 2.

Kurs og korrigeringer

Formålsparagrafen i klubben uttrykker klart at dens virksomhet skal stimulere og utvikle medlemmenes skapende evner innenfor bildende kunst. I den første tiden ble det lagt stor vekt på gjensidig læring. Møtene var egentlig arbeidsmøter med tegne- og maleutstyr. Medlemmene var modeller for hverandre, ga innspill og veiledet hverandre.

Kurs og foredrag har omhandlet alle bildende kunstformer. Første organiserte opplæring var et tegne- og malekurs over seks uker i 1942 med Oscar Johannesen. En som spesielt må fremheves, er Arne Jutrem som holdt utallige kurs og foredrag og var jurymedlem på utstillinger gjennom 32 år.

Andre som har bidratt er:

Leslie Ayres, Per Inge Bjørlo, Børge Brekke, Hans Normann Dahl, Jørgen Dukan, Bjørnulf Dyrud, Marianne Frisvold, Terje Grøstad, Eva Haglund, Jon Olav Helle, Ivar Jerven, Geir Kleppan, Thomas Klevjer, Ståle Kyllingstad, Jon Rømmesmo, Asle Raaen, Morten Strømsodd og Arne Sørensen.

Som det framgår av ovennevnte, søkte malerklubben å knytte til seg dyktige og anerkjente kunstnere som lærere og veiledere. Blant navnene finner vi mange lokale kunstnere, som har vært en stor inspirasjonskilde. Klubbens egne medlemmer har også holdt kurs.

Utstillinger

Den første utstillingen ble arrangert i lokalet Håndverkeren, senere Ungdomssenteret, som var tilholdsstedet for klubben fram til 1971. Videre nevnes Grand Hotel, lokalet Ringerike, Helsehuset, skolene i Hønefoss og på Vik, biblioteket, Samfunnshuset, kanten i Ringerike Sparebank, Fengslet/Brassieriet og i egne atelier gjennom årene. Fra 2017 har vi hatt åpent atelier i Skiftehytta ved jernbanestasjonen hver lørdag i sommersesongen, fra mai til september.

I 2010 ble 100-årsdagen for stifteren Harald Hauges fødsel markert med utstilling av hans malerier. Hele 80 bilder ble samlet, velvillig utlånt fra privatpersoner. I mange år var det nedsatt en egen jury for å bedømme de innleverte arbeidene til utstillingene. Fra 60-årene ble det valgt en egen utstillingskomité under årsmøtene.

Medlemmenes arbeider har også blitt vist utenom klubbens utstillinger. Her nevnes at Alles Magasin ønsket «Ukens bilde» i sine lokaler i 1966/67. I Trygdeblokka i Krokenveien ble det vist bilder på mer permanent basis. Hole Sparebank stilte en stor vegg og utstillingsvinduer til disposisjon under malerklubbens 35-års jubileum.

«Månedens bilde» startet i Hønefoss Sparebank i 1983, og sammen med iøynefallende omtale i Ringerikes

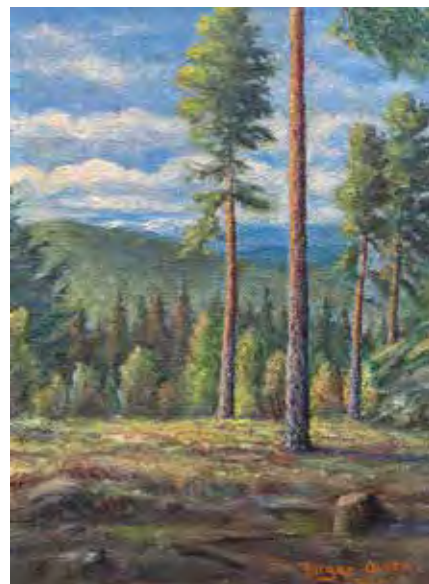

Foto: Else Marie Eriksen

Skog, malt av Birger Olsen.

Blad, ble dette god markedsføring for klubben. De siste årene har «Månedens bilde» vært presentert i Sparebank 1 Ringerike og Hadeland. På den årlige Ringeriksdagen i september, deltar malerklubben hvert år. Vi viser vårt mangfold og informerer om klubbens aktiviteter. Noen medlemmer har med malerskrinet og står og maler, og vi inviterer publikum til å sette sitt preg på en collage.

Økonomi

Årskontingenten ble i 1939 satt til kr 2,- og forhøyet til det dobbelte i 1942. Men klubben måtte også ha andre inntekter for å dekke utgifter til møtelokaler med mer. Helt fra starten ble det arrangert utlodninger, og de første årene var det inngangspenger til utstillingene. Salg av bilder har vært belagt med en avgift, senere endret til at alle som deltar på en utstilling, betaler pr utstilte bilde. I tillegg har positiv respons på søknader om støtte fra kommunen og fra lokale banker, bedrifter og privatpersoner vært avgjørende for at malerklubben har «overlevd»!

I tillegg til årskontingent og inntekter ved utstillinger, leier vi ut syv arbeidsstasjoner i atelieret der medlemmene får sin egen plass og kan oppbevare sine malesaker. Vi har også inntekter på kurs og korrigeringer, og mottar årlig breddegave fra bank. Takket være disse inntektskildene kan vi heldigvis si at 80-årsjubilanten har god økonomi.

Maleri av Simen Helgesen, ukjent motiv.

Foto: Anne Sofie Hval

Foto: Anne Sofie Hval

Noen medlemmer av Ringerikes Malerklubb ved Klekkenhuset i mai 2020.
Bak fra venstre: Anne Strand, Anne Grete Loeshagen, Ragnhild Leitre,
Ellen Balstad, Astrid Lundem. Foran fra venstre: Else Bjerknes,
Liv Kjerstine Ødegaard og Laila Wilkens.

80-årsjubileet

Planleggingen startet våren 2018 da vi begynte å jakte på lokaler til å presentere en større utstilling i jubileumsåret. Som «sendt fra himmelen» kom det en e-post fra May Veden på Storøen gård. Hun skulle åpne gårdsbutikk og kafé på Storøya sommeren 2019. I tillegg ønsket hun å fylle lokalene til tidligere Galleri Dronning Tyra med kunst og lurte på om vi var interessert. Et fantastisk tilbud, og vi innledet samarbeidet fra høsten 2018.

Planen var å åpne dørene lørdag 11. mai 2019. Malerklubben hadde fordelt 90 kunstverk i hus og stabbur i de tidligere gallerilokalene på gårdstunet, men fredag 10. mai på ettermiddagen brøt det ut brann. Gårdskafeen og nærliggende uthus ble lagt i aske, men ingen av bygningene med vår utstilling ble berørt. May Veden og Eirik Nørgaard ville derfor at vi skulle åpne utstillingen når det var ryddet opp etter brannen.

Lørdag 3. august kunne vi endelig ønske velkommen, og ca. 100 besøkende møtte opp denne dagen. Utstillingen holdt åpent alle helger i august, og vel 300 var innom disse dagene. 20 kunstverk ble solgt, og malerklubbens

medlemmer fikk mange hyggelige tilbakemeldinger på sine kunstverk og utstillingen generelt.

Også jubileumsmiddagen måtte utsettes på grunn av brannen, men ble arrangert på Grand Hotel i september med sang, taler og blomsteroverrekkeelse. I tillegg til jubileumsutstillingen på Storøya, hadde vi også utstillinger i atelieret gjennom sommeren 2019, og Ringerikes Malerklubb fikk mye positiv omtale i Ringerikes Blad i løpet av jubileumsåret.

Kristian Øiom, Ringerikes Malerklubbs nåværende leder, på jubileumsutstillingen på Storøya.

MALERKLUBBENS LEDERE

Harald Hauge	1939–1940
Birger Olsen	1950
Kristoffer Beck	1941
Harald Hauge	1942–1944
Ottar Aspheim	1952
Oskar Lundgren	1953
Harald Hauge	1953–1954
Simen Helgesen	1954–1955
Nils Johansen	1956–1957
Øyvind Getz	1958
Nils Johansen	1959–1961
Harald Stridsklev	1960
Anna Wergeland	1962–64
Liv Schulerud Kjærnet	1965–66
Ingerid Moe	1967
Nils Johansen	1968
Borghild Pedersen	1970
Liv Schulerud Kjærnet	1971–1974
Terje Sandum	1975
Elisabeth Aubert	1976–1978
Elsa Rypdahl	1979–1980
Elsebeth Augestad	1981–1982
Torgeir Gjesme	1983
Ole Bjøralt	1984–1985
Reidar Ringen	1986
Sammensatt styre	1987
Mali Otterbech	1988
Erik Krogstad	1989–1992
Frank Tverran	1993–1994
Liv Gravdahl	1995
Lars Skjerve	1996
Else Marie Eriksen	1997–2000
Solveig Stensrud	2001
Frank Tverran	2002
Else Bjerknes	2003–2005
Else Marie Eriksen	2006
Else Bjerknes	2007–2011
Else Marie Eriksen	2011–2014
Sammensatt styre	2015
Kristian Øiom	2016

Foto: Mari Johnsen Viksengen

KILDER/LITTERATURENVISNINGER

- Jubileumsheftet fra 1989, protokoller fra styremøter og årsberetninger.
- Muntlige kilder: Else Marie Eriksen og Else Bjerknes.

FORFATTEROMTALE

Anne Strand, født 1954, vokste opp på Tajet ved Synneren og har bodd på Ringerike i alle år, bortsett fra noen måneder i Skottland og på Svalbard. Kartverket har vært hennes arbeidsplass i vel 40 år med forskjellige stillinger/ansvarsområder innen administrasjon. Hun er aktiv i Ringerikes Malerklubb og har vært sekretær i styret siden 2013.

Ambar med påskrift «Ingebiør Nils Datter Vaalen 1865». Et lagget kar settes sammen av vertikale staver som høvles slik at det ferdige karet blir tett når det har trutnet. Stavene er ikke så lett å se på bildet da det ytre av ambaren er forsynt med dekor og sammenføyingsringer av tre.

Ambre til grøt har gjerne tre eller fire føtter, de har rette sider og ofte er de flott dekorert – særlig de som ble brukt til barselsgrøt eller gjestebudskost. Ambre til ost og smør har svært sjelden føtter, sidene skrår gjerne litt utover slik at det er lett å få ut innholdet, og de har sjelden dekor.

Ambre som har vært brukt til smør har ofte ganske tydelige spor av salt. Ambre til melk skiller seg gjerne ut fra de andre i kraft av sin størrelse. En melkeambar kunne gjerne romme 8–10 liter og oppover. De andre ambar-typene rommet vanligvis 2–3 liter.

Den skarpe leser har kanskje allerede sett at den ambaren det her er bilde av, er en grøtambar. Rundt kanten står det skrevet «Ingebiør Nils Datter Vaalen 1865». I tillegg til malt dekor rundt ambaren har lokket også en rekke innrissede merker som kan tolkes som vernesymboler. I tidligere tider var bedervet mat ikke uvanlig, og det kunne i noen tilfeller utgjøre en reell trussel mot både liv og helse.

Ikke sjelden ble gjerne onde makter og onde personer beskyldt for å ha bedervet maten. En måte å forhindre dette på var å risse inn kors og andre religiøse symboler. Ifølge folketroen skulle maten da holde seg frisk lenger.

Ambar

En ambar er et trekar som ble brukt til oppbevaring og transport av en rekke forskjellige melkeprodukter.

Vi snakker om melkeambar, grøtambar, rømmeambar, osteambar og smørambar.

Preben L. Johannessen

Ordet *ambar* er åpenbart et fremmedord, og det har etter all sannsynlighet kommet inn i norsk via tysk. Trolig var selve gjenstanden kjent her i landet allerede i middelalderen, men den er først omtalt skriftlig i 1646 og da i en glosebok hvor det het seg at det var noe gjetergutter brukte til å bære mat i. Begrepet ambar ble som oftest brukt på Vestlandet og sentrale strøk av Syd-Norge. I dalene nord på Østlandet var den gjengse benevnelsen dall, dyll eller dylle.

En ambar kan i generelle termer defineres som et trespann med lokk. Som oftest har de et rundt eller ovalt tverrsnitt med rette eller svakt skrå sider. De aller fleste ambre består av vertikale trestykker som er satt sammen med en metode som heter *lagging*. De har ører for feste av lokket og som regel er tre eller fire av stavene eller trestykkene forlenget ned til føtter. Det kan ofte være vanskelig å skille mellom de forskjellige ambrene. Imidlertid ser det ut til at visse trekk går igjen i de forskjellige kategoriene.

FORFATTEROMTALE

Preben L. Johannessen, født 1957, er utdannet etnolog. Han arbeider som konservator på Ringerikes Museum og har skrevet flere artikler om forskjellige kulturhistoriske emner. Tidligere har Johannessen arbeidet på Bogstad gård, Norsk Folkemuseum og hos Byantikvaren i Oslo.

Abonnér på Hftet Ringerike!

SOM ABONNENT får du heftet rett i postkassen samtidig med den offisielle lanseringen og blir dermed blant de aller første som får den ferske utgivelsen.

IDEELT FOR DEG som bor utenfor Ringerike og Hole, men som likevel er interessert i lokalhistorien.

HEFTET RINGERIKE kan feire 100 års-jubileum i 2022. Hftet har kommet ut nesten hvert eneste år bortsett fra under andre verdenskrig.

HISTORIE går aldri ut på dato, og nå er de tidligere utgivelsene blitt scannet på nytt og gjort søkbare på stikkord.

SÅ BESØK vår nettside og bla i vårt rikholdige og spennende arkiv!

BESTILL DITT ABONNEMENT – ELLER TIDLIGERE UTGIVELSER HER:

www.heftet-ringerike.com

Eller du kan sende en epost til: heftetringerike@gmail.com

Som abonnent betaler du porto i tillegg til prisen på heftet, som er kr. 150.

HAR DU SKRIVEKLØE – OG EN GOD HISTORIE Å FORTELLE?

Dersom du ønsker å bidra med stoff til Hftet Ringerike, er det alltid velkomment!

- **DET KAN VÆRE** et tema du ønsker å formidle til leserne eller det kan være minner fra ditt eget eller dine foreldres liv.
- **KONTAKT** redaksjonen eller en av redaksjonsmedlemmene direkte – og du får hjelp til å skrive og sette opp en artikkel.

FORSIDEBILDET 2020

I 2020 er det 80 år siden den andre verdenskrigen startet i Norge. Blant de sentrale personene i vårt distrikt i aprildagene 1940 var oberst Carl Mork, leder for Vestoppland infanteriregiment nr. 6 (IR6).

Morks innsats kan ha blitt undervurdert i ettertid. Dermed ble han i noen grad en taper, mens Det norske kongehuset inkludert H.K.H. kronprins Olav kom ut som klare vinnere.

Forsidebildet viser oberst Mork og kronprinsen under en militærøvelse i 1929. Bildet innleder en av flere artikler fra den andre verdenskrigen i årets *Heftet Ringerike*. I år har vi også artikler som berører kvinnes situasjon under krigen.

Heftet Ringerike inneholder eldre og nyere historie fra Ringerike og Hole. Formålet er å fremme interessen for, samle og formidle folkeminne og lokalhistorie. Heftet utgis av Ringerike Historielag, Ringerike Folkedansgruppe og Stiftelsen Ringerikes Museum, som hver utpeker to representanter til redaksjonen. Redaksjonen vurderer tips og stoff fra alle som ønsker å bidra.

Vipps: 112700

Pris kr. 150,-

ISSN 0801-4353

9 770801 435004